

UMETNOSTNA ZGODOVINA

Snov od 2. do 4. Letnika

KAZALO

UMETNOSTNA ZGODOVINA - UVOD	4
UMETNOST.....	4
STROKE LIKOVNE UMETNOSTI.....	5
RAZČLENITEV LIKOVNEGA DELA.....	6
SLOG-STIL.....	7
IKONOGRAFSKA ANALIZA.....	7
NEPOSREDNO SPOZNAVNI MOTIVI.....	8
LITERARNI MOTIVI.....	8
PRAZGODOVINSKA UMETNOST	9
KAMENA DOBA	9
PALEOLITIK.....	9
NEOLITIK.....	10
KOVINSKE DOBE	12
<i>BAKRENA DOBA</i>	12
<i>BRONASTA DOBA</i>	12
<i>ŽELEZNA DOBA</i>	12
UMETNOST STARIH CIVILIZACIJ	14
MEZOPOTAMSKA UMETNOST.....	14
EGIPČANSKA UMETNOST.....	17
ANTIČNA UMETNOST - ANTIKA	21
<i>EGEJSKA UMETNOST</i>	21
<i>KIKLADSKA UMETNOST</i>	21
<i>KRETSKA (MINOJSKA) UMETNOST</i>	21
<i>MIKENSKA UMETNOST</i>	23
<i>GRŠKA UMETNOST</i>	24
<i>GEOMETRIČNO OBDOBJE</i>	24
<i>ARHAJSKO OBDOBJE</i>	24
<i>KLASIČNO OBDOBJE</i>	26
<i>HELENISTIČNO OBDOBJE</i>	27
<i>ETRUŠČANSKA UMETNOST</i>	29
<i>RIMSKA UMETNOST</i>	30
<i>RIMSKA UMETNOST NA SLOVENSKEM</i>	36
STAROKRŠČANSKA UMETNOST	38
BIZANTINSKA UMETNOST	40
UMETNOST PRESELJUJOČIH SE LJUDSTEV	44
<i>OTOŠKA UMETNOST</i>	47
KAROLINŠKA UMETNOST	47
OTONSKA UMETNOST	50
ROMANIKA	51

ROMANIKA NA SLOVENSKEM.....	57
GOTIKA NA SLOVENSKEM.....	64
RENESANSA.....	70
ZGODNJA RENESANSA.....	70
SEVERNA RENESANSA.....	75
VISOKA RENESANSA.....	77
BENEŠKO SLIKARSTVO.....	80
SEVERNA VISOKA RENESANSA.....	82
POZNA RENESANSA (MANIERIZEM).....	84
RENESANSA NA SLOVENSKEM.....	87
BAROK.....	88
HOLANDSKO BAROČNO SLIKARSTVO.....	93
BAROK NA SLOVENSKEM.....	94
ROKOKO.....	99
ROKOKO NA SLOVENSKEM.....	102
NEOKLASICIZEM.....	102
NEOKLASICIZEM NA SLOVENSKEM.....	106
HISTORIZEM.....	107
HISTORIZEM NA SLOVENSKEM.....	107
INŽENIRSKA ARHITEKTURA.....	107
ROMANTIKA.....	108
ROMANTIKA IN BIDERMAJER NA SLOVENSKEM.....	110
REALIZEM.....	111
REALIZEM NA SLOVENSKEM.....	111
IMPRESIONIZEM.....	113
SLOVENSKI IMPRESIONIZEM.....	113
POSTIMPRESIONIZEM.....	114
SLIKARSTVO IN KIPARSTVO 20 . STOLETJA.....	115
SLIKARSTVO IN KIPARSTVO po DRUGI SVETOVNI VOJNI.....	119
SLOVENSKO SLIKARSTVO IN KIPARSTVO 20. STOLETJA.....	119
ARHITEKTURA 20. STOLETJA.....	122

UMETNOSTNA ZGODOVINA

Priročnik zajema zbrano snov od 2. do 4. letnika umetniških gimnazij pri predmetu umetnostna zgodovina. Priporočena je uporaba skupaj z maturitetnim katalogom s slikovnim gradivom.

Priročnik ni pregledan s strani profesorjev, zato so mogoče napake!

Viri: gradivo, prosto dostopno na internetu, Wikipedija, maturitetni katalog, rešitve maturitetnih pol (2004-2010), knjiga Umetnostna zgodovina (Berta Golob), zapiski, delovni listi in kopije pri pouku umetnostne zgodovine na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo Ljubljana.

UMETNOSTNA ZGODOVINA - UVOD

UMETNOST

Umetnost pojmuje na dva načina:

ŠIRŠI POMEN – je oznaka za različne vrste ustvarjalnega oblikovanja in izražanja (dejavnosti), katerih namen je ustvarjanje del z estetsko vrednostjo. Ko govorimo o umetnosti v širšem pomenu, razlikujemo več umetnostnih vrst:

- Likovna umetnost
- Film
- Gledališče
- Retorika
- Ples
- Glasba
- Književnost

OŽJI POMEN – izraz umetnost je oznaka za likovno umetnost, ki ima zvrsti (stroke):

- Slikarstvo (tudi grafika)
- Kiparstvo
- Arhitektura in urbanizem
- Oblikovanje (modno – oblačila, tekstil, modni dodatki; industrijsko – izdelava uporabnih predmetov, serijska izdelava; grafično – mediji?)
- Fotografija
- Umetna obrt

V 20. Stoletju se pojavijo novi mediji (telo, internet, tv, film, video) – od takrat se namesto likovna umetnost uporablja izraz **VIZUALNA** umetnost

TRADICIONALNA umetnost – je umetniška produkcija, ki je nastajala do začetka 20. Stoletja. Zanja veljajo strogo določena pravila. Pomembna je veščina (risanje, slikanje...), posnema resničnost

MODERNA umetnost – »sodobna, sočasna«. Izraz se uporablja za umetnost 20. Stoletja (nastaja že od sredine 19. Stol.). Kršenje, zaničevanje pravil tradicionalne umetnosti (npr. pisoar-fontana); pomembna je ideja.

Invencija – iznajdba snovi, gradiva, motivov; mimezis – posnemanje resničnosti

SODOBNA umetnost – donasnja umetnost še živečih umetnikov

UMETNOSTNA ZGODOVINA – humanistična veda, ki se ukvarja z deli likovne umetnosti in umetniki. Ohranja spomin na umetnine, jih pojasnjuje, skuša pokazati, razkriti okoliščine, ki prispevajo k njihovemu celovitemu razumevanju, v stiku z drugimi strokami (spomeniško varstvo, restavracijsko, konservatorsko, muzeologijo) pa si prizadeva, da bi jih obvarovala pred propadanjem, uničenjem, izbrisom

Spomeniško varstvo – je veda, ki se ukvarja s teorijo in prakso varovanja in obnavljanja različnih vrst spomenikov, ki jih delimo na premično in nepremično dediščino

Muzeologija – veda, ki se ukvarja s teorijo delovanja muzejev in podobnih ustanov, njihovim delovanjem, z zgodovino zbirk in problemi zbiranja predmetov

Restavracija – se ukvarja z materialno naravo spomenikov likovne umetnosti – odpravljanje poškodb, obnavljanje (postopki: analiziranje materialov, čiščenje, dopolnjevanje, kopiranje, retuširanje)

Mecen-pokrovitelj, kustos, kurator

Muzej, galerija

Artefakt – izdelek človeških rok

Muzealija – izdelek v muzeju

Razstave so lahko stalne, tematske, retrospektivne

STROKE LIKOVNE UMETNOSTI

ARHITEKTURA

Je likovna dejavnost, katere osnovna naloga je oblikovanje prostora z gradbenimi elementi. Arhitektura je odvisna od funkcije načrtovanga dela in možnosti za izvedbo – material, tehnika, okolje. Arhitektura ima 2 osnovna vidika: notranjost in zunanost (votli prostor in lupino, ki ta prostor omejuje). Oblikovanje arhitekturne lupine se podreja istim likovnim zakonom kot kiparstvo.

Konstruktivne prvine arhitekture delimo na nosilne elemente, nošene elemente + odprtine, ki porostore povezujejo, osvetljujejo. Gradnja je lahko masivna ali skeletna. Arhitektura nas sili h gibanju.

Glede na funkcijo poznamo SAKRALNO (svetišča, cerkev,... uporablja simbolni jezik) in PROFANO (javne zgradbe, zasebne, utrdbene, industrijska-tovarne...; iženirska-mostovi, predori, ceste)

URBANIZEM – (urbanus-mestni) je tehnična organizacija in umetniško oblikovanje mestnih skupnosti v smiselno (funkcionalno) in smotrno (z nekim ciljem) urejeno celoto.

Mesto je oblikovano HARMONIČNO, kadar danim funkcijam ustrezajo lepe stavbe v lepih medsebojnih razmerjih, jasni hierarhični delitvi stavb po njihovem pomenu. Pomembno je razmerje med praznim in pozidanim prostorom, med strogimi oblikami stavb in naravnimi oblikami (drevesa...)

KIPARSTVO

Kiparstvo je dejavnost, ki oblikuje gmoto, telesnost, volumen, prostor. Doživljamo ga z vidom in tipom. Lahko je samostojno ali arhitekturno; glede na format monumentalno ali miniaturno

Ločimo dve vrsti kparstva: OBLA PLASTIKA in RELIEFNO KIPARSTVO (nizki, visoki, poglobljeni). Glede na tehnološki postopek: ODVZEMANJE (klesanje, rezbarjenje), DODAJANJE (modeliranje, tokljanje, sestavljanje), VLIVANJE. Najpogostejše naloge kiparstva so oltar, prižnica, nagrobnik, javni spomeniki, vodnjaki

SLIKARSTVO

Ena temeljnih strok, ki ima za osnovo ploskev in upodobitve gradi z uporabo barv in črt

Slikarstvo v širšem pomenu:

- risarske tehnike (svinčnik kreda, olje tuš – pero ali čopič)
- slikarske tehnike (pastel, oljne barve, akril (z vodo), akvarel, tempera, gvaš (mešamo z belo in črno), mozaik, vitraj, freska + tekstilne tehnike: vezenina in tapiserija)
- grafične tehnike (visoki tisk-linorez in lesorez, globoki tisk-bakrorez, suha igla, jedkanica; ploski tisk – kamnotisk (litografija), sitotisk)

Slikarstvo v ožjem pomenu → slikarske tehnike

Slikarstvo glede na podlago:

- papir, karton
- platno
- stensko slikarstvo = monumentalno (freska, mozaik, grafit; miniaturno slikarstvo = knjižno)
- steklo (≠vitraž)
- tekstilno (svila...)
- kovina
- uporabni predmeti
- tabelno slikarstvo (širše: vse premično slikarstvo, ožje: slikanje na les)

RAZČLENITEV LIKOVNEGA DELA

FIZIČNE LASTNOSTI – zvrst, material, dimanzije, ohranjenost → kataloški opis dela

ZGODOVINSKI PODATKI – avtor, čas nastanka, naročnik, zgodovina dela – lastništvo, hranjenje, provinienca – izvor

OBLIKOVNA ANALIZA – kompozicija, perspektiva,...

VSEBINSKA ANALIZA – vsebinske povezave z upodobitvijo

OBLIKOVNA ANALIZA

Obliko likovnega dela sestavljajo prvine likovnega izražanja (točka, črta, ploskev, volumen, barva, svetloba...)

Kompozicija je sestava likovnega dela, zanima nas, kako se razporejeni likovni elementi, določa celosten vtis, ki ga daje delo (uravnoteženo, mirno, razgibano)

Kompozicijo lahko opazujemo na dva načina:

1. Kako so elementi razporejeni po ploskvi:
  - Prosta ali nevezana (jamsko slikarstvo – se prekriva)
  - Vodoravna (niz - Egipt)
  - Simetrična (npr. pastir z ovcami)
  - Trikotna (Leonardova Marija v votlini)
  - Diagonalna
  - Sestavljena (več oblik na eni sliki)
  - Središčna
2. Kako so razporejeni po prostoru:
  - Prostor – več planov
  - Brezprostor

Perspektiva – Je pojav, s katerim umetnik na ravni ploskvi ustvari vtis tridimenzionalnega prostora. Razlikujemo jo glede na višino gledalčevih oči v razmerju z očiščem na horizontu (ptičja, centralna, žabja)

- Barvna perspektiva (hladne in tople barve)
- Zračna perspektiva (zabrisani obrisi oddaljenih predmetov)
- Linearna perspektiva (razvila Brunelleschi in Alberti; Dürer)
- Svetlobna perspektiva (npr. Rembrandt)
- Pomenska perspektiva (izhaja iz glavne upodobljene osebe in vsebine, vezane na osebo – upodobljen večji)

SLOG-STIL

Vsote vseh vsebinskih in oblikovnih lastnosti likovnega dela. Na podlagi ugotovljenih oblikovnih lastnosti ali značilnosti likovnega dela jih lahko združujemo v večje skupine: zgodovinski slog oz. slogovno obdobje, delavniški ali osebni slog, geografski slog, morfološki slog (dela, nastala po istih oblikovnih načelih – Po Izidorju Cankarju ločimo ploskoviti, plastični, slikoviti slog)

IKONOGRAFSKA ANALIZA

Ikonografska analiza likovnega dela nam omogoča razumeti njegovo vsebino in pomen, pa tudi kako sta oba odvisna od kraja in časa nastanka dela samega

Motiv: osnovni predmet oz. tema (zgodba), ki ga prikazuje delo. Preprosti in sestavljeni motivi

Vsebina: Pripoved, ki jo dobimo, ko sestavimo, prepoznamo posamezne motive

Likovna snov: Od kje črpa vsebino (Biblija, literatura, zgodovina, mitologija)

Likovna vsebina: je oblikovni ali vsebinski problem (npr. problem upodabljanja golega telesa)

Ikonografija: veda, ki se ukvarja s preučevanjem vsebine in pomena likovnega dela

Ikonologija: razlaga soodvisnost vsebine likovnega dela od okoliščin nastanka dela (poznati moramo določene informacije, kot so kraj, čas, zgodovinske okoliščine, politične, socialne, gospodarske, vpliv religije, filozofije, literature, interese avtorja, primerjamo z ostlimi deli tistega časa)

ATRIBUT – razpoznavno znamenje, predmet za identifikacijo upodobljenecv, razločevalna vloga (krona, lilija, palmova veja, lira...)

PERSONIFIKACIJA – posebitev; s človeško figuro predstavljen pojem, idejo, naravni pojav

ALEGORIJA – ponazarja tudi ideje, a je sestavljena iz več posebitev, ki s svojo dejavnostjo in medsebojnimi odnosi ponazarjajo vsebino, sporočilo (primera: Rubens: Grozote vojne; Bronzino: Alegorija ljubezni...)

SIMBOL – predmet, žival, znak, lik..., ki je nosilec globlje vsebine

Simbol ima lahko več pomenov, odvisno od okolja in časa, v katerem so nastali. Npr. lev lahko simbolizira sile zla in hudiča; večinoma pa ima v krščanski umetnosti pozitiven pomen – kot atribut evangelista Marka, simbol Kristusa v Apokalipsi.

Najbolj pogosti so grafični (predmetni – križ, Kristusov monogram, krog...), rastlinsko oblikovani (fitomorfni – trta, lilija, palma...), živalsko oblikovani (zomorfn – jagnje, riba, golob...) simboli.

Ikonografijo delimo na posvetno (profano) in nabožno (sakralno)

Nabožna ikonografija – krščanske vsebine

Posvetna ikonografija:

- Neposredno spoznavni motivi
- Mitološki motivi
- Zgodovinski motivi
- ...

NEPOSREDNO SPOZNAVNI MOTIVI

To so motivne zvrsti, ki lahko nastopajo samostojno ali se dopolnjujejo

Glavne motivne zvrsti:

- Krajina ali pejzaž (urbana/neurbana, veduta, marina, gorski, rečni, morksi pejzaž, panorama, heroična krajina...)
- Žanr (prizori vsakdanjega življenja; čisti, portretni žanr; družbeni razredi-kmečki, meščanski, aristokratski; stanovska pripadnost-lovski, vojaški, glumaški; v žanrskem duhu upodobljeni historični, nabožni, mitološki prizori)
- Tihožitje (predmeti, mrtve živali ali rastline – neživa narava, mrtva narava, tihožitje s pritajenim življenjem; VANITAS – opozarja na minljivost človeškega življenja)
- Interier (notranjost stavbe)
- Portret (celopostavni, doprsni, dopasni – način upodobitve; profil, polprofil, čelna upodobitev »en face« - glede na postavitev portretiranca; samostojni, dvojni, skupinski – število oseb; prikriti ali preoblečeni, mitološki – glede na način predstavitve. Posebna vrsta je podrejeni portret: donatorski (upodobljen tudi naročnik), asistenčni (portret donatorja nastopa kot stranski lik). Dedicacijski portret – portret osebe, ki izroča model cerkve, kodeks, zvitik nabožni osebi ali vladarju. Avtoportret)
- Akt (akt in polakt; realističen (študija telesa) ali idealiziran (podreja se lepotnemu kanonu dobe) – tudi mitološki in herojski akt)
- Karikatura (poudarjanje posameznikovih lastnosti, katere namen je smešenje)

LITERARNI MOTIVI

Klasična mitologija – motivi iz rimsko-grške mitologije; bogovi in junaki; že zgodaj vloga in ugled bogov oslabi, dobijo alegorične pomene, njihove zgodbe so prisposode za razlaganje moralno-etičnih vsebin, odnosi med bogovi so preslikava slabosti in kreposti takratne grške družbe → zato krščanstvo ne nasprotuje. Najpomembnejši literarni vir teh vsebin so Ovidijeve Metamorfoze, Homerjeva Iliada in Odiseja, Vergilova Eneida, Herodotove Zgodbe, Hezoidva Teogonija, Apulejeve Metamorfoze ali Zlati osel

Glavni bogovi: Kaos → Gea+Uran → titani, med njimi Kronos in Rea → Zevs-Jupiter (atributi so venec iz hrastovega listja, vladarsko žezlo, orel), Hera-Junona, Atena-Minerva, Apolon, Pozejdon-Neptun, Demetra, Artemida-Diana, Afrodita-Venera, Hermes-Merkur, Hefajst-Vulkan, Hestija, Ares-Mars, Hades-Pluton, Kupid-Eros, Dioniz-Bakhus

Herkules/Heraklej – naloge. Ki jih je moral opraviti - Heraklej; ubije nemejskega leva, ujame erimantskega merjasca, ujame košuto kerinitido, prinese zlata jabolka Hesperid, premaga velikana Geriona, očisti Avgijeve hleve, premaga lernajsko hidro, pobije stímfalide, premaga Hipolito ...

Nemitološke teme – literarni motivi, ki izhajajo iz leposlovnih del (legenda o kralju Arthurju, Božanska komedija, pripovedi, epske pesnitve...) + zgodovinska dela

Krščanska ikonografija – svetopisemske zgodbe + apokrifni spisi (nepriznani deli Biblije), pridige + liturgija

Znotraj krščanske ikonografije avtonomni področji kristološka in mariološka ikonografija, prav tako tudi svetniška ikonografija (najpomembnejši vir te je knjiga Zlata legenda – Legenda aurea, zbirka legendarnih svetniških življenj)

PRAZGODOVINSKA UMETNOST

Prazgodovina se deli na:

- Kameno dobo
  - Paleolitik (starejša),
  - Mezolitik (srednja),
  - Neolitik (mlajša)
- Kovinske dobe
  - bakrena
  - bronasta
  - železna
    - halštatska (starejša)
    - latenska (mlajša)

Kamena doba

PALEOLITIK

Mlajši paleolitik zajema v Evropi čas 40.000 do 8.000 let pred našim štetjem. Njegov začetek je povezan s prihodom anatomsko modernih Homo sapiens iz Afrike in z izumrtjem Homo Neandertalensis v Evropi. V tem kontekstu se je zgodila t.i. »umetniška revolucija«.

Tehnologija se je usmerila na izdelovanje nečesa, kar ni imelo zgolj strogo koristen, poraben namen.

V tem času razcvet **telesnega ornamentiranja**, okraševanja (**izdelava nakita**-jagod obeskov, narejenih iz mamutovih oklov, jelenjih zob), ki ima vlogo označevanja individualne in skupinske identitete.

Delitev paleolitske umetnosti:

- Prenosna umetnost (drobna plastika)
- Stensko (jamsko) slikarstvo

PRENOSNA UMETNOST

V to skupino spadajo **živalske upodobitve** in številne **človeške figure**, izdelane iz kamna (klesanje), lesa, kosti, mamutovih oklov ali rogovja (rezlanje) in gline (modeliranje)

Primere prenosne umetnosti najdemo od Pirenejskega polotoka in severne Afrike, do Sibirije in Male Azije, ti predmeti pa so lahko zelo oddaljeni od krajev in kultur, ki so jih proizvedle.

Ženske figure – Venere

Obdobje med 30 000 in 20 000 je najbolj znamenito po podobah ženske. Kipci so visoki od 5 do 25 cm, izhajajo iz sloja naselij, zato sklepamo, da so povezani z domačo religijo. Kipci verjetno predstavljajo splošno podobo ženske (mitične Pramatere, hkrati pa so se uporabljali kot magični pripomočki, zato jim niso izdelali obraza. Poudarjeno velike prsi in boki kažejo, da je šlo za simbol rodovitnosti. Kipci so poimenovani po kasnejši rimski boginji ljubezni Veneri.

IDOL – figuralna upodobitev, za katero so verjeli, da občasno vsebuje nadnaravne moči
Amuleti, talismani, totemi, okrašena lučala – lovski pripomoček, ki so ga uporabljali pred razvojem loka

Willendorfska Venera, ok. 25.000-20.000 pr. n. št. – apnenec obarvan z rdečo kreda

Venera iz Laussela, Francija, ok. 20.000 pr. n. št. – žena z bizonovim rogom, ploski relief na apnenčevi kladi, nekoč na skalnem previsu

Venera iz Vestonic – Kipec iz drugotno žgane gline

Figura, Lepenski Vir, Srbija, 6. tisočletje pr. n. št. (NEOLITIK!)

Antropomorfní kipec, Vinča, Srbija, druga polovica 4. tisočletja pr. n. št. (NEOLITIK!)

Živalske upodobitve

Živali so upodobljene mogočne – odnos do narave in živali

Bizon, La Madeleine, Francija, ok. 15.000-10.000 pr. n. št. – bizon z nazaj obrnjeno glavo. Plosko izrezljan iz rogovja severnega jelena

STENSKO (JAMSKO) SLIKARSTVO

Najdbe stenske umetnosti predvsem v jamah, saj e na prostem ni ohranila. V Evropi je okrog 200 jam in votlin s slikarjami, od tega 95% v JZ Franciji in severni Španiji – frankokantabrijsko področje. Najbolj znane:

- Jama EL CASTILLO, ok. 40 000 pr. n. št., Španija (senčni odtis roke)
- Jama CHAUVET, 32 000 pr. n. št., Francija (odkrita 1994; konji,...)
- Jama LASCAUX, 15 000 pr. n. št., Francija (odkrita 1940)
- Jama ALTAMIRA, 12 000 pr. n. št., Španija (1879)

Predmet upodobitev se kljub dolgemu časovnemu obdobju ne spreminja. Za slikanje uporabljajo oglje, kamne, živalsko mast. Pogosto se upodobitve prilagajajo obliki stene, ki dopolnjuje slikarije. Motivi:

Živali: plenilci, lovski plen, zaščitniki (ptice); bolj zgodaj prevladujejo upodobitve mamutov, jamskih levov, medvedov, kosmatih nosorogov (t.i. redke in nevarne živali), kasneje pa bizonov, konjev in severnih jelenov (t.i. velikih rastlinojedcev). Upodobitve so natančne!

Geometrijski in abstraktni znaki: pojavljajo se v vsaki jami in je edini motiv, ki se nespremenjeno pojavlja ves čas paleolitika, z znamenji so predstavili neko idejo, morda so imele pike in zareze numeričen pomen, ali pa gre za shematski prikaz živali in človeka.

Človeške upodobitve: zanje je značilno, da so velikokrat bolj shematično upodobljene in pogosto zreducirane le na posamezne dele telesa: odtisi in obrisi rok, spolni organi, ali pa gre za hibridna bitja (pol človek – pol žival). So manjše kot živalske, ne tako realistične (oz. podrobne).

Upodobitve živali, Lascaux, Francija, ok. 15.000-10.000 pr. n. št.

Preprosta kompozicija, ni poskusov iluzionističnega prikazovanja globine; posamezne figure so upodobljene druga vrh druge; ni poskusov oblikovanja telesnosti posameznih figur.

Bik, Altamira, Španija, ok. 15.000-10.000 pr. n. št.

NEOLITIK

Človek spremeni odnos do narave, ni več tako odvisen od nje – začne se ukvarjati z živinorejo in poljedelstvom, kar omogoči stalno naseljevanje. Hrana je v presežku, več prebivalstva, obrti – specializacija. Matriarhat – vloga ženske. Pojavi se prva arhitektura in naselja – Jeriho (6500, morda celo 9000 pr. n. št.!).

TELL – umetno ustvarjen hrib z več arhitekturnimi plastmi

Drugo najstarejše naselje naj bi bil Catal Huyuk v Turčiji – imel je strnjene hiše, drugo ob drugi, brez ulic, vhodi na strehi. Opeke iz blata. Kult lobanj – predniki so bili pomembni (dali so jih mrhovinarjem, kosti pokopali pod ležišče).

Upodobitve bika (rogovi) – predstavlja moške. Človek je na upodobitvah večji v razmerju z živalmi, ki niso več tako realistične, jih je manj, so stilizirane. Posodje z geometrijskimi vzorci, figure – še bolj abstraktne boginje rodovitnosti.

Ostanki naselbine Catal Huyuk, Turčija, ok. 6000 pr. n. št.

Lovski prizor, Catal Huyuk, Turčija, ok. 6000 pr. n. št.

MEGALITI IN KULT MRTVIH

Ob koncu kamene dobe (3. tisočletje pr. n. št.) se je v Evropi pojavila nova zvrst: stavbarstvo. Gradili so jih iz **MEGALITOV**, ki so povezani z nekaterimi idejami v zvezi s posmrtnim življenjem.

DOLMEN – najstarejši stavbarski sklop iz velikih kamnov (megalitov), ki ga sestavljata dva velika pokonci postavljena kamna na katerih vodoravno počiva tretja kamnita plošča – preklada (vodoravno položen kamnit blok, ki nosi zid nad odprtino)

S postavljanjem dolmenov enega poleg drugega so nastali kamniti hodniki, ki oblikujejo dvorane.

Dolmeni so grobovi, ki so bili prvotno pokriti z GOMILO. Včasih imajo v sredini še podpornik, na stenah pa so slikarije ali so v stene vklesane luknje – odprtine za duše.

MENHIR – pokonci postavljen velikanski podolgovat kamen (pri nas primer menhirja v Krkavčah). Skupina menhirjev, razpostavljenih v krogu, polkrogu ali vrstah, tvori **KROMLEH**. Najbolj znan megalitski krog je Stonehenge.

Odkritje poljedelstva je spremenilo doživetje človekovega življenja, ki se je izkazalo za tako krhko kot življenje rastlin. Človek je sodeloval v cikličnem življenju rastlinstva: rojstvo, življenje, smrt, ponovno rojstvo. Življenje ljudi je podobno življenju žita – umrli se vrnejo v naročje matere Zemlje v upanju, da bodo doživeli enako usodo kot semena. Posmrtno življenje so zato mistično povezali s sakralnostjo kamna. Neuničljiv kamnit blok predstavlja neskončno trajanje, obstojnost, neuničljivost, zato kamni (menhirji) služijo za bivališče in telo mrtvih.

Prostor, kjer so stali megaliti, je posvečen kulturni prostor in središče družbenega življenja, kjer potekajo slovesnosti kot so procesije, plesi, darovanja hrane in pijače ter žrtvovanja, kjer so občevali z bogvi (nebo), zemeljskimi boginjami in duhovi umrlih (podzemljem).

MALTA – KULT MATERE ZEMLJE

Na Malti so odkrili več svetišč matere Zemlje, narejenih iz megalitov, ki naj bi ponazarjali vstop umrlih (in pokopanih) v maternico boginje Zemlje. Tudi v Tarxienu so v svetišču častili »obilno gospo«, boginjo, ki so ji žrtvovali živali. Debela gospa predstavlja obilje.

HIPOGEUM (podzemni prostori) pri Hal Saflieni, namenjeni skupinskemu grobišču, morda tudi preročišču (orakelj – prostor, namenjen napovedovanju prihodnosti)

MEGALITSKE VRSTE V CARNACU

Carnac v pokrajini Bretanija v Franciji je največje megalitsko središče na svetu; eno najstarejših (4700 pr. n. št.). Štiri vrste megalitov (kromlehi), dolge osem kilometrov, največji izmed kamnov pa merijo več kot sedem metrov. Možno, da gre za središče čaščenja goveda, ali pa je služila za astronomska opazovanja poti nebesnih teles – meseca.

STONEHENGE

Stonehenge, Velika Britanija, ok. 2000 pr. n. št.

Velik pokončni kamen je bil Heel stone (Osnovni kamen), postavljen pred edinim vhodom v okop. Obroč petmetrskih megalitov, povezan s prekladami (spoj treh kamnov - trilit), v sredini v obliki podkve. Natančno so izklesali vdolbine in zatiče, da je bil spoj trden. Na sredini Oltarni kamen.

Ob poletnem sončnem obratu vzide sonce natanko nad črto, ki povezuje središče in Osnovni kamen. Prostor so uporabljali za pokopne obrede (najdene so bile žare), kot napravo za opazovanje neba

Kovinske dobe

BAKRENA DOBA

BRONASTA DOBA

Začetek uporabe brona → baker + svinec/kositer

Pojavijo se novi tehnološki postopki – taljenje, vlivanje, kovanje. Novi materiali prinesli možnost novih oblik orodja, orožja, oprav, predmetov... Uporaba kovin pripelje do DRUŽBENEGA RAZSLOJEVANJA (delajo z orodjem oz. se bojujejo z orožjem → dobijo »poklic«)

Poznamo dva tipa naselij:

GRADIŠČE – utrjeno naselje na vrhu hriba, ograjeno z obzidjem iz blata ali kamenja, pogosto obdano z reko KOLIŠČA oz. mostišča – Naselje na kolih, na robu jezera (npr. Dežmanova kolišča na Barju)

Rekonstrukcija koliščarskega naselja, Ljubljansko barje, 5.-3. tisočletje pr. n. št.

Fibule – sponke za spenjanje oblačil

ŽELEZNA DOBA

- Starejša – halštatska (Halstadt)
- Mlajša – latenska (Le Tene)

Torevtika – tehnika oblikovanja kovin s tolčenjem, cizeliranjem (vrezovanjem)

Izdelovali so pasne sponke, zapestnice, uhane, diademe, čelade, oklepe, posode, situle (situlska umetnost). Upodobitve na pasnih sponah večinoma pripovedujejo o zasebnih trenutkih, tudi o smrti, žrtvovanju (npr. žena, ki je morala kot moževa lastnina biti pokopana z njim na sponi iz Stične), medtem ko so na situlah prizori dvobojev z utežmi, spopadi med konjeniki, ljubezenske igre...

Predmeti so se večinoma ohranili kot pridatki v gomilah – grobovi pod velikimi nasutji zemlje. Glede na predmet, najdene v njih, vemo, kdo je bil pokopani – ali je bil bojevnik (meč, sulica, čelada...), knez (konjska oprava in nakit, ogrlice iz jantarnih in steklenih jagod,...)...

Sončni voz, Danska, 14./15. stol. pr. n. št.

Antropomorfna figurica, Ljubljansko barje, ok. 2300 pr. n. št.

Skledasta čelada, Gradnje pri Šmarjeti, prva polovica 7. stol. pr. n. št.

Okrašeni ženski nakit, 7. stol. pr. n. št.

Oklep, Stična, druga polovica 7. stoletja pr. n. št.

Kultni voz iz Stettwega, bron

Veliko oseb, sredi plošče je ženska figura, ki podpira bronasto skodelo; okoli manjše figure, vodijo jelena – žrtvena žival. Verjetno gre za darovanje ob Sončevem obratu, skupino vodi duhovnica, skupini ljudi na vsaki strani pa prikazuje dve polovici leta.

Vaška situla, 5. stoletje pr. n. št.

Situle so majhna 20 do 30 cm visoka bronasta vedra, ki so jih uporabljali za vino, odišavljene napitke – ob praznovanjih; kot darila, po smrti so jih pridali v grob pokojniku. V umetnosti se pojavi pripoved. Ljudje imajo zašiljene čepice – frigijska čepica (najvišji položaj v družbi), nekateri ploščate klobuke, ... predstavljajo 3 stanove. Ženske v dolgih plaščih, strežejo poglavarju pri slavnostnem obredu – visok položaj v skupnosti. Izvemo marsikaj o navadah, oblekah, ...

Prvi pas: Prikazuje nekakšen sprevod, Ptice in cvetovi. Prvi voz je lahek, podoben bojnemu, drugi je bogato izdelan, na njem sedita dve osebi – osrednjo vlogo na prvem pasu ima moški z zašiljeno čepico, ki predstavlja vladarja. Zadji konj v sprevodu ima rep povezan ter obrnjen navzgor.

Drugi pas: Darovanje – dva moška stojita ob obredni posodi na visoki nogi, eden siplje vanjo darove. Vladar in prizori iz njegovega življenja – uživa hrano, igra na trstenke... vladar se je moral izkazati kot bojevnik, lovec, poznavalec napevov, rokoborec, da je bil sperejt za voditelja. Upodobljena sta dva rokoborca, ki se spopadata z nekakšnimi utežmi (ročkami) za čelado s perjanico, ki čaka na trinožniku; zmaga enega ali drugega je v rokah bogov. Na koncu oven – žrtvena žival, na hrbtu ptica ujeta.

Tretji pas: Živali korakajo v drugo smer kot ljudje na prvem pasu, kar bi lahko pomenilo, da se v eni smeri odvija človekovo življenje, življenje neukročene narave pa gre v drugo smer. Lahko pa gre (tudi zaradi ptic ujed) odhajanje v smrt, podzemlje. Lev (tudi simbol akademske boginje življenja in smrti Ištar) s človeško nogo v gobcu.

UMETNOST STARIH CIVILIZACIJ

MEZOPOTAMSKA UMETNOST

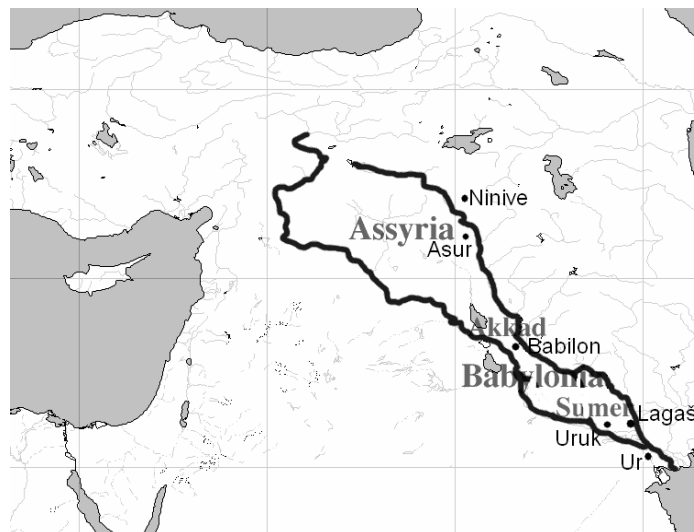
Mezos – srednji
Potamos – reka
Medvodje, medrečje

Področje Iraka in Sirije, med Evfratom in Tigrisom; območje RODOVITNEGA POLMESECA. To področje je ravninsko, pogosto poplavlja. V Mezopotamiji, »zibelki civilizacije«, so bogovi razumljeni kot vrhovni vladarji neba, naravnih pojavov (glavni bogovi so Ištar, Šamaš, Enki); kralji in svečeniki so vrhovni vladarji na zemlji, ki izvršujejo voljo bogov. Mezopotamska civilizacija je pomembna, ker utemelji znanost (metematika, geometrija, astronomija, astrologija, numerologija, zgodovina, pravo, računanje časa)

Verovanje: Bogovi so obdelovali zemljo, kar se jim je zdelo težko. Enki (vrhovni bog) jim svetuje, naj ustvarijo bitja, ki bodo delala zanje. Iz gline je naredil ljudi, jim vdihnil življenje. Demoni so bogovi naredili iz človeških trupel in ptic ter glav živali.

Države in pomembnejša mesta v Mezopotamiji: Sumer(Uruk, Lagaš, Ur), Akadska država (ni locirana), Asirska država (Asur, Ninive), Babilonija (Babilon)

- **Predsumerske kulture**; 3500-2600 pr. n. št. (čas Gilgameša)
- **Akad**; 2600-2150 pr. n. št. (čas Sargona; poimenovano po prestolnici, ki je nikdar niso našli)
- **Sumerska obnova**; 2150-2000 pr. n. št. (čas kralja Gudea; ponovno prevladajo Sumerci)
- **Starobabilonsko kraljestvo**; 1900-1600 pr. n. št. (čas Hamurabija)
- **Asirsko kraljestvo**; 900-600 pr. n. št. (Sargon II., Asurbanipal)
- **Novobabilonsko kraljestvo**; 600-550 pr. n. št. (Nebukadnezar II.)
- **Perzijsko kraljestvo**; 550-350 pr. n. št.

akitu – novo leto

lštar – boginja plodnosti, rodovitnosti, kasneje smrti; odlomki pesmi lštar tudi v Visoki pesmi v Bibliji

Babilon – »vrata bogov«

CITADELA – utrdba znotraj utrdb

PREDSUMERSKE KULTURE

Molivci, Irak, ok. 2700-2500 pr. n. št. - Kipi molivcev – poenostavljeni (stožci in valji), služijo kot zamenjava oseb, prenašajo sporočilo božanstvom – molitev. Poudarjene oči – vidijo dušo. Gre za kipe molivcev/darovalcev, figure so svečeniki in častilci, toga drži z rokami v položju molitve, dekorativna frizura in brada, predimenzionirane/poudarjene oči, hierarhičen pomen se kaže v velikosti (pomenska perspektiva)

PREVLADA SUMERJA

Arhitektura – pri gradnji so uporabljali predvsem opeko, redkeje kamen. Najpomembnejši prostor v mestnem središču je zavzemalo stopničasto svetišče, imenovano **ZIGURAT**. Ponavadi je stal na visokem podstavku in s svojo mogočnostjo obvladoval okolico; ponazarja povezavo med nebom in zemljo. Simbol svete gore. Imel je strogo predpisano obliko in prostorsko razporeditev. Na vrhu je stal oltar (oz. sveti prostor), kjer je svečenik ali vladar izvajal svete obrede. Služil je tudi kot observatorij. Zapletena oblika zigurata se imenuje **ETEMENAKI**. Poleg svetišč so bile najpomembnejše vladarske palače; središče dvornega življenja, v katerih je prebival ves dvor. Palače so bile, za razliko od navadnih hiš, grajene iz dragocenih materialov in so s svojo obliko in velikostjo opozarjale na pomembnost dvornih prebivalcev. V palači so bile najpomembnejše prestolne dvorane, kjer je vladar sprejemal goste in opravljal vladarske posle. Ponavadi so stale med dvema glavnima stopniščema, okrog prvega so bile razporejene pisarne in delavnice, okoli drugega pa zasebni prostori. Perzijska prestolna dvorana se je imenovala APADANA (stebna dvorana; npr. dvorana v Suzi). Okrog močno obzidje.

Zigurat, Ur, ok. 2500 pr. n. št. – Ploščadi z obarvanimi ploščicami (simbolizirajo planete?)

Zigurat, Uruk, 3500-3000 pr. n. št.

AKADSKA DRŽAVA

Kipci izginjajo. Čas vladarja Sargona.

Portret vladarja Sargona, ok. 2300-2200 pr. n. št. – Obrazne poteze, oči votle – včasih so bili v njih dragi kamni; brada - mogočnost

Naramsinova stela, ok. 2300-2200 pr. n. št. – Sargonov vnuk Naram-Sin. Prikazuje nesmrtno vojsko, poražena vojska prosi za milost.

STELA je reliefno oblikovan monolit – steber ali alop, ki ima spominski, nagrobni ali zaobljubni pomen, danes se nahaja v Louvru. Gre za prvi spomenik ob vojaški bitki; stela slavi zmago Naram Sina; je najstarejši pomnik vojaške slave posameznika; prikazuje, kako se Naram Sin povzpenja na božansko goro, kralj je upodobljen s tvaro z rogovi, značilnim znamenjem božanstev, kompozicija je v hierarhični razporeditvi, kralj stoji najvišje in je občutno večji od ostalih, kralj gazi po sovražniku, ostali molijo za milost, kralj največji, najmogočnejši; 3 sonca so znamenje božanstev. Plošča se zaključuje s PALMETO – Pahljačastemu listu podoben ornament, pahljačast zaključek

SUMERSKA DRŽAVA

Portret vladarja Gudēe, ok 2120 pr. n. št. – Obraz ni tako izrazit. V roki drži posodo, iz katerega tečeta dva toka – Evfrat in Tigris. Gesta darovanja. Vladar zagotavlja rodovitnost zemlje; stiliziran obraz

BABILONSKA DRŽAVA

Hamurabijev zakonik, ok 1760 pr. n. št. – Relief. Zakonik vladarja Hamurabija, zapisan na steli. Bog Šamaš (atribut strela) vladarju podaja prstan in vladarsko palico, Hamurabi prejema oblast. Z gesto prisega bogu. Hamurabijev zakonik izboljšuje položaj sužnjev in ureja vlogo ženske, ločitveni postopek

NOVOASIRSKA DRŽAVA

Asurbanipal II. ubija leve (lov na leve iz Nimruda), ok. 850 pr. n. št. – novoasirska stela. Vladar kot heroj, poln moči, neustrašen, spreten lovec; poveljučuje vladarja. Plitek relief. Prikazuje zasebno življenje vladarja.

Sargonova palača, Dur-Sharrukin (danes Khorsabad), 742-706 pr. n. št.

Palača je del mestnega obzidja; utrdba znotraj utrdbe, postavljena je na 14m visoki terasi (Sumerci so palače visoko postavljali tudi zaradi poplav), osnovna zasnova je pravokotna, obdana z obzidjem znotraj obzidja so prostori, postavljeni okoli notranjih dvorišč, do kraljevih prostorov je vodila zapletena pot skozi različne prostore; stavba je pritlična, zgrajena iz opeke, pomembni prostori so obloženi s kamnitimi in alabasternimi ploščami, plošče so okrašene z reliefnimi prizori iz vladarjevega življenja

NOVOBABILONSKA DRŽAVA

Ištarina vrata iz Babilona, ok. 575 pr. n. št.

gre za del severnega del obzidja, bila so del procesij, plitvi relief, položena (glazirana) keramika v prepletu modre in oranžne barve, reliefne upodobitve bajeslovnih živali, motivi živali, ki predstavljajo božanstva (npr. levi – Ištar, zmaji, biki..), slikovit kiparski okras

Entopična znamenja - ?

EGIPČANSKA UMETNOST

Zgodnja doba, 3100-2650 pr. n. št.

- STARA DRŽAVA, 2600-2200 pr. n. št. (Menes oz. Narmer združi Zgornji in Spodnji Egipt, prestolnica je Memfis ; Džoser, Keops)
- SREDNJA DRŽAVA, 2050-1800 pr. n. št. (Mentuhotep)
- NOVA DRŽAVA, 1550-1050 pr. n. št. (Tutmozis III, Amenofis III, Tutankamon, Ramzes II.)

Družbeni sloji: Faraon → vezir, plemstvo, vojskovodje, svečeniki, pisarji, uradniki, faraonova družina → kmetje, trgovci, obrtniki → sužnji

Fara-on = »Velika hiša«

Verovanje:

Več bogov, živalske podobe

Pomembni bogovi so Amon-Ra (sončni bog, stvarnik; nad glavo ponavadi sonce), Tot (z glavo ptice ibis ali pavijana, bog modrosti), Anubis (puščavski pes, šakal; zavetnik in varuh mrtvih, mumificiranja), Oziris (zelena polt, bog mrtvih), Hor (sokol, bog neba)

Kult mrtvih – verovanje v posmrtno življenje; mumificiranje, sarkofagi (kamnite krste). Duša naj bi bila sestavljena iz BA (potuje v večno življenje) in KA (se vrača nazaj)

Na poti v onostranstvo umrlega čakajo mnoge preizkušnje, nevarnosti, pokojni se zagovarja pred bogovi. Na koncu Anubis stehta pokojnikovo srce – če ni težje od peresa, lahko čista duša potuje v onostranstvo, drugače konča pri pošasti, če je Oziris podvomil o pravičnosti in njegovem poštenju. Tot je zapisoval rezultat (upodobljeno v knjigi mrtvih)

Knjiga mrtvih – besedila, molitve, napotki, magični, obredni uroki na papirusovih zvitkih, ki pomagajo pokojnemu priti v onostranstvo, ki so jih polagali na trupla.

Pisava: hieroglifi (izumil bog Tot), kombinacija slik in simbolov; dešifriral Champolion v 19. stoletju.

Kartuša – ovalen lik na poslikavah, v katerem je bilo zapisano ime faraona, njegovi nazivi, datum rojstva, kronanja, ipd.

Ank – egipčanski križ

Slop – nosilec, ki e v nasprotju s stebrom zgrajen iz več kosov kamna ali opeke

Razdelitev Egipta pred združitvijo (?):

Zgornji Egipt – (na jugu) bog Set, bela krona, simbol lotus (lilija?),

Spodnji Egipt – (na severu) bog Hor, simbol papirus, rdeča krona

Značilnost egipčanske umetnosti:

- **EGIPČANSKI KANON** – način upodabljanja figure – združuje dve očišči: frontalno upodobljeno oko, trup, profilno glava in noge. Upodobitev je tako nazorna. Poudarjene so oči. Moški temnejšo polt, ženske skoraj belo.
- Uporabljajo pomensko perspektivo – pomembnejše osebe so upodobljene večje
- Razdelitev prizorov oz. kompozicije v pasove

Egipčanska umetnost je konservativna umetnost – pravila se ne spreminjajo

ARHITEKTURA

Ohranila zaradi suhega podnebja. monumentalna gradnja izraža moč vladarja in željo po večnosti -sprva so jih gradili iz opeke, arhitekt Imhotep (prvi poimensko znani arhitekt) pa je pri Držoserjevi piramidi uveljavil gradnjo iz kamna. Mesta so v obliki kvadratov, pravokotnikov. Na zahodu so grobnice, piramide, na severu bogatejše hiše; na vzhodu svetišča in mesta Palače so grajene iz opeke (izjema kamnita Kleopetrina piramida), imajo geometrično urejen vrt. Pomembna je grobna arhitektura, saj KA potrebuje večno bivališče.

Razvoj: Grobna gomila → Mastaba → Stopničasta piramida → Piramida → Hipogeum

MASTABA - pravokotna grobnica trapezaste oblike, ima kapelo za daritve, zazidan prostor s kipom, v katerega se vrača pokojni; jašek s krsto, zakladi

STOPNIČASTA PIRAMIDA – iz več mastab – postavljene ena na drugo

HIPOGEUM – v Dolini kraljev, zahodno od Teb. To so grobnice, vklesane v skalo, ki jih sestavlja zapleten sistem hodnikov, ki vodijo v predprostor, stopnice do dvorane s sarkofagom, shramba z dragocenostmi. Zaporedje prostorov ponazarja potovanje duše.

Džoserjeva piramida, Sakara, Egipt, 2600 pr. n. št.

Prva gradnja iz kamna (prej so bile iz opeke). Stopničasta piramida; izhodišče je mastaba. Arhitekt Imhotep postavi mastabe eno vrh druge v šestih plasteh. Gre za grobno svetišče v bogove povzdignjenih vladarjev. Kraljeve grobnice so v jaških pod piramido. Obdaja jo 10m visoko obzidje, ki je utrjeno z več stolpi in lažnimi vrati. Piramida naj bi faraonovi mumiji zagotavljala večno življenje po smrti. Predstavlja stopnice v nebo.

Keopsova, Kefrenova, Mikerinova piramida, Gize, sredina 3. tisočletja pr. n. št.

Keopsova meri 147 metrov. Piramida predstavlja sveto goro, stično točko neba in zemlje. Nekoč so bile prevlečene z belim granitom, imele pa so pozlačene konice.

Poleg dolinskega templja v sklopu Kefrenove piramide leži sfinga, ki je narejena iz žive skale. Piramide simbolizirajo Orionov pas; zračnike imajo usmerjene k zvezdam. Gradili so jih delavci, ne sužnji.

SVETIŠČA

Osnovna oblika svetišča je podobna je obliki stare egipčanske hiše. Svetišča so lahko:

- V ravnici (Horov tempelj v Edfuju)
- Vsekana v skalo (Abu Simbel)
- V bližini grobov (grobnica kraljice Hačepsut)
- Paviljonska svetišča

Najbolj znana svetišča: Luksor, Edfu, Karnak; Abu Simbel, svetišče Hačepsut

Svetišče Ramzesa II., Abu Simbel, 1250 pr. n. št.

S svetiščem počastil ženo Nefertari. Posebnost je, da so kipi kraljice in faraona enako veliki, kar nam pove o njegovi ljubezni do nje. Kip Nefertari s krono boginje ljubezni Hator. monumentalne masivne figure, hieratična drža, idealna podoba vladarja, frontalnost, figure so zlite z ozadjem.

Horovo svetišče v Edfuju, 3. in 2. tisočletje pr. n. št.

Leži na vzhodni strani Nila, vhod je na vzhodu. Aleja (vrsta) sfing, ki varujejo vhod; dva PILONA – pročelje, trapezoidna stolpa, ki s portalom med njima oblikujeta vhod; dva OBELISKA (»malo kopje«) – podolgovat, piramidasto zaključen kamnit blok iz enega kosa; proti koncu koničasto zožen štirioglat steber.

Na pročelju na vsaki strani vhoda so štiri navpični žlebiči, ki so držali jambore s prapori; skozi vhod vstopimo na s stebriščem obdano dvorišče (PERISTIL), potem sta dve visoki stebni dvorani (HIPOSTIL), na koncu je celica (cela), v kateri je shranjena prenosna ladja. Na dnu je niša iz zglajenega granita, v kateri je bil kip boga.

Egipčansko svetišče je natančna in celovita ponazoritev njihovih nazorov o svetu (kozmogonija):

Obzidje je iz opeke, sušene na soncu; je valovito in spominja na čas pred stvarjenjem, ko je bil svet še tekočina. Naslednja, višja ploščad je iz kamna in predstavlja svet, ki se dviga iz vode. Pilon sta podoba Izide in Neftis, boginj, ki na nebo dvigata sončno ploščo. Obeliska spominjata na rogove na glavah boginj, ki nosijo sonce. Tlak stebne dvorane predstavlja zemljo z razpokano površino, strop pa nebo z zvezdami na modri podlagi. Na prečnih tramih so upodobljeni ptiči – povezava z nebom. Kapiteli višjih stebrov so oblikovani kot odprti lotosovi cvetovi, na nižjih pa so zaprti, saj sonce ne seže do njih. Ta dvorana predstavlja rastlinje, ki ga hranita rodovitna zemlja in moč sonca. Celica je tamačen prostor, v katerem ponoči počiva sonce. Na stenah dvorane so reliefne upodobitve (vhodna dvorana – bog gre faraonu naproti, daritvena dvorana – faraon lovi daritvene živali, celica – duhovniki nosijo sveto ladjo v sprevodu).

Grobno svetišče Hačepsut, Deir el-Bahari, ok. 1480 pr. n. št.

Trije nivoji svetišča. Pod pečinami tebanskega gorovja je svetišče vsekano v skalni masiv. Hačepsut je edina vladarka v Starem Egiptu, ki je bila tudi faraonka. Primer zlijanja arhitekture z naravnim okoljem

KIPARSTVO

Značilnosti kiparstva:

Pri kiparstvu sta pomembna material (porfir, diorit, bazalt) in velikost (monumentalnost figur)

Idealizirani portreti, herojski, upodobljeni na vrhu lepote, mladosti, drže so toge (izražajo večnost), slovesne, hierarhične; večkrat povezane z ozadjem. Ženska je prvič upodobljena kot samostojno bitje, ne pa kot idol.

Nižji sloji upodablja žanrske prizore, bolj realistično, iz lesa

AŠAPTI – figure služabnikov – pomoč pri potovanju pokojnika v onostranstvo

Narmerjeva paleta, ok. 3000 pr. n. št.

Paleta so sprva služile za drobljenje barvil za ličenje, kasneje pa so dobile obredni značaj. Narmerjeva paleta je bila simbol moči; morda upodablja združitev zg. in sp. Egipta - Narmer nosi rdečo krono Spodnjega Egipta, vladar je upodobljen v večji dimenziji kakor drugi liki. Obglavljena trupla z glavami ob nogah; leoparda/levinji s prepletanima dolgima vratovoma (združitev). Na drugi strani Narmer nosi belo krono Zgornjega Egipta. Narmer drži sovražnika za lase. Sokol – Hor. Kravja boginja Bat oz. Hathor (rogovi).

Sfinga, Gize, ok. 2500 pr. n. št.

Varuje vhod v piramido. Hibrid – levji trup in človeška glava.

Portret faraona Mikerina z ženo, 2580 pr. n. št.

faraon je z eno nogo postavljen naprej, kar je značilno za stoječe kipe tistega časa, idealizacija, toge drže, večnost..

Tutankamonova posmrtna maska, ok. 1340 pr. n. št.

Portret kraljice Nefretete, ok. 1360 pr. n. št.

Idealizirana, polihromirana

Sedeči pisar iz Sakare, ok. 2400 pr. n. št.

Pisarji so bili takrat zelo cenjeni

Portret Ehnatona, ok. 1360 pr. n. št.

Relief. Ehnaton=Amenofis. Uvede enoboštvo – sončni bog Aton. Napiše himno sončnemu božanstvu. Naturalistično upodobljen (poudarjene lastnosti). Feminiziran, polne ustnice (naj bi bil Nubijec), dolg, tanek vrat, podolgovat obraz z ostro brado, ravne oči v obl. mandlja, dolge roke in prsti, zaobljena stegna in boki, povešen trebuh, povečane prsi; na njegovih slikah so pogosto upodabljali boga Atona (v obl. sonca) – poruši pravila Egipčanske umetnosti; da se upodobiti z ženo in otroci ter ostalimi člani kraljeve družine; upodabljajo ga bolj človeškega kot predhodnike

SLIKARSTVO

Pojavlja se v grobnicah, svetiščih

Barve imajo magičen pomen (npr. bog je zelene barve); egipčanski kanon, pasovna kompozicija, pomenska perspektiva

Poslikava grobnice: blizu vhoda so praviloma upodobitve pokojnikovih sorodnikov, ki prinašajo najboljša jedila in posodje, notranjost poslikana s prizori pokojnikovega vsakdana, pogrebni obredi, življenje v onostranstvu. Na poslikavah so pogosto udi znamenja obrednega dogodka: lokvanji, razlite dišave, povezano cvetje, obredno glasbilo, ujete čaplje, čoln – nebesni čoln, v katerem je odpotoval v nebo.

Tri glasbenice, Nakhtov grob, Tebe, ok. 1420 pr. n. št.

Frontalno upodobljene. Glavni lik je večji; ženske so svetlejše od moških, barve imajo magičen pomen (bogovi so upodob. zeleni); simbolično pripravljanje darov, potrebnih za pogrebni obred. Prizori si sledijo v logičnem zaporedju; beremo jih od spodaj navzgor; ena igra na flavto, druga na lutnjo in tretja na harfo.

Lovski prizor s poslikane skrinje iz Tutankamonove grobnice, ok. 1340 pr. n. št.

Natančne upodobitve, detajli. Faraona varujejo nebeške sile, upodobljene nad njim

ANTIČNA UMETNOST – ANTIKA

(1000 pr.n.št. do 476 n.št.)

Antiko delimo na:

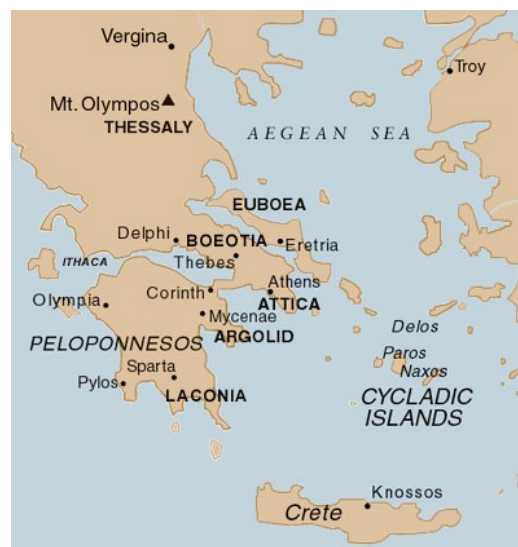
- egejsko
- grško
- etruščansko
- rimsko umetnost

EGEJSKA UMETNOST

Čas: 2. tisočletje pr. n. št., ob Egejskem morju

Razdelitev:

- Kikladska
- Kretska oz. minojska
- Mikenska

KIKLADSKA UMETNOST

Kikladski idoli – kipci iz marmorja, visoki 10-70 cm; predstavljajo predvsem ženske – boginje plodnosti, rodovitnosti (kult boginje plodnosti). Upodobitve moških – mitološki Orfej z glasbilom

Harfist s Kikladov, Kikladi, 2300 pr. n. št.

Telesna razmerja, deluje moderno – najpomembnejše poteze, zelo stiliziran. Oblikovano pohištvo – stol; način igranja – sedi na stolu

KRETSKA (MINOJSKA) UMETNOST

V 2. tisočletju pr. n. št. je na območju Egejskega morja širila svojo moč kultrua z otoka Krete -razvije se v močno pomorsko in trgovsko silo, ki je obvladovala večino Sredozemlja. Kretska umetnost zajema predvsem arhitekturo palač.

Delimo jo na:

- Obdobje starejših palač (2000-1600 pr. n. št.)
- Obdobje mlajših palač (1600-1450 pr. n. št.)

Kulturo je leta 1900 odkril Arthur Evans na osnovi mitoloških zgodb o labirintu,... Kretsko kulturo povezujejo z legendarno Atlantido, uničil pa naj bi jo izbruh vulkana na Santoriniju

Mitološka zgodba: Minos (sin Zeusa in Evrope) je želel dobiti potrditev, da ima pravico do vladanja, zato je prosil Pozejdona, naj mu v odobritev pošlje belega bika, ki bi ga žrtvoval. A zaradi lepote bika se ga je odločil obdržati. Za kazen je Afrodita poskrbela, da se je Minosova žena zaljubila v kretskega bika in tako se je rodil minotaver. Dedal je naredil za kralja Minosa labirint, v katerega je zaprl pošast. Krečani so nekoč zmagal v vojni z Atenci. Minos je zatheval, da vsakih devet let na Kreto pošljejo sedem fantov in sedem deklet. Tako se je Tezej, Egejev sin, javil, da ubije minotavra. Pri tem mu je pomagala Minosova hčerka Ariadna, ki mu je za pomoč dala klobčič sukanca in mu posredovala Deadlova navodila. Tezej je ubil minotavra in varno prišel iz labirinta.

PALAČE: palača Knosos, palača Festos in Mali

Minosova palača, ok. 1500 p.n.š., Knosos, Grčija

Upravno-administrativno središče. Nima obzidja. Ni teženj po monumentalnosti; majhne sobe z nizkimi stropi (ni zgrajena zato, da bi naredila vtis na gledalca, ampak da bi potešila ekonomske in bivanjske potrebe prebivalstva); notranjost palače je živo poslikana. Tlorisi palač niso pravilni, sestavljajo jih prepleti hodnikov, predhodov stopnišč, ki povezujejo posamezne dvorane, nanizane okrog velikega dvorišča (atrija), grajene so v več nanizanih nadstropjih. Skladišča, delavnice, gospodarski in bivanjski prostori; organske oblike, majhni prostori. Značilni leseni minojski stebri, ki se proti vrhu širijo.

Izjemna gradbena naprednost – tehnične novosti: tlakovana pot, vodovodni sistem, prezračevalni jaški, osvetljeni prostori, poznavanje statike; kombinacija lesa in kamna. Različne teorije o namenu: prebivališče kralja, svetišče (bivališče boginje plodnosti), palača mrtvih (nekropola)

KIPARSTVO

Prevladujejo majhni izdelki iz lesa, kovine in slonove kosti – kipci so verjetno imeli kultno funkcijo.

Boginja s kačami, ok 1600 p.n.š., Heraklion na Kreti

Vrhovna boginja, njen atribut je kača, v vsaki roki drži eno kačo; rodovitnost (kače so povezane z zemeljsko plodnostjo in moško rodnostjo – faličnost), razgaljene prsi sugerirajo žensko rodnost, na glavi ima mačko – kraljevi simbol; v značilni ženski opravi, ki se pojavlja tudi na poslikavah – krilo v več slojih, ki se proti vrhu skrajšujejo, predpasnik in zgornji del, ki razgalja prsi.

SLIKARSTVO

Poslikave pomembnih prostorov palač. Motivi: kretska mitologija, motivi iz rastlinskega, živalskega sveta, geometrični ornamenti. Poleg fresk so s slikarskim okrasjem okraševali keramične posode.

Bikoborba, ok.1500 pr. n. št., Kreta

Kretski običaj – Inicijacija – vstop v odraslost s preskokovanjem bika

Morski prizor z delfini, Minosova palača, ok. 1500 pr. n. št., Knosos, Grčija

Princ z lilijami, ok. 1500 pr. n. št., Kandija na Kreti

Način upodabljanja telesnosti spominja na egipčanskega; večja sproščenost

Parižanka, ok. 1500 pr. n. št., Heraklion na Kreti

Iz palače Knosos – bogata oprava, naličena – ženstvenost, prefinjenost – koder las nad čelom

Vaza s hobotnico, ok 1500 pr. n. št., Heraklion na Kreti

MIKENSKA UMETNOST

Sredi 15. stoletja pr. n. št. se je na grški celini na Peloponeškem polotoku pojavila nova vojaška in politična sila - mikenska kultura. Odkril jo je nemški arheolog Heinrich Schlieman. Najprej je v Mali Aziji našel Trojo, nato pa na podlagi Homerjevih epov nadaljeval pot v Grčijo. Postavil je teorijo, da so Mikenci tisti Ahajci (stari Grki), ki so se borili proti Trojancem. Družba je strogo urejena, hierarhično, vodijo jo mogočni vojskovodje. Iz nepojasnjenih razlogov pa kultura v 12. stoletju pr. n. št. zamre. Razvijejo pisavo, ki je predhodnica grškega alfabeta: poznamo A-linearno in B-linearno pisavo, ki pa nista dešifrirani.

Gradijo utrjena mesta na vzpetinah, ki so obdana z obzidjem, zgrajenim iz ogromnih kamnov – zaradi masivnih klad jim rečemo kiklopska obzidja. Akropola: utrjeno obzidje na vrhu vzpetine, znotraj katere je naselje. Izoblikujejo se mestne državice s kraljem na čelu. Mikenska družba je vojaško usmerjena – z vojskovanjem širijo svoje ozemlje, družba je strogo organizirana. Zapisi na glinenih ploščah razkrivajo, da so imeli Mikenci veliko število poklicev (zlatarji, zidarji, zdravniki, lončarji, ladjedelci...). Okrog 1200 pr. n. št. mikensko kulturo premagajo (mnogo manj razviti) Dorci; uničijo civilizacijo palač, nastopi mračno obdobje, ki traja približno 200 let.

ARHITEKTURA

Tloris mikenskega megarona

MEGARON – Megaron je osrednji, pravokoten prostor v palači, z ognjiščem v sredini in štirimi stebri, ki nosijo streho. Ta tip arhitekture je vplival na razvoj grškega templja, svetišča s pravokotnim tlorisom in cello, okoli katere so na štirih straneh stebri. Strop palače je raven in lesen; zidove krasijo reliefi, ki so poslikani ali obloženi z bronom ali celo zlatimi lističi, pred vhodom lahko dva stebra, ki podpirata streho.

Kiklopsko obzidje z Levjimi vrati, 1250 p.n.š., Mikene, Grčija

Značilna 3-delna vrata s 35-tonsko preklado. Nad vrati se pojavi arhitekturno kiparstvo z motivom dveh levov, po sredi ju ločuje steber – varujeta vhod. Gre za prvo monumentalno kiparstvo v Evropi.

Atrejeva zakladnica, ok. 1300-1250 p.n.š., Mikene, Grčija

Grobnica kralja Atreja, ki je zgrajena ob vhodu v mesto. Sestavlja jo dolg procesijski hodnik – DROMOS, ki vodi do osrednje spominske kapele v obliki okroglega prostora s šilasto kapelo psevdokupola – nepravna kamnita kupola.

KIPARSTVO

Zlati posodi iz Vaphia

Agamemnonova maska, 1550-1500 pr. n. št.

So izjemni oblikovalci zlata, imajo podobne pogrebne običaje kakor Egipčani; vojaki s svojo smrtjo postanejo nesmrtni – kult herojev, maska predstavlja začetek portretne umetnosti.

GRŠKA UMETNOST (1000-31 pr. n. št)

Grško umetnost delimo na:

- predarhaisko ali geometrično obdobje (1000-700 pr.n.št)
- arhaisko (700-480 pr.n.št.)
- klasično (480-323 pr.n.št.)
- helenistično (323-31 pr.n.št)

GEOMETRIČNO OBDOBJE

Vazne poslikave-stilizirane upodobitve pogrebnih slovesnosti
Značilen motiv je MEANDER-vzorec, ki oponaša gibanje vode

ARHAJSKO OBDOBJE

Razlog za nastanek umetnin ni določen namen, temveč zamisel in estetski užitek

ARHAIČNA ARHITEKTURA

Grška arhitektura vpliva na helenistično in rimsko arhitekturo, na arhitekturo renesanse in neoklasicizma. Za razvoj arhitekture od antike do danes je postavila grška arhitektura temelje v prvinah usklajevanja navpičnih in vodoravnih stavbnih prvin, v razvoju in uporabi stavbnih členov, v medsebojnem razmerju in skladnosti le-teh.

GRŠKO SVETIŠČE – pomembna je zunanja podoba, ker obredi potekajo pred svetiščem in ne v njem; les začne zamenjavati kamen (marmor), razvilo se je iz MEGARONA (pravokotna dvorana s stebri v mikenskih palačah). V njem je kip boga-kot »hiša« boga, da se ta naseli v njem. Gaj-pokrajina, ki obdaja svetišče. Primeri svetišč: Paestum, Segesta in Agrigento (Sicilija).

Tempelj ima praviloma longitudinalno zasnovo. Stoji na ploščadi (stilobat), ki je okrog in okrog obdana s stopnicami. V jedru templja je sveti prostor, naos oziroma cela, kjer stoji kip božanstva. Del cele je namenjen tudi zakladnici. Cela je okrog in okrog obdana s stebriščem. Streha je dvokapna.

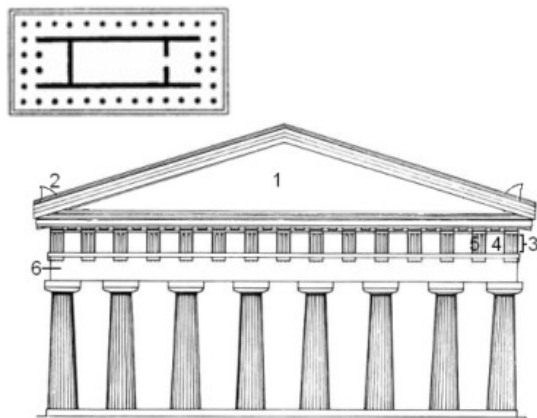
Tempelj gradijo v razmerjih zlatega reza. Zagovarjajo pravilne proporce, enakomeren ritem arhitekture, metrum (logika enakih mer), osnovna mera (modul), s katero gradijo tempelj, je polmer stebra. Spoznali so, da uporaba osnovne mere v daljšem ritmičnem zaporedju pripelje do optičnih disproporcev. Zato vpeljejo optične korekcije in tako ohranijo pravilen ritem arhitekture. (npr. vogalni sterbi so rahlo nagnjeni navznoter...)

Deli svetišča:

- PERIPTER-vrsta stebrov (DIPTER-dvojna vrsta stebrov).
- OPISTODOM-ima funkcijo zakladnice-za daritve
- PRONAOS-preddverje
- NAOS-osrednji del svetišča s kipom božanstva

Deli svetiščnega čela:

- TIMPANON ali ZATREP-trikotno čelo (1)
- AKROTERIJ- strešni okras nad čelom templja (na strehi)(2)

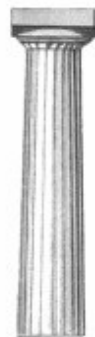
- FRIZ-vodoraven, okrašen trak med čelom in preklado (3)
- METOPA-element med dvema triglifoma z reliefom (4)
- TRIGLIF-element na frizu (5)
- ARHITRAV-preklada, ki jo nosijo stebri (6)

Vrste stebrov:

Dorski-brez baze oz. podstavka, deblo KANELIRANO-žlebljeno; moški stebri red (za svetišča moških bogov+Hera in Atena). Na vrhu je kapitel, enostaven, sestavljen iz dveh delov - blazine in kvadratne plošče. Nad stebriščem je friz oziroma preklada s triglifi in metopami (pri jonskem jih ni!), nad njimi pa trikotno čelo, atika.

Jonski - bolj vitek steber, kapitelj z zaključki (VOLUTA).
Ženski stebri red

Korintski-bolj dekorativen-uporabljali v notranjosti. Posnema listje akanta (mediteranska rastlina). Dekliški stebri red. Prevzamejo Rimljani.

Doric

Ionic

Corinthian

Herino svetišče in Pozejdonovo svetišče, Paestum, Italija, okoli 550 pr. n. št.

ARHAIČNO KIPARSTVO

Pojavlja se večinoma zunaj svetišč-obredi zunaj potekajo.

Gigantomahija, Sifnijska zakladnica, Delfi, Grčija

Relief-Boj med giganti in bogovi

Kuros s Krojzovega groba + Kora

2 tipa upodabljanja človeškega telesa: kuros in kora (deški in dekliški akt), ki lahko nastopajo kot motivni kipi ali nagrobniki. So strogo frontalni kipi (kot v Egiptu), a niso več povezani z naslonilno ploščo (ozadjem)-kipi se osamosvojijo- pojav prave oble plastike. So idealizirani, stilizirani. Značilen frontalni pogled, odprte oči, arhajski nasmešek, poudarjeni lasje, noge skupaj, roke ob telesu, v naravni velikosti. Bili so POLIHROMIRANI. Kurosi so goli, kore pa so oblečene. Ena noga je rahlo pred drugo.

Mladenič s teletom, kip

ARHAIČNO SLIKARSTVO

Stensko slikarstvo-freske-neohranjeno (znane po etruščanskih kopijah, italijanskih)

TABELNO slikarstvo-na les. Ohranjeno je VAZNO slikarstvo-na keramičnih posodah.

Motivi so vsakdanje življenje (žanr), mitološki

Značilnosti: znali so doseči perspektivo, profilne upodobitve

4 stopnje vaznega slikarstva:

-geometrični slog

-orientalski slog

-črnofiguralni slog (tehnika-liko so videti ploskoviti, na svetlem ozadju)

-rdečefiguralni slog (tehnika-liko so svetli, so rdečkastorjave barve keramike, na črnem ozadju. Tehnika omogoča izrazitejše telesne oblike, imajo več podrobnosti, videti naravnejši)

Dipilonska vaza, 8. stol p.n.š.

Boj med Lapitom in kentavrom – črnofiguralna tehnika; kentavri povabljeni na poroko, se napijejo in začne se bitka (Lapiti – grško plemes severa Tesalije)

Ahil in Ajaks kockata, avtor Eksekias

KLASIČNO OBDOBJE

Klasika=vrhunska ustvarjalnost znotraj umetnostnih vrst. Obdobje se je začelo v času Perikleja.

KLASIČNA ARHITEKTURA

V tem času arhitekti Kalikrat, Iktin, Fidija (tudi kipar).

AKROPOLA- utrjeni del mesta na vrhu hriba

Atenska akropola – sveti grič v Atenah, svetiščni del mesta, sestavljajo jo spomeniki sakralne arhitekture, stoji na položnem hrbtu griča nad mestom; središče verskih obredov, bivališče bogov; zakladnica

AGORA je središče javnega in upravnega življenja, za trgovanje, razpravljanje...

Značilnosti: stavbe so v dorskem, manj v jonskem slogu, pojavi se tudi okroglo svetišče – TOLOS. Urbanizem: pravokotna mrežna oblika mest, akropola, agora

Akropola, Atene

Na njej tudi PINAKOTEKA-galerija, kjer so hranili slike

Partenon (Iktinus in Kalikrates)

Na akropoli. Svetišče, posvečeno boginji Ateni Parthenos (deviška Atena). Atena bojevnica pa je Atena Promahos

Propileje (Mnesikles avtor)

Vhod na akropolo. Uporabljeni sta dva stebna reda-jonski in dorski

Svetišče boginje Nike

Manjše svetišče na akropoli, jonski stebni red

Erehtejon

Najstarejše svetišče na akropoli. Njihov sestavni del so KARIATIDE – stebri, ki imajo namesto debla žensko figuro (predstavljajo vojne ujetnice). Moški »stebri« se imenujejo atlasi

Tolos, Delfi, Grčija – svetišče z okroglim tlolisom

Gledališče v Epidavru – polkrožna oblika, ob vznožju hriba, zelo akustično

Agora, Atene - središče javnega in upravnega življenja

KLASIČNO KIPARSTVO

Dela poznamo po zapisih in rimskih kopijah. KANON-značilen tip upodobitve, pravila o razmerjih in merah za upodabljanje človeškega telesa. KLASIČNI KANON-pravilo, ki ga uveljavi Poliklejt (razmerje 1:7)

Značilnosti:

Pojavi se nova tehnika-vlivanje v bron, razgibali so toge arhajske kipe, izpopolnijo znanje o anatomiji (»mišice na kosti«), KONTRAPOST-kipi stojijo v dinamični drži z obremenjeno sprednjo nogo, zato imajo poševno zasukana ramena in boke-nakazuje gibanje

Btw: V Zevsovem svetišču v Olimpiji naj bi obstajal velikanski kip Zevsa, ki ga uvrščajo med 7 čudes sveta.

Hrizelefantinske podobe – leseni kipi, oblečeni v slonovino in pozlato

Zgodnje klasično obdobje

Mejniki v razvoju umetnosti je kip KRITIJEV MLADENIČ (tisti k ma nek venec okol glave) zaradi KONTRAPOSTA – težišče ima na eni nogi, zato je v bokih ima atletske telo, je idealiziran, kanon 1:7, realističen izraz, brez čustev-PATOS.

Poliklejt: Kopjenosec (»doriforos«) – 5. Stoletje pred našim štetjem. Realistično upodobljen, a nerealen (idealiziran), preučevanje idealnih človeških razmerij. Podoben kip je Bojevnik in Riaceja (bronast). IZ KATALOGA: Golota kot lepota ideal, kontrapost, pravilna razmerja človeškega telesa (glava : telo = 1 : 7), poudarjena anatomija, idealizacija telesa, idealiziran izraz obraza ...

Miron: Metalec diska (»discobolus«) – telo v gibanju; položaj oz. drža metalca ni mogoča (deluje še bolj dinamično.)

Fidija-kipar, ki pozornost posveča upodobitvi bogov, saj utelešajo grški ideal – ta združuje zunanjo in notranjo lepoto (telesna lepota in moralne kvalitete-dobrota in resnica). Izdelal je okrasje za Partenon. Kiparski okras je bil na obeh trikotnih čelih, na metopah pod strešnim vencem in na frizu pod nadstreškom celine. Med njimi je tudi kip Atene Partenos pred glavnim svetiščem in upodobitev Ateninega rojstva (na čelu) – parke-sojenice, idealna mlada telesa, naravna sproščena drža, uveljavi MOKRO DRAPERIJO.

Fidija: Boj med Lapitom in Kentavrom – na metopah Partenona, relief

Fidija: Slavnostna procesija na Partenonu – Panatenejska slovesnost (Grki, bogovi, spačeni nasprotniki, atenski mladeniči na konjih, mladenke z darovi). Atenci prinašajo deviški boginji Ateni peplos, zlato tkano ogrinjalo. Praznik se je slavil vsaka štiri leta in je v procesijo, upodobljeno na frizu, vključil vse prebivalce Aten.

Pozno klasično obdobje

Značilnosti: podobe so bolj realistične, KANON se spremeni v 1:8, mehkejša telesa (koža)-poudarjena nežnost, ranljivost, izraz bolj zamišljen, vračanje od bronu h kamnu. Te značilnosti uveljavi Praksitel.

Praksitel: Knidska Afrodita – prvi primer realističnega ženskega akta. Predstavlja Afrodito pri toaleti. Pozirala Frina (hetera-prostitutka). Mesto Knidos

Praksitel: Hermes z malim Dionizom (Hermes iz Olimpije) – Dionizovo rojstvo, Hermes ga odpelje na varno, kanon 1:8

KLASIČNO SLIKARSTVO

Ahilov slikar: Gospodarica in deklica, vazna poslikava

HELENISTIČNO OBDOBJE

Grčija ni več vodilna, nastanejo satrapije po Aleksandrovi smrti, nova središča (MEGAPOLIS) kulture: Aleksandrija, Efez, Halikarnas, Pergamon. Začetek turizma.

HELENISTIČNA ARHITEKTURA

Urbanizem: Uveljavljanje ORTOGONALNE SHEME (mreža kvadrov, prilagojena terenu). Značilnosti: ni novih shem, več dekoracij (vpliv orientala), razkošje, več stebrov, notranja dekoracija, večnadstropne stavbe. Primer arhitekture: Grobnica kralja Mavzola (MAVZOLEJ-grobnica večjih dimenzij). Sodi med 7 čudes sveta. Vključuje kolonado s stebri, stopničasto piramido, na vrhu četverovprega z junaškima likoma Mavzola in žene Artemizije.

HELENISTIČNO KIPARSTVO

Značilnosti: tehnična dovršenost, masovna izdelava kipov, šole (večinoma anonimni kiparji, znane so šole!). Večje dimenzije, bolj razgibane kompozicije, telo sproščeno, več figur, pretiravanje s čustvi (PATOS)-bolečina. Telesa so pretirano mišičasta ali pa feminizirana (sloko telo); začetki PORTRETIRANJA v smislu povečevanja-idealizacija; kiparskim kompozicijam dodajo globino.

Pojav novih motivov: otroci, starci, erotika.

Primeri: Farneški Herkules (pretiran kontrapost), Barberinijev favn

IZ KATALOGA: Dramatična razgibanost, slikovitost, patos, zahtevne anatomske poze telesa, rahlo spotegnjeni proporci figur ...

Skopas: Mavzol – perzijski satrap, po njem imenovan mavzolej

Apolon Belvederski – v neoklasicizmu postane ideal lepote

Miloška Venera

Deček z gosjo

LIZIP

delal na dvoru Aleksandra Velikega; idealizacija, spremeni kanon v 1:8

Lizip: Portret Aleksandra Velikega – idealiziran

Lizip: Mladenič s strgalom - Apoxyomenos – atlet, ki si kožo čisti s strgalom. V kanonu 1:8, bolj realistično, poudarjena globina (roka iztegnjena naprej)

RODOŠKA ŠOLA

Laokoontova skupina – mitološki motiv. Apolonov svečenik Laokoont opozoril Trojance, da je leseni konj prevara, zato je Atena (na strani Grkov) nadenj in nad njegova sinova poslala kače. Je tragični junak – govori resnico in umre. Helenistično: močno telo, ki je nemočno, pretiran izraz bolečine – patos, razgibano. Figure naj bi predstavljale Jonce, Dorce, Eolce – propad teh treh grških plemen. Avtorji Agesandros, Atenodoros, Polidorus.

Afrodita z Rodosa – Motiv: Afrodita pri toaleti

Nike Samotraška – Hranjena v Louvru. Iluzija gibanja: oblačila ob telesu, daje vtis vetra in mokre draperije. Predstavlja boginjo zmage Nike, ki se spušča z neba ob zmagi v pomorski bitki (kip je bil na premcu ladje). Pred uničenjem je imela roke dvignjene v višini ust – vzklik zmagoslavja. Telo je v naravnem položaju oz. drži.

PERGAMONSKA ŠOLA

Zevsov (Pergamonski) oltar, Pergamon – reliefno okrašen. Oltar postane samostojna arhitektura. Boj gigantov in bogov – gigantomahija. Herojska telesa, patetični izrazi, razgibana kompozicija

Galska skupina (Umirajoči Gali?)

HELENISTIČNO SLIKARSTVO

Znanje o perspektivi, anatomiji, svetloba dnevnih časov. Poznamo kopije grških del v Pompejih, Herkulaneumu

Bitka pri Issu – v Favnovi hiši v Pompejih. Mozaik. Aleksander in Darej. (Poznati moramo pod rimskim kiparstvom)

Ahil in Brizejda – v hiši tragičnega pesnika v Pompejih

ETRUŠČANSKA UMETNOST

(8.-4. stol. pr. n. št.)

Družba se je razvila v osrednjem delu Italije; prevladuje aristokracija, duhovščina, verujejo v naravne sile, posmrtno življenje, prerokovanje iz drobovine, imajo grško pisavo, danes nerazrešen jezik, politeistično verovanje.

Kult mrtvih – grobovi, pridatki → NEKROPOLIS – mesto mrtvih

ETRUŠČANSKA ARHITEKTURA

Etruščani znajo graditi oboke in loke (povezava z verovanjem – kupola - nebo); rimljani od njih prevzamejo način gradnje cest, mostov, prekopov, vodovodov in viaduktov.

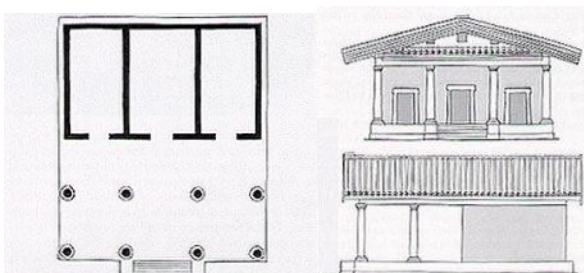
Urbanizem – mesta na vrhovih gričev, ortogonalna shema CASTRA (ki jo kasneje Rimljani uporabijo za vojaške tabore), CARDO (SJ) in DECUMANUS (VZ). V nasprotju z Rimljani, ki iščejo primeren teren za shemo, Etruščani naselje prilagajajo terenu. Plot nazorov, da je mesto izsek kozmosa in mora odsevati kozmični red. Imajo kanalizacijo in vodovod, vse je narejeno iz lesa. Mesto je zavarovano s kamnitim obzidjem, v katerem so poudarjena mestna vrata.

Mestna vrata v Perugii, Italija – obokan vhod

ETRUŠČANSKO SVETIŠČE

Ima 3 celle, leseni stebri – stebrno preddverje (toskanski steber), visok kamnit podstavek, nizko svetiščno čelo, okrasje na strehi svetišča – AKROTERIJ

Rekonstrukcija etruščanskega svetišča v Veijih

NEKROPOLE – pokopališča, zrcalna podoba mesta živih, zasnovane grobnice ali TUMULI tako, da posnemajo shemo hiše; na drugem hribu kot mesto oz. na nasprotni strani reke; izdolbene so v vulkansko kamnino tuf, prekrite so z gomilo (najbolj znane so nekropole Tarkvinija, Cerveteri, najbolj znano svetišče je v Veijih).

Grobnica reliefov – Cerveteri. Zasnovana kot domovanje, na stenah vsakdanji predmeti (orodje, posode, orožje), poudarjen koncept ATRIJA, kamniti stebri posnemajo leseno arhitekturo, v stenah NIŠE – prostori za žare, SARKOFAG

ETRUŠČANSKO KIPARSTVO

Poznajo 2 kiparski tehniki: žgana glina ali TERAOKOTA in bron. KANOPA – žara z antropomorfni (človeškimi) značilnostmi

Sarkofag z upodobitvijo zakoncev, Cerveteri. (sarkofag – »tisti, ki žre meso«) iz žgane gline, plemiški par prisostvuje simpoziju (zborovanju), ležita na ležišču TRIKLINIJUV rokah sta nekoč držala predmete; upodobitev je bolj razgibana kot pri Grkih, sproščena, z dekorativno frizuro, enakost med spoloma, mandljaste oči – stilizirano

Apolon iz Veijev – iz časa grškega arhajskega obdobja, žgana glina, pobarvan – POLIHROMIRAN, služil kot akroterij na strehi svetišča. Stiliziran; frizura, obleka, oči, dinamičen. Bog glasbe in sonca.

Himera – bronast kip. Hibridna pošast, ki varuje vhod v podzemlje (lev, koza, kača)

ETRUŠČANSKO SLIKARSTVO

Predvsem v Tarkviniji. Stensko slikarstvo v grobnih prostorih – simbolična povezava poslikav s prehodom v onostranstvo. Predstavljajo gostije, ribolov, rokoborbo, žalovanje, tekmovanja, predstave o posmrtnem življenju, gladiatorske igre, ples – uživali življenje. Moški upodobljeni temnejši, ženske svetlejši barve, razgibane figure, gibanje, realistične, vese

Ples, Grobnica levinje (leoprado?), Tarkvinia

Glasbenik, Triklinijska grobnica, Tarkvinija

Ribolov, grobnica lova in ribolova, Tarkvinija

RIMSKA UMETNOST

Vezni člen za rimsko umetnost so Etruščani.

Zgodovinski pregled:

8. stol. pr. n. št. – nastanek Rima

7. stol. p. n. št. – obzidje

6. stol. pr. n. št. – izženejo Etruščanske kralje in razglesijo republiko

4. stol. pr. n. št. – širjenje Rima

konec 2. stol. pr. n. št. – Rim obsega celoten Apeninski polotok

prvo stol. pr. n. št. – zavzamejo Sredozemlje (Grčija, Egipt,...)

- 31. pr. n. št. – Oktavijan Avgust razglasi cesarstvo
- 2. stol n. št. – zlata doba cesarstva, vdor barbarov, kuga, priseljenci
- 2. stol. – tetrarhija (Dioklecijan)- vladavina štirih (vzhodno in zahodno cesarstvo)
- 4. stol. – priznanje krščanstva; dokončen razpad na dve državi
- 5. stol. (476)- propad zahodnega dela cesarstva; Bizanc se obdrži do 1453

1. Razdelitev umetnosti:

REPUBLIKANSKO OBDOBJE (do 27 pr. n. št.)

AVGUSTEJSKO (27 pr. n. št. do 14 n. št.) ali KLASIČNO

CESARSKO (1. do 4. stol.)

POZNA RIMSKA UMETNOST (4., 5. stol.)

Rimska umetnost sobiva s STAROKRŠČANSKO umetnostjo in umetnostjo preseljujočih se ljudstev.

RIMSKI URBANIZEM

Imajo stroga načela, ortogonalno (pravokotno) shemo (vojaški tabori-CASTR), dve glavni cesti CARDO (V-Z) in DECUMANUS (S-J). Rimljani se za razliko od Etruščanov ne prilagajajo terenu, ampak iščejo primeren teren za »mrežo«.

INSULE – zazidljive parcele znotraj »mreže« (stanovanjske stavbe?)

FORUM – pravokoten trg, obdan s kolonado stebrov, kjer se sekata cardo in decumanus.

SVETIŠČA

BAZILIKA- trgovsko in sodno središče, kraj javnih shodov

KURIJA – politično središče

Imeli so tlakovane poti, kloako (kanalizacija), vodovod (akvadukti – Pont du Gard v Franciji), laterne, hipokavst (talno ogrevanje), ...

Uporabljajo nove materiale: opeka, beton; megalomanska arhitektura, uporabljajo arhitekturni element: polkrožni lok.

Rimski forum – središče političnega (javne stavbe – npr. tabularium (državni arhiv), kraj zbiranje senata), gospodarskega in javnega (svečanosti, templji) življenja v Rimu.

RIMSKA ARHITEKTURA

PROFANA ARHITEKTURA

- Bazilika
- Teater (polkrožno gledališče)
- Amfiteater (nastane iz dveh polkrožnih gledališč)
- Terme (javna kopališča)
- Domus (tip enodružinske atrijske mestne hiše; „Domus Aures“)
- Insula (tip manj ugledne hiše; večnadstropna najemniška stanovanjska hiša “Hadrianova vila”)
- Kloaka (podzemeljski kanal za odvajanje nesnage v mestih)
- Viadukt (most čez globel)
- Akvedukt (most za oskrbo mest z vodo ali za namakanje)

Arhitektura ustreza uporabnosti in veličastnosti

BAZILIKA –dvoranski tip stavbe pravokotnega tlorisa, ima podaljšano in razširjeno srednjo ladjo in dvema ali večstranskima ladjama, ki ju ločujejo stebri ali SLOPI(=steber pravokotnega tlorisa). Svetloba prihaja skozi okna stranskih sten višje glavne ladje (svetlobno nadstropje). Baziliko je zaključeval polkrožni zaključek (APSIDA), v kateri je zasedal sodni zbor; v zaključku tudi kip cesarja. Služila je kot poslopje za urade in sodišče...

Maksencijeva (Konstantinova) bazilika v Rimu (ohranjena samo stranska ladja)

AMFITEATER – Dvojni teater. Je okrogle oz. ovalne oblike. Uporabljali so ga za cirkuške in gladiatorske igre. Ima je tribune, ki se od središča (arene) navzven stopničasto dvigujejo. Z loki v betonski konstrukciji so razporedili težo. Uporabili so vse tri grške stebrne sloge: dorski, jonski, korintski.

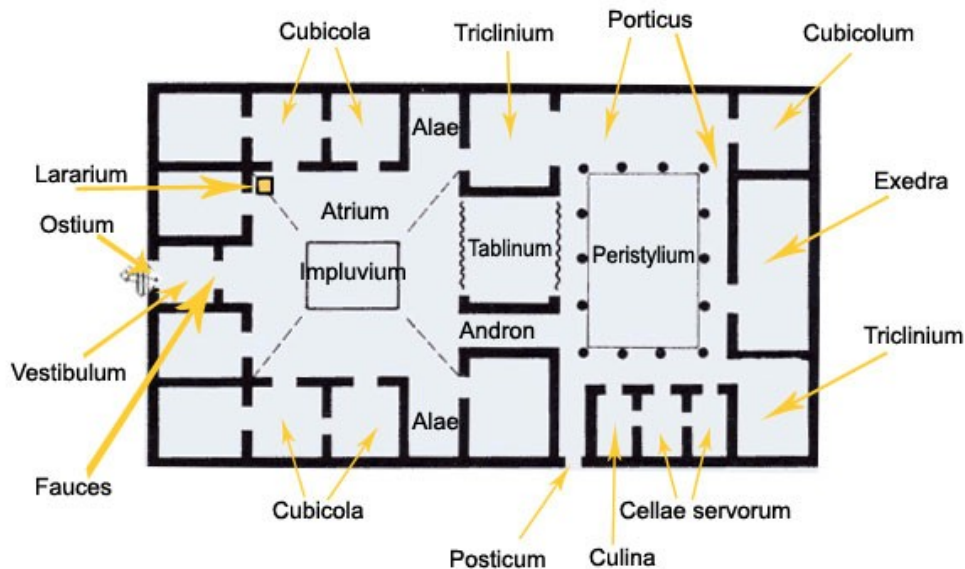
Kolosej v Rimu – amfiteater

Akvedukt – Pont du Gard, Francija

TERME – Ima obliko mestne hiše (DOMUSA)? Pomembne so v vsakdenjem življenju; Kompleks stavb – javna kopališča, savne, telovadnica, knjižnica...

Termalove terme

DOMUS – Ima obliko pravokotnika. Vhod s ceste. Veža (vestibul), notranje dvorišče ATRIJ, v katerega so se odpirali vsi prostori. Na dvorišču je bil bazen z vodo za hlajenje (IMPLUVIUM), odprtino za svetlobo v stropu (COMPLUVIUM). Ob vestibulu so krila (alae) – prostori za čaščenje božanstev, skladišča za živež; EDIKULA – majhen tempelj, niša z akrop boga, oltar. Atrij se zaključuje s sprejemnico (TABLINIUM)z ležišči – povezuje Atrij in zadnji del hiše. Sledi družinski del, ki ima v sredi PERISTIL – dvorišče v zadnjem delu hiše (splanice,...), obdano s stebri. Družinski del se lahko nadaljuje v vrt. TRICLINIUM – jedilnica. CUBICULUM – sobe.

Favna hiša v Pompejih

VILA – Razkošna hiša za bivanje v poletnem času. Iz več zgradb, paviljonov, parkov, če so zraven še gospodarska poslopja → **VILLA RUSTICA** – hiša z gospodarskimi poslopji

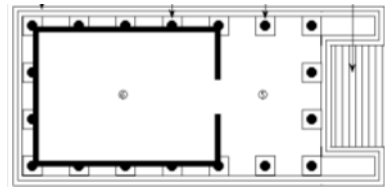

PALAČA – oblika domusa, le večjih razsežnosti.

Dioklecijanova palača v Splitu

SAKRALNA ARHITEKTURA

SVETIŠČE – Na forumu, na visokem podstavku (enako kot Etruščani). Poudarjena je sprednja stran (čelo), saj se svetišča (in tudi drugih stavb) od strani in od zadaj ni videlo (hiše tesno skupaj), drugače pa se okrasje pojavlja v notranjosti – stik z bogovi znotraj svetišča. Stebrni obod Etruščanskega svetišča se združi s steno (POLSTEBER). Uporabljajo KOMPOZITNI STEBRNI RED – mešanica jonskega in dorskega. Korintskega, ki je bolj dekorativen, so uporabljali bolj v notranjosti.

Panteon – («vsi bogovi») Zgradil cesar Hadrijan. Premer 43,3 metra.

Narejen je iz betona. Sestavlja ga okrogli del (TOLOS), ki ga pokriva betonska (beton - gradbeni material iz cementa, peska in vode) kupola (je največja dvorana v antiki, pokrita s kupolo; predstavlja nebo), ki je bila nekdaj pozlačena, in pravokoten del (PORTIKO oz. preddverje – posnemajo grško svetišče) s svetiščnim čelom. V notranjosti je kupola pravilna polkrogla, zunaj pa je precej sploščena (različna debelina). Okrogla oblika svetišča

Dekoracije so večinoma v notranjosti. Znotraj panteona (na tlaku,...) se pojavljata dva motiva – kvadrat in krog. Pred vsako nišo (te dajejo vtis prehoda v druge prostor) je par stebrov. Svetišče je bilo namenjeno sedmim planetarnim božanstvom – sedem oltarjev. Rob na katerem se stikata nosilni valj in kupola, je označen z venčnim zidcem. Pet vrst KASET (polje, včasih poglobljeno, z okvirjem) vodi pogled do očesa na vrhu kupole – OCULUS (skozenj Sonce osvetljuje notranjost). Štukatur in večbarvna marmorna inkrustracija dajeta videz razkošja in veličastja.

Kvadratna hiša v Nimesu, Francija; svetišče

RIMSKO KIPARSTVO

Pri Rimljanih sta najpogostejša reliefno (dekoracija na oltarjih; slavoloki – reliefi globoki, razgibani) in portretno kiparstvo (realizem in psihološka poglobljenost; kasneje idealiziran za propagandne namene). PORTRETNO KIPARSTVO - razvije se iz Etruščanskih pogrebnihi slovesnosti. POSMRTNE MASKE – voščeni odlitki (hranijo jih v hišah – mrtvi so zaščitniki družine), takrat niso mišljene kot umetnost. Ohranijo tradicijo galerije prednikov.

-Pri portretiranju jih zanima posameznik (izraziti obrazni realizem)

-kasneje služijo portreti kot politična propaganda - zato idealizacija vladarjev

Kipi se množično pojavljajo; serijska izdelava teles, oblečenih v togo – glave izdelali posebej.

Značilnosti kipov iz cesarske dobe:

IZ KATALOGA: Odmik od portretnega naturalizma, idealizacija upodobljencev, poudarjanje odličnosti, dostojanstva, povečanje upodobljenca, portretni patos ...

Avgust iz Prima Porte – (1. Stol.) cesar Avgust, prikazan kot poveljnik vojske pri predaji prapora. Kip je narejen na osnovi kopjenosca. Ob nogah je upodobljen Kupid, ki jezdi delfina (mit o Cezarjevem rodu, ki naj bi izhajal od trojanskega junaka Eneja, ta pa je bil sin Venere). Delfin spominja na Avgustovo zmago v pomorski bitki. Z dvignjeno desnico nagovarja ljudi oziroma jih kliče v boj. Upodobljen je bos – to pomeni, da se je štel za enakega bogovom – le ti so bili bosí.

Nekdaj je bil kip polikromiran. Na prsnem oklepu so upodobljena številna božanstva in poosebitve, ki slavijo cesarja:

Mišičasti bradati moški s tkanino, razpeto nad glavo – Nebo. Ženska z rogom izobilja je Zemlja. Oba povesta, da se rimsko cesarstvo razteza prek vsega sveta. Pod Nebom vozi Sonce četverovprego, pred katero bežita Zora in Mrak. To pomeni, da Sonce prinaša dan, tako kot je Avgust prinesel mir. Dve osebi sedita (levo in desno) – poosebitvi dveh posebnih pokrajin – Dalmacija in Galija. Na sredini oklepa – moški na desni je predstavnik Partov, ki slavnostno vrača Rimljanu prapor in vojaška znamenja. Levo in desno od zemlje sta Apolon in Diana, božanska lokostrelca in otroka najvišjega boga Jupitra. Oklep ponazarja veličino in moč rimskega cesarstva v času Avgusta.

Na tem kipu so mitološki motivi izrabljeni za politične cilje.

Pontifex maximus – Avgust, prikazan kot vrhovni verski poglavar

Commodus – upodablja se kot Herkules

Kolos iz barlete – predstavlja cesarja Konstantina

Konjeniški portret Marka Avrelija – (2. stol.) Prikazuje Marka Avrelija na konju – konjeniški portret. Bil je prvi cesar, ki je bil hkrati tudi filozof (napisal dnevnik z naslovom Izpovedi). Upodobljen je z brado – kot filozof. Pri upodobitvi Avrelija so zenice uprte navzgor (novost!). Skulptura je edina bronasta skulptura (po zapisih vseh skupaj 80), ki se je ohranila. Sklepajo, da je nekdanja pod konjem še figura barbara. Kip je bil model za renesančne kiparje (anatomija konjev).

Reliefno kiparstvo

Pojavlja se kot okrasje na oltarjih, slavolokih,... Največkrat gre za vojaške, alegorične podobe (politična propaganda).

- **SLAVOLOKI** – prej so bili narejeni iz cvetja, grmičevja. Namenjeni so proslavitvi zmage v vojni in počastitvi vladarja. Značilni/pogosti elementi slavoloka:
  - slavoločna stena z enim ali tremi loki (nad njimi upodobljene Viktorije-boginje zmage)
  - atika (na njej napis, kdo je slavolok postavil in komu je namenjen)
  - četverovprega

- **SPOMINSKI STEBER**

Ara pacis Augustae (oltar Avgustovega miru) – Velik oltar (vanj se da vstopiti), ki so ga postavili ob varni vrnitvi Avgusta iz Galije. Na oltarju je več reliefov. Eden imed njih prikazuje slavnostni mimohod rimskih senatorjev (v skoraj naravni velikosti) na eni in Avgustove družine (z Avgustom) na drugi strani ob posvetitvi oltarja. Osebe so oblečene v toge, na glavah imajo lovorjeve vence. Upodobitve (drže oseb) so naravne. Na oltar posije Sonce na rojstni dan cesarja Avgusta.

Gemma Augustea – kameja (okrasek); razdeljena je na dva dela: v spodnjem delu je prikazana zmaga rimskih vojakov nad barbari, v zgornjem delu pa povečanje cesarja Avgusta in njegove zmage – alegoričen prizor (z odnosom med upodobljenimi alegoričnimi liki ponazarja neko idejo).

Kljub idealizaciji je cesar Avgust portretno zaznamovan (profilna upodobitev), obdajajo pa ga osebe, v katerih lahko prepoznamo alegorične like z atributi: Roma (poosebitev Rima-kraljevska drža, vladarsko žezlo, bojna oprava. Obrača se proti cesarju in mu izkazuje spoštovanje), Tellus (Zemlja – razgaljeno oprsje, dva otroka

in rog izobilja), Morje (bradat moški), Oikomene (Svet – z vencem iz hrastovega listja krona Avgusta s čier opozarja na njegovo vlogo najvišjega vladarja – vsi narodi, ki izkazujejo spoštovanje cesarju)

Alegorija nam pove, da sta Zemlja in morje podložna cesarju in hvaležna za mir, ki ga je prinesel z zmago nad barbari. Priznanje mu izreka ves svet, Rim pa mu izkazuje posebno čast, saj sedita Roma in cesar na istem prestolu. V cesarjevem imenu je zmago izbojeval vojskovodja in kasnejši cesar Tiberij, ki na upodobitvi sestopa z bojnega voza. Ob njem stoji še ne odrasli princ Gaj Cezar. Mlada ženska, ki drži vajeti Tiberijeve vprege, je boginja zmage, ki vodi Tiberijev voz.

Titov slavolok – Na njem 2 znana reliefa – prikazuje zmago v Palestini (Plenjenje Salomonovega templja; upodobljen 7-rami svečnik). Na drugi strani je upodobljena četverovprega.

Konstantinov slavolok – po zmagi proti Maksenciju. Zanj so uporabili reliefe s Hadrijanovega slavoloka in slavoloka Marka Avrelija.

Slavolok Septimija Severa

Trajanov steber – visok 30 metrov. Namenjen je bil javnosti, da je lahko občudovala pogum vojakov, znanje poveljnikov, naklonjenost bogov – poveličevanju rimskih uspehov, da bi bili ljudje prepričani v nepremagljivost Rima (s političnim namenom, zato ni nujno, da je vse zgodovinska resnica)

Začnejo se pojavljati zgodovinski motivi – Prikazuje dve vojni v Dakiji (Romunija). Upodobitve bojev in drugih scen si sledijo na spiralno ovitem traku; upodobitve so zelo natančne – podrobnosti iz okolja, pokrajina, rastline, živali, oblačila, orožje, oblegovalni stroji, dogajanje na bojišču in tudi ne tako pomembni dogodki, ki pripoved popestrijo.

Pod stebrom je grobnica s pepelom cesarja Trajana. V času rimskega impereja je bil na vrhu kip cesarja, danes pa je zamenjan s kipom sv. Petra. Nekdaj je bil polikromiran.

Steber na Place Vendome

RIMSKO SLIKARSTVO

Slikarstvo se pojavlja kot FRESKA, izjemoma tudi kot (talni) mozaiki.

Slikarstvo iz antičnega Rima se je ohranilo predvsem v Pompejih (zato imenujemo rimsko slikarstvo - pompejansko slikarstvo – 100 pr. n. št. do 79 n. št., ko je izbruhnil Vezuv) in Herkulaneumu.

Pompejansko slikarstvo delimo glede na to, kako je deljeno na polja – Naslikajo arhitekturni okvir, ki razdeli površino na polja.

Značilna barva, ki se pojavlja na poslikavah, je pompejansko rdeča barva.

Motivi: krajina, živalski, tihožitje, erotični prizori, najpogostejši so mitološki prizori

Značilno je tudi ILUZIONISTIČNO slikarstvo – polja, ki dajejo imske hiše so bile brez oken (osvetljeval jih je atrij), zato so bile stene poslikane. Iluzija lažnih materialov (npr. marmor),

Prav tako je bil poslikan zadnji del vrta (rastlinski motivi, na vrtu je vodnjak).

mozaiki: večinoma talni mozaiki (npr. »Pozor, hud pes«)

Prizori iz Dionizovega kulta, Villa dei Misteri – najkvalitetnejša poslikava, izven Pompejev. Sobo so uporabljali kot vinsko klet. Deset slik prestavlja prizore iz Dionizovega kulta (posvetitev gospodarice hiše v Dionizov kult).

Izmenjujejo se realni in mitološki prizori. Značilnosti poslikav: obvladajo prostor-osebe so polnoplastične; ni naslikanega prostora (ploskovito), realistične figure; barve: rdeča, rumena, vijolična

Fayumski portret dečka – oaza El Fayum, 1. – 4. stoletje. Portreti so naslikani na platnu ali lesenih ploščicah. Uporabljena je posebna tehnika – enkavstika (pigment je prelit s čebeljim voskom); portrete uporabljali tudi kot posmrtno maske – dajali na mumije. Značilnosti portretov: velike poudarjene oči, zelo realistični; portertiranci so prikazani simpatično in prijazno.

Bitka pri Issu – Mozaik iz favnove hiše v Pompejih prikazuje bitko med Aleksandrom Velikim in perzijskim kraljem Darejem. Je kopija slike iz 4. stol. pr. n. št. Na mozaiku je ustvarjena iluzija osvetljave. 4 Pompejanski slogi: *Slog marmornatih plošč* = imitirajo marmot (2. stol. pr. Kr.) - *Arhitekturni slog* = arhitekturni členi so naslikani tako, da razdelijo steno v polja, za realnim prostorom je še poslikava - *2. arhitekturni slog* = še bolj dodelan, jasnejši, prozori so svobodni, perspektivični in iluzionistični triki, linearna perspektiva s poglobljenim prostorom, figure dajejo občutek gibanja (1. stol. pr. Kr.) - *Krajinski slog* = več poglobljenega prostora v smislu krajine (1. stol. po Kr.)

Vatikanski Vergilij – iluminiran rokopis (okrašen); zgodba o Eneidi,...

RIMSKA UMETNOST NA SLOVENSKEM

Na slovenskem ozemlju takrat venetska, ilirska, keltska ljudstva (najpomembnejši kelti - Noriki). Noriki so ustanovili prvo državno tvorbo na območju vzhodnih Alp – Noriško kraljestvo. Središče je bilo na Gosposvetskem polju. Noriki so Rimljanom prodajali kakovostno železo, zlato, svonec, cink, obrtne predmete, od njih pa kupovali keramične, steklene predmete, olje, žito, vino. V času Avgusta so izgubili samostojnost.

Rimljani so se začeli za slovensko ozemlje zanimati že v 3. stoletju pr. n. št. – pomembno zaradi vpadov germanov (obrambe meja). Predvsem zaradi trgovskih interesov in da bi keltskim plemenom preprečili naselitev v ravninskem predelu Italije, so ustanovili Akvilejo (Oglej). Iz Akvileje do Donave je vodila pomembna rimska cesta – JANTARNA POT, ki je povezovala tudi Emono, Celeio in Petoviono. Bitka pri Frigidu – vzhodni in zahodni rimski cesar, Teodozij in Evgenij. Claustra Alpium lularum – limes – obrambni zid preko slovenskega ozemlja. Naše ozemlje je bilo sestavni del Italije (Venetia, Histria) ter provinc Norik in Panonija.

MITRAIZEM

Mitraizem je monoteistično verovanje v boga svetlobe – Mitra. Izvira s področja nekdanje Perzije, v Rim pa so verovanje razširili legionarji, a nikoli ne postane državna vera. Določene ideje mitraizma prevzame krščanstvo (odrešenje po smrti), ki pa se za razliko od mitraizma ohrani, ker ne izključuje žensk in ker ima sveto knjigo – Biblijo, mitraizem pa se prenaša ustno.

Značilen je dualizem – menjavanje teme in svetlobe – boj dobrega in zla, pomembno enakonočje.

Po verovanju je Mitra zaklal bika in tako ustvaril svet – iz krvi belega bika so nastale rastline, iz semena pa živali. Mitra je upodabljan s frigijsko čepico – vzhodnjaško pokrivalo. Pogosto se ob njem pojavljajo pes, kača (negativna), škorpion, krokar na plašču (prenašalec bolečine), Sonce in Luna, 2 svečenika...

Svetišče mitrovega kulta je MITREJ, ki posnema jamo za žrtvovanje bika (pri nas 5 mitrejev na Ptuj; Rožanec v Beli krajini)

KIPARSTVO

Portret Lucija Vera – Ptuj

Germanik – doprsna podoba mlajšega moškega, šlo naj bi za rimskega vojskovodjo Germanika

Emonec – bronast kip, ki je bil pozlačen, najden ob poti zunaj obzidja Emone; telo emonskega meščana je ovito v togo (najverjetneje serijski izdelek), posebej izdelana pa je portretna glava. Pozlata poudarja njegov izstopajoč družbeni položaj. Gre za javni spomenik, ki je slavil upodobljenca ali pa je služil kot nagrobnik.

Mitra z bikom – Spodnja Hajdina

Nutricae Augustae –VOTIVNI (zaobljubni) relief s Ptuja, posvečen rojenicam (zavetnice malih otrok – keltska božanstva)

Nozdrv (domnevno) konjeniškega portreta – znan je kot »Trojanski konj« (Trojane). Šlo naj bi za fragment (del) konjeniškega portreta Marka Avrelija.

Hadrijanov vladarski portret (doprsni kip) – cesar Hadrijan je bil ljubitelj grške umetnosti, zato se je tudi sam upodobil kot grški filozof – z brado.

Grobnica Enijcev

Grajena v obliki kapelice (edikule), relief Evrope in Zevs; portretirani Eniji – oče oblečen v tuniko in togo, mati pa v keltsko nošo. Najlepši spomenik v Šempetru. Pepelnico krasijo bogati, lepo izdelani reliefi. Prednji predstavlja Evropo, ki jo v bika spremenjeni Zevs odnaša preko morja. Na desni strani pepelnice je relief Ganimeda, ki ga odnaša Zeus v podobi orla, na levi pa motiv satirja in nimfe, ki simbolizirata nadaljevanje posmrtnega življenja. Strop grobnice krasijo kasete zapolnjene z rozetami, sleme dvokapne strehe pa se zaključuje z Meduzino glavo.

ZGODBA O EVROPI

Evropa, lepota žametne in bele polti je bila hči feničanskega kralja Agenorja. Ko se je nekega dne z družicami igrala ob morju, jo je opazil Zevs in se takoj zaljubil vanjo. Da ne bi zbudil ljubosumnosti svoje žene Here, se je spremenil v belega bika z zlatimi rogovi in se pojavil na obali. Evropa se je približala krotki živali, jo božala in nazadnje zajahala. Takrat pa se je bik pognal v valove in jo odnesel preko morja na Kreto. Evropa je Zeusu rodila tri sinove.

ARHITEKTURA

Emona – nastala na levem bregu Ljubljance kot ključna postojanka na križišču prometnih poti.

Najpomembnejša dejavnost trgovina. (Danes obkrožajo Prešernova cesta, Aškerčeva, Vegova (do Križank), Šubičeva (Uršulinska cerkev) .

Mesto je imelo pravokotno – ortogonalno – obliko, bilo obdano z obzidjem, visokim 6 do 8 metrov. Glavni ulici sta bili cardo in decumanus. Imela je hipokavst (talno gretje), kanalizacijo, forum. Na vogalih so stali okrogli stolpi, na stranicah pa pravokotni. Obzidje je bilo iz kamna.

Nekropola pri Šempetru – Šempeter pri Žalcu. Gre za nekropolo ob »jantarni poti«. Mestni veljaki in upravniki iz Celeje so si v Šempetru postavili svoje grobnice (grobnica Enijcev, Vindonijeva g., grobnica Spektacijev). Grobišče je poplavila Savinja.

Celeia

Petovia

Grobnice –podstavek (pepelnica), plošča (oltar) ali kapelica (edikula). Na reliefih so upodobljene mitološke zgodbe in motivi – prisposode prehoda v onostranstvo (Herakles in Alkestida, Evropa in Zevs, Ganimed, Kastor in Poluks, Ifigenija, meduza – njena podoba na nagrobnih spomenikih je odganjala nesrečo od njih, varovala grobnice in pepel pokojnikov v njih; geniji, mani – duše umrlih).

ZGODBA: KASTOR IN POLUKS

Zeusova sinova, dvojčka Kastor in Poluks, sta bila zavetnika konj in konjenikov. Ko so Kastorja ubili, je neumrljivi Poluks prosil Zevsa, da sta odšla skupaj. Poslej sta izmenoma preživela en dan na Olimpu in en dan v podzemlju. Njuno prehajanje iz življenja v smrt so Grki razlagali kot nasprotje med dnevom in nočjo ter svetlobo in temo.

Rekonstrukcija mitreja – Petoviona

SLIKARSTVO

Del prizora ugrabitve Evrope – Ptuj; mozaik; hranijo v Gradcu

Del freske z upodobitvijo ženskega božanstva iz Celja

SREDNJEVEŠKA UMETNOST

- ZGODNJI – (po vsebini tudi starokrščanska; bizantinska umetnost, umetnost preseljujočih se ljudstev, otoška umetnost, karolinška umetnost, otonska umetnost)
- VISOKI - romanika
- POZNI – gotika

STAROKRŠČANSKA UMETNOST

2. , 3. stoletje, prava umetnost šele 313 – Konstantin dovoli krščanstvo. Po vsebini je starokrščanska umetnost srednjeveška umetnost.

Za zgodnjekrščansko umetnost je značilen simboličen jezik, ki ga najdemo v katakombah – množična mestna pokopališča (skeletalni pokop). GRAFITI so napisi, vklesani v kamen na grobovih. Simboli, ki se pojavljajo:

sidro-upanje

kristusov monogram – hi – ro → »hristos«; alfa in omega

ichtus – riba → jezus kristus božji sin odrešenik

pav – rajski ptič, večno življenje

jagnje (agnus dei)

oven (Kristus, škof – vodja črede)

boj petelina in želve – dobrega in zla

golob – sveti duh

pastir – Kristus dobri pastir

trstenke – Orfej; dobri pastir

Kristus Sol – Jezus kot sončno božanstvo

orant – molilec z dvignjenimi rokami

Job – predpoda Kristusa

zimezelene rastline, citrusi, trta – raj

STAROKRŠČANSKA ARHITEKTURA

- o Za svetišče vzamejo rimsko baziliko (prej je imela profano vlogo) za tip stavbe
- o Za razliko od grškega svetišča krščansko svetišče vernika povabi vase – na zunaj je skromna, znotraj pa bogato okrašena – slikarije, marmor,...
- o Bazilika ima odprto leseno ostrešje – deluje lahkotnejša

- o Ponazarja božjo hišo, ladja šotor
- o Je longitudinalen tip stavbe, vhod se prestavi nasproti APSIDE – polkrožnega zaključka (pri rimski ob strani) – poudarijo pot vernika do cilja. Vključen je ATRIJ – vrt z vodnjakom. NARTEKS je vhodna lopa, nekakšno preddverje. Notranjost je iz glavne in iz stranskih ladij. Glavna je višja in ima pri vrhu okna (svetlobno nadstropje).
- o Prečna ladja ali TRANSEPT je del bazilike, ki poteka pravokotno na glavno ladjo in loči glavno ladjo od prezbiterija. MENZA je oltarna miza. SANKTUARIJ – najsvetejši prostor. PREZBITERIJ je prostor za oltarno mizo, SEDILJE – kamnita klop v prezbiteriju, KATEDRA – prostor za škofa (stolica). Oltarna pregraja – pred oltarjem; CIBORIJ – neke vrste baldahin nad oltarno mizo; KOR – najprej še ni nad vhodom; AMBON – bralni pult;

Zvonik se pojavi šele v 9. stoletju – nastane iz stolpov. KAMPANILE je zvonik, ločen od cerkve.

Rekonstrukcija bazilike Sv. Petra v Rimu – čas Konstantina Velikega

Baptisterij ortodoksnih v Raveni – Baptisterij – krstilnica

Cerkev Srca Jezusovega – bazilika+centralna stavba (2 tipa združena). Centralna stavba je imela vlogo groba, okrogel tloris – ROTUNDA

Santa Sabina – Rim

Sant Apollinare in Classe – Ravenna, čas bizantinske umetnosti

Evfrazijeva bazilika – Preč (bizantinska umet.) – stranske ladje dobijo apside

CENTRALNE STAVBE

imajo okrogel, kvadraten ali večkotni tloris (osemkotnik)

Imajo funkcijo mavzoleja (grobne kapele) ali krstilnice

Sveta Konstanca – s kupolo od znotraj, obhod – deambulatorij, mozaično okrasje

Mavzolej Galle Placidije v Ravenni – rimska cesarica – ima obliko skoraj grškega križa, mozaike – Dobri pastir

STAROKRŠČANSKO KIPARSTVO

Kiparstvo se pojavlja večinoma kot reliefno kiparstvo – okraši na sarkofagih (skeletni pokop)

Kipov je bilo malo, niso bili večjih dimenzij, saj so veliki kipi preveč spominjali na poganstvo (Rim)

Prostor s poslikavo Dobrega pastirja v katakombah Coemeterium Maius (via Nomentana v Rimu)

Sarkofag z Dobrim pastirjem iz Sante Marie Antice – nastal v času, ko še niso priznali krščanstva (pred 313).

Takrat so se pojavljali motivi kot je krst, dobri pastir, filozof/evangelist (neobdelan obraz – namenjen upodobitvi pokojnika), orant, Job, ribiči. Kristus, ki pase ovce. Simbolično predstavlja Kristusa kot pastirja in varuha kristjanov, ki jih predstavljajo ovčice. Motiv je prenos antičnega tipa Orfeja, ki z igranjem na liro vpliva na vse okrog sebe.

Sarkofag Junija Basa iz vatikanskih muzejev – čas, ko je krščanstvo dovoljeno. Motivi so svetopisemske zgodbe – raj, Daniel, Kristus med učenjaki (upodobljen brez brade). Značilnosti upodobitev: telo ni več pomembno - anatomija se zanemarja

Kamniti kipec Dobrega pastirja iz Louvra

Sarkofag iz Ravenne – enostavne oblike

STAROKRŠČANSKO SLIKARSTVO

Upodobitve postajajo vse bolj ploskovite, toge – nad obliko prevlada vsebina, prostor izginja (»brezprostor«). Pogosta je modra barva.

Nimbus – svetniški sij (nad glavo)

Aureola – sij okoli celotnega telesa

Ravenski mozaiki – Kristus Dobri pastir (Galla Placidija v Raveni) – spominjajo na zvezdnato nebo

Apsidalni mozaik s Kristusom na prestolu v cerkvi Sveta Pudenziana v Rimu – v 5. Stoletju se uveljavi »sirijski tip« Kristusa – upodobljen z brado

Mozaik Kristusa – Helija pod baziliko sv. Petra

Mozaik Jozuetove vojske pred Jeriho v Sta Maria Maggiore v Rimu

Srečanje Rebeke in Abrahamovega služabnika pri vodnjaku, Dunajska Geneza

BIZANTINSKA UMETNOST

Čas: 5.-15. stoletje

- po razpadu vzhodnega in zahodnega rimskega imperija pade večina zahodne Evrope v roke barbarov, vzhodni del pa ohrani svojo moč. Konstantinopol postane prestolnica za skoraj 1000 let.

- BIZANC (Konstantinopol) je ustvarjalno središče in prestolnica cesarja, ki ima v rokah tako cerkveno kot posvetno oblast. Tako je bizantinska umetnost državna umetnost, s katero cesar izraza svojo moč.

- Bizantinska umetnost se ne omejuje samo na Bizanc, temveč se razteza od Male Azije, Grčije, Balkanskih dežel, Rusije do Italije

Prepletajo se antična, starokrščanska in orientalska umetnost (helenistična)

Za orient so značilne dekoracije

Obdobja:

- Justinijanova umetnost, prva zlata doba (6. Stol.) – oblikujejo pravila
- Obdobje ikonoklastičnih bojev (8. – 9. Stol.) – vzhod uničuje nabožne podobe, saj so bili prepričani, da so neprimerne za čaščenje, Gregor VI. (zahod) pa je bil prepričan, da pomagajo verniku dojemati vero
- Obdobje makedonske dinastije (9. – 10. Stol.)
- Komnenska dinastija (11. – 13. Stol.)
- Latinsko cesarstvo (do padca Konstantinopla l. 1453)

Umetnost se razdeli na DVORNO in MENIŠKO umetnost

Oblikovne značilnosti:

Poudarjena stilizacija figur, figure nimajo prave voluminoznosti, so ploskovite, elongirane, poudarjena majestetičnost, idealizacija obrazov, eleganca in dekorativnost draperij, zlato ozadje, prefinjene barvne harmonije ...

Ohranja pa tudi tradicijo helenističnega slikarstva: Realistično, polnoplastično oblikovane človeške figure, antična noša, antične personifikacije, iluzionistična krajina, posnetki antične arhitekture v ozadju, impresionistična slikarska poteza, ohranjanje atmosferske perspektive ...

BIZANTINSKA ARHITEKTURA

- *prepletanje rimske tradicije in vplivov z Vzhoda*
- *sprva gradijo vzdolžne in središčne cerkve*
- *v času Justinjana pa razvijejo posebno vrsto središčne stavbe, ki je še danes glavni tip pravoslavnih cerkva:*
  - *njen tloris ima obliko enakomernega križa, vrisanega v kvadrat*
  - *nad vogalnimi štirimi polji in središčnim kvadratom se pne pet kupol, zato tak tip cerkve imenujemo KRIŽNOKUPOLNI tip (zglede iz Sirije)*

Cerkev Marijinega oznanenja, 1321, Gračanica, Srbija

Cerkev Božje modrosti (Hagia Sophia), 532-537, Carigrad

- zgraditi jo je dal cesar Justinjan, kot odraz njegove moči in veličine
- kasneje je bila spremenjena v mošejo in še kasneje v muzej
- zgradila sta jo dva slavna matematika Izidor iz Mileta in Antemios iz Tralesa
- novosti → tloris je združitev centripetalnega in longitudinalnega prostora, nad osnovnim pravokotnikom je kupola, dopolnjujeta jo še dve polkupoli
- centralni prostor je kvadrat, ogromni stebri so povezani z loki, ki nosijo kupolo. v plastični dekoraciji kapitelov ni človeških oblik, okrasje je dekorativno iz stiliziranega okrasja

Empora – prostor, ki ločuje višji sloj od nižjega, moške in ženske - z ograjo ali loki ograjen nadstropni prostor v cerkvi

Cerkev San Vitale, 526-547, Ravena

- tloris je oktagon, prvič se pojavi empora (nadstropje namenjeno ženskam in plemstvu)
- skromna zunanost, bogata notranost
- znana je predvsem po mozaikih
- obdana z obhodom
- kasneje služi kot model/zgled drugim stavbam
- centralni tloris

Bazilika sv. Marka, 1063-, Benetke

- trg sv. Marka, Benetke
- služi kot privatna kapela beneškega vladarja – doža
- večkrat prenovljenja
- fasada je razdeljena na tri registre
- Benetke so bile trgovska sila, ki je bila osnovana na prevladi na morju, zaradi tega so bile orientirane bolj proti Konstantinoplu in iz vzhoda sprejemajo tudi vplive v umetnosti
- tudi bazilika sv. Marka se zgleduje po bizantinski umetnosti, zato ima obliko grškega križa, okrašena je z mozaiki

Mestno obzidje, Carigrad, sredina 5.st.

BIZANTINSKO SLIKARSTVO

ZNAČILNOSTI:

- *pozna monumentalno, tabelno, miniaturno slikarstvo*
- *vsebina je nabožna in oblikovno strogo določena*
- *toge figure, stroga kompozicija, tipiziranost, skoraj lebdeče figure, brezizraznost, breztelesnost, zlato ozadje, hierarhija, ploskovitost, frontalnost, poudarjene oči*

Najpomembnejše slikarske zvrsti so: Stensko slikarstvo (mozaik, freska), tabelno slikarstvo (ikona) in knjižna iluminacija (miniatura).

Mozaik - Kamne ali stekleno maso oblikujemo v kocke, kamnite ali steklene kocke vtiskujemo v svež omet

IKONOGRAFSKA TIPOGRAFIJA

- sredi 8. st. se uveljavi precej natančen ikonografski program (ki nam pove, kje se pojavljajo posamezni motivi), ki je bil prilagojen križnokupolnemu tlorisu

- v skladu s tem programom je mel vsak del cerkve simboličen pomen:

- kupola je prestavljala krščansko veselje (nebesni obod), zato je bil v njej upodobljen Kristus Vsevladar (Pantokrator) → upodobljen starejši, z brado – sirijski tip, v eni roki drži Sveto pismo, z drugo blagoslavlja (lahko je upodobljen tudi v apsidi)
- apsidno krasi podoba Marije (ali Jezusa Pantokratorja)

Marija, ki kaže pot (Maria Hodegetria) - upodobitev stoječe Marije, ki drži Jezusa, z desnico pa kaže nanj. Marijin gib se nanaša na svetopisemske besede, da je Kristus pot v večno življenje

Zmagoslavna Marija - upodobitev Marije, ki frontalno sedi na prestolu in drži v naročju Jezusa. Jezus z desnico blagoslavlja, v levici pa drži zvitek papirja

+nadangeli, kerubini, apostoli, svetniki

- po stenah so razvrščene podobe svetnikov in zavetnikov posamezne cerkve
- 4 evangelisti, ki držijo kupolo, so upodobljeni na _____ (Matej – angel, Marko – lev, Luka – vol, Janez – orel)

- značilnost je tudi prisotnost posvetnega vladarja, ki ima mesto tik zraven najbolj svetih oseb

- pogosta je tudi upodobitev praznega prestola, ki je pripravljen na Kristusov ponovni prihod ob koncu vesolja

- kasneje mozaik zamenjajo freske

- razširjene so tudi ikone

IKONA – («podoba»), prenosna, verska tabelna slika, navadno upodobitev Jezusa, Marije, svetnika,... običajno na leseni podlagi

- Ikone vsebujejo veliko zlate barve. Zlato ozadje simbolizira nebesa.
- Obrazi na ikonah so obrnjeni naravnost proti opazovalcu, zato da se vzpostavi stik med svetnikom in vernikom.
- Upodobitve so ploskovne (dvodimenzionalne) brez vtisa globine in brez perspektive ali z močno popačeno perspektivo.

- Oblike so preproste in nerealistične, saj gre pri ikonah zlasti za simbolni pomen, toge figure.
- Na ikonah so vedno tudi napisi, ki razlagajo, za katerega svetnika oziroma kateri dogodek gre. Pogosto so ti napisi zapisani s črkami posebne oblike (sveta pisava).
- Na ikoni praviloma ni podpisa avtorja, saj bistvo ikone ni umetniški vtis in zato avtor ni pomemben.

EVANGELION – »blagovest«

EVANGELIJ – zgodba iz Kristusovega življenja

EVANGELIJAR – knjiga z evangeliji

Majestas Virginis – dedikacijski portret (podrejeni → Konstantin Veliki Mariji na prestolu izročča Carigrasko obzidje, Justinjan pa Hagio Sophio), Hagia Sophia, 10./11. St.

Kristus med sv. Vitalisom in škofom Eklezijem, apsida, cerkev San Vitale, druga četrtina 6. st. – asistenčni portret (vladarja upodobljena kot stranska lika), simetrično

Prizori iz Geneze, kupola v predverju bazilike sv. Marka, Benetke, ok. 1200-1220

- geneza= stvarjenje, 1. Mojzesova knjiga

Cesar Justinijan (s spremstvom), Cerkev San Vitale, ok.547, Ravena

- na desni strani apside

- na glavi ima krono + nimb + purpurni plašč

Predstavlja božjega namestnika na Zemlji – aureola, Kristusov monogram na ščitu, poleg njega 12 oseb – enači se s Kristusom; v rokah drži zlato pateno (posoda za evkaristično kruh) za posvečeno hostijo – sodeluje pri obredu

- dvorna dostojanstvenika in straža (pretorijanci - osebna straža, po fibulah vemo, da gre za germanske vojake) na njegovi desni predstavljajo zemeljsko oblast, nadškof Maksimijan in duhovnik na levi pa duhovno oblast – cesar je cerkveni in posvetni poglavar

-Togo upodobljeni, vzvišeno, negibni obrazi, vtis svetega; kot da bi lebdeli; ploskovito, brez sence

Teodora s spremstvom (na levi strani apside)

- Bila je žena Justinjana; cesarica, prej cirkuška akrobatka
- Leva stran apside
- V rokah ima kelih – sodeluje pri obredu
- Na glavi ima diadem; nakit iz dragih kamnov
- Na njenem plašču upodobljeni sveti trije kralji – kažejo, da gre za daritev oz. poklon
- Oba s cesarjem simbolno večno navzoča pri liturgiji

Marijino rojstvo, cerkev sv. Joahima in Ane (Marijinih staršev), Studenica, Srbija, začetek 13.st.

- vpliv antike

- zelenkasta polt

- mehko padajoče tunike

Vladimirovska Mati božja, ok.1125, Moskva

- ruska ikona

- več čustev in človeškosti kot pri zgodnjih bizantinskih delih

- rusi so kazali večje zanimanje za ikone kot za freske; velike

tabelne poslikave v enkavstični tehniki so vstavljali v ikonostase

- duhovni pomen ikone je bil skrit v razporeditvi, legi, osvetlitvi podobe
- na njih ni ne perspektive ne globine
- ikonsko slikarstvo je slikarstvo intimnosti
- značilnost ikone sta skop umetniški jezik in visoka kompleksnost vsebine

David igra na harfo, Pariški psalter, ok.900

- Kot Orfej, ki z igranjem očara živali
- rokopis, inicialke, okrasje
- 14 miniaturne skoraj klasičnega stila
- makedonska dinastija, ključno delo
- David igra na harfo, zraven njega sedi ženska, ki predstavlja melodijo, okoli centralne figure (Davida) so vidni nimfa Eho, različne živali – spominja na motiv o Orfeju iz grške mitologije
- očarane nad zvokom glasbe in moška figura, ki simbolizira Betlehem
- stilsko so miniaturne različne od splošnega izgleda bizantinske Umetnosti

BIZANTINSKO KIPARSTVO

- glavna kiparska oblika je relief
- Bizantinci so izjemni oblikovalci slonovine
- nadaljevanje helenistične tradicije
- zavračanje monumentalnega kiparstva, ki preveč spominja na poganske čase

Maksimijanova katedra ok. 547, Ravena

Skrinjica iz Verolija (Italija), 10./11. st.

- v njih so pošiljali uradne dokumente

UMETNOST PRESELJUJOČIH SE LJUDSTEV

- Gre za umetnost, ki je vezana na različna plemena, ki so se preseljevala od 4. do 7. stoletja n. št. v Z Evropi. Spada v čas pozne antike, sočasna je **poznorimski, bizantinski, starokrščanski, karolinški in otoški umetnosti**.
- Plemena: zahodni in vzhodni goti, vandali, huni, alani, alemani, angli, sasi, franki, langobardi, slovani. Iščejo boljše življenje.
- S preseljevanjem spremenijo izgled Evrope in so krivi za razpad zahodnorimskega cesarstva. Ljudstva poznamo predvsem po nakitu – fibule, največ najdb je iz grobov. Značilni so živalski motivi, materiali pa zlato, poldrago in drago kamenje.
- **Pletenine** – pleteninasta ornamentika ima apotropejsko (zaščitniško) funkcijo. Delujejo kot vozeli ali labirint, v katerem se zlo oz. urok zaplete in izgubi svojo moč. **Živalska motivika** in **pletenine** so značilne vsem barbarskim ljudstvom, poudarjen je **motiv očesa** (hipnoza).
- Nomadi so prihajali na prostor, kjer so živeli ROMANIZIRANI STAROSELCI in ne na prazna ozemlja. Prebivalci, ki niso živeli ob obalah, so pred barbari bežali v višinske utrdbe.
- Konča se z ustanovitvijo karolinške dinastije

Časovna opredelitev in ključni dejavniki razvoja

Na območje rimskega cesarstva so od 4. stoletja prihajala različna germanska ljudstva (Goti, Langobardi in Franki na celini, Angli in Sasi na Britanskem otočju), da bi se tam naselila in ustvarila lastna kraljestva. Kulturno tradicijo rimskokrščanske civilizacije so v tem času vzdrževali predvsem posamezni škofje v večjih središčih (Ravena) in sama prestolnica, Rim. Germanska ljudstva so prinesla s seboj lastne likovne predstave, v marsičem precej drugačne od tistih, na katere so naleteli v novi domovini. Poleg tega so se v rimski državi srečali z novo vero, krščanstvom. Nekatera ljudstva so ga prevzela, druga ne. Za likovno ustvarjanje tega časa je torej značilno predvsem prepletanje treh različnih umetnostnih tradicij: • rimskoantične • krščanske • germanske.

ARHITEKTURA V OBDOBJU PRESELJUJOČIH SE LJUDSTEV

Germanska ljudstva sama niso poznala kamnite gradnje, povečini so uporabljala les. Zato je jasno, da so se pri kamnitih stavbah, ki so jih postavljali v novi domovini, zgledovali pri domačih, torej rimskih mojstrih. Njihove najstarejše stavbe so verjetno zgradili prav ti, pozneje pa so se večšine kamnitega stavbarstva izučili še germanski mojstri. Za redke germanske zidane stavbe je značilno predvsem, da so narejene v jasni rimski tradiciji, kljub temu da jih odlikujejo posamezne podrobnosti prepoznavno germanskega izvora.

Teodorikov mavzolej, Ravena, 520

Je eden redkih primerov arhitekture preseljujočih ljudstev. Teodorik je bil kralj vzhodnih Gotov, ki so vdrl v severno Italijo in uničili kraljestvo. Raveno so uporabljali kot prestolnico svojega kraljestva. Centralna arhitektura, centralni tip tlorisa. Arhitekturni lok se navezuje na rimsko in krščansko arhitekturo, vendar ne razvije lastne. V obliki jurte – značilna oblika nomadskih šotorov, ki jo uporabljajo pri templjih; dekoracija pod kupolo posnema šotorske šive.

Zgradba je zgrajena iz istrskega marmorja, kupola pa iz enega kosa kamna, ki so ga pripeljali iz Istre. Mavzolej je podoben antičnim – desetkotna spodnja etaža s križnim banjastim obokom. Porfirjev sarkofag v gornji etaži. Zgoraj – kleščasti friz glavnega simsa, krožni loki iz klesancev.

Gallerova molilnica, polotok Dingle, Irska, 7.-8. stoletje

VIŠINSKE UTRDBE – Ajdovski gradec, Toncov grad nad Kobaridom, Rifnik, Ajdna nad potoki

KIPARSTVO V OBDOBJU PRESELJUJOČIH SE LJUDSTEV

Večinoma gre za klesane reliefe, prostoječe plastike pa skoraj ni. Večina izdelkov so ornamentlno okrašeni deli cerkvene opreme in nekaj nagrobnikov. Upodobitev človeških figur skoraj ni.

Sigvaldova plošča, ok. 725-750, stolnica, Čedad

Gre za ploski relief na krstilnici. Vse je ploskovito in stilizirano. Plošča je bila včasih polikromirana. Pletenina. Vse zapolnjeno – Horror vacui (strah pred praznim prostorom).

V zgornjem delu so rastline (=raj) in križ. V spodnjem delu so hibridne živali (grifoni – levi s krili, ki simbolizirajo povezavo z onostranstvom). Živalski motivi predstavljajo evangeliste. Langobardi – arijanci («Kristus ni Bog») → heretiki

Orlovska fibula, ok. 500, Nemški Nacionalni muzej, Nurnberg

Zlatarski izdelki so se ohranili, ker so jih prilagali v grobove; pletenina, poudarjene oči

Pasna sponka iz grobnice kraljice Arnegunde, 6. Stoletje, St. Denis, Pariz

Hornhausenski jezdec, 7. stoletje

SLIKARSTVO V OBDOBJU PRESELJUJOČIH SE LJUDSTEV

Slikarstvo tega obdobja je večinoma omejeno na knjižne ilustracije. Stenskega slikarstva je ohranjenega izredno malo, saj germanska ljudstva niso gradila lastnih kamnitih svetišč, ki bi jih slikarsko opremljala. Redke ostanke najdemo v nekaterih krščanskih cerkvah, ki so jih uporabljali pokristjanjeni pripadniki germanskih ljudstev. Knjižnega slikarstva se je ohranilo več, saj so ilustrirani rokopisi nastajali v pisarskih delavnicah večjih samostanskih središč, tistih, ki so nastala kot dediščina rimskega zgodnjekrščanskega obdobja, pa tudi tistih, ki so jih gradili na ozemlju pokristjanjenih Germanov. Še posebno močna središča, kjer so nastajali najlepši ohranjeni poslikani rokopisi, so se izoblikovala na Britanskem otočju.

Evangelist Janez, Evangeliar iz Lindisfarna, ok. 700, Britanski muzej, London

OTOŠKA UMETNOST

Spada pod umetnost preseljujočih ljudstev. 500 -800 na Britanskem otočju in na Irskem. Povezana je s širjenjem krščanstva, pomembno vlogo ima pri ponovnem pokristjanjevanju Evrope v 9. in 10. stol. (čas Karla Velikega; dogajanje v Krstu pri Savici)

Skriptorij – prepisovalnica

Pergament – ustrojena živalska koža

Kodeks – knjige (ne zvitki, ampak z zvezanimi listi, kot jih poznamo danes)

Rokopis – na roke napisano besedilo

Iluminiran rokopis – poslikan

Knjižno/miniaturno slikarstvo (MINIJ=rdeča tinta)

Inicialke – (INITIUM=začetek) začetne črke

V glavnem gre za knjižno (miniaturno) slikarstvo; ponavadi poslikani evangeliarji. Knjige zaradi okrasov služijo kot prenosni oltarji.

Stran z inicialo, Evangeliar iz Kellsa (Book of Kells) – otok Iona, ok. 800, Knjižnica Trinity Collegea, Dublin

Stran je iz knjige Book of Kells. Knjiga je razkošno okrašena. Liki ljudi in živali so spremenjeni ornamente – angeli, ptice, kače,... Eden od motivov prikazuje podgani, ki prežita na kolač in ju opazujeta dve mački.

Menihi so na Irskem nadaljevali s slogom keltskih (poganskih) prednikov – uporabljali so veliko prepletenega okrasja, spiral, vzorce – abstraktno.

Novost pri rokopisih irskih menihov je, da so iluminacijo (poslikavo) obravnavali kot enakovredno besedilu. Tako so nastale inicialne strani (primer levo).

KAROLINŠKA UMETNOST

Čas: 9. in 10. stoletje. Predvsem v nemških deželah

Čas Karla Velikega – združi krščansko, rimsko in germansko tradicijo

Karolinška renesansa – oživiljanje antike (prepisovanje,...) – kaže se npr. v uporabi polkrožnega loka oziroma arkade; steber oziroma polsteber, polpilaster, kapiteli...

ARHITEKTURA KAROLINŠKE UMETNOSTI

Prevladujejo vzdolžni tipi stavbe, bazilikalna shema (ladje,...)

Osnovno merilo je križiščni kvadrat, ki se ponovi v dimenzijah glavne ladje, prečnih ladij, zahodnega kora. V notranjosti je arhitektura pregledna, na zunanosti je jasno vidno razmerje med posameznimi prostorninskimi enotami. Pojavi se začne **westverk** (»vestferk« - zahodni sklop) - poudarjeno stolpasto pročelje oz. zahodno preddverje, ki služi kot prestolna dvorana. Predstavlja vrata nebeškega Jeruzalema. Značilna je postavitev zvonika nad vzhodnim in nad zahodnim križiščnim kvadratom ter okrogli stolpi na vzhodu in zahodu - **dvorkornost** - koru na vzhodu dodajo še enega na zahodu (oz. apside na obeh staneh). Pojavi se napol podzemna kapela - **kripta** - obokan prostor s stebri.

Aachenska katedrala - katedrala - poimenovanje za cerkev velikih dimenzij. Glavni del je palatinska kapela (pfalz - iz »Palatium« - eden od rimskih gričev). Posnema shemo bizantinske cerkve San Vitale v Ravenni - ima centralni tloris. Načrtoval jo je Odo iz Metzja. Za razliko od ravenske cerkve je kapela bolj masivna in okorna. Ima osmerokotno kupolo, obrobljeno s 16-kotnim hodnikom, nad katerim se dviga dvonadstropna galerija, ki jo podpira 8 stebrov. **Empora** - tribuna za višji sloj. Po Karlovi smrti so jo razširili zaradi romarjev. V empori kapele je stal prestol, obrnjen proti zahodu, tako da je kresni dan svetloba osvetljevala vladarjevo glavo.

Vhod v opatijo v Lorschu. Približno leta 800. Značilni so trije oboki s pilastri (polstebri), ki posnemajo antične stebre - spominjajo na slavolok. Ima 2 vrsti kapitelov (korintski, jonski). Zgoraj je kapela sv. Mihaela, fasada je okrašena z geometrijskimi vzorci (vacui horror - strah pred praznim prostorom) Ostali elementi že napovedujejo razvoj romanske arhitekture.

Opatijska cerkev Gernrode - dvorkornost (apsida na zahodu in vzhodu), kripta

KIPARSTVO KAROLINŠKE UMETNOSTI

Prevladuje relief, bogat nakit, relikviariji (posode,... za za shranjevanje relikvij - posmrtnih ostankov svetnikov, njihovih predmetov....)

Konjeniški portret Karla Velikega

Zmagoslavni Kristus, evangeliar iz Lorsch - slonokoščena naslovnica (relief), Na sredini je upodobitev Zmagoslavnega Kristusa, ki ima v rokah evangelijske knjige, Biblijo in vstajenjski križ. Naokrog so prizori iz Kristusovega življenja (zgoraj Oznanjenje in Rojstvo, desno: Poklon, Pokol otrok v Betlehemu, Krst, Čudež v Kani, Kristus pomiri vihar, 4 čudežne ozdravitve).

talisman Karla Velikega - relikviarij z lasom device Marije

Torba svetega Štefana - relikviarij z zemljo, v katero je stekla kri sv. Štefana

krona rimsko-nemških cesarjev - na njej upodobljen kralj David, Salomon, 12 dragih kamnov predstavlja dvanajst kraljev iz stare zaveze; Kristus vladar sveta

Dagobertov prestol

SLIKARSTVO KAROLINŠKE UMETNOSTI

freske, ki so večinoma neohranjene, knjižno slikarstvo

Evangelij škofa Ebona - evangelist Matej upodobljen s tuniko kot antični filozof, na purpurnem pergamentu, krajina. Čustveno upodobljen - čustva poistovetimo s čustvi avtorja, ki je pri upodabljanju izkazal svojo gorečnost v veri.

Evangelist Marko, Adin evangelij - stilizirana, ploskovita upodobitev. Upodobljen je evangelist pri pisanju, nad njim je upodobitev njegovega atributa - lev. Evangelist je oblečen v rimsko tuniko. Okoli glave ima sij (obstret, nimb)

SAMOSTANSKA ARHITEKTURA

V začetku vsi samostani benediktinski - po navodilih Benedikta iz Nursije («ora et labora» - moli in delaj) osnova za samostane je rimska castra (poimenovanje kloster - iz »claustra« - rimska zapora)

Idealiziran tloris samostana Sankt Gallen, Švica:

skriptorij - prepisovalnica (P₁)

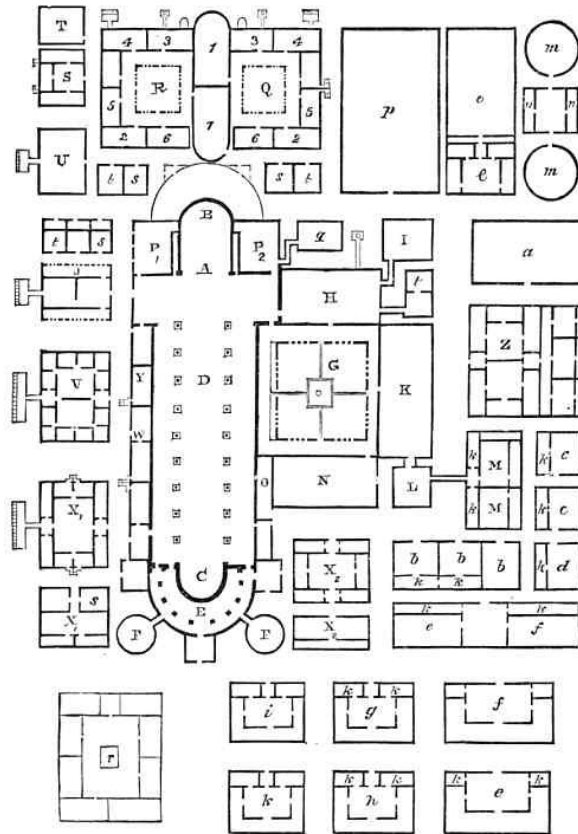
kapitelska dvorana, nad njo **dormitorij (H)** - spalnica

refektorij - jedilnica (K)

atrij - geometrično oblikovan vrt z vodnjakom (simbolizira raj), s

križnim hodnikom - pokrit hodnik ali arkade okrog cerkvenega dvorišča ali samostana, ponavadi povezan s cerkvijo

cerkev

OTONSKA UMETNOST

Čas rim.-nem. cesarjev: Oton I., II., III. (10./11. stol.). Kulturna središča so samostani. Posnema karolinško in bizantinsko umetnost. Vladarja poveličuje kot boga
Zlatarski izdelki, slonokoščeni relief in emajl

ARHITEKTURA OTONSKE UMETNOSTI

Skoraj opustijo centralni tloris. Pomembna sta levi in desni kor, stolpi, zvonika

ohranijo: dvokornost, trdnjavski videz, apside, westwerk, kriptna
novost: simetričnost (simbolizira enakovrednost obeh oblasti)

2 načina adicije oz. načeli oblikovanja:

- **vezani sistem** – križiščni kvadrat je enota, narekuje proporce stavbe – celoten tloris temelji na osnovnem kvadratu
- **subordinacija** – hierarhija med členi stavbe – pomembnejši deli so višji

Cerkev svetega Mihaela v Hildesheimu – simetričnost, vezani sistem (dolžina 7 križiščnih kvadratov), subordinacija. Bronasta vrata (glej spodaj). Je bazilika z dvema stranskima ladjama. Slog se približuje romanskemu. Strop glavne ladje je lesen, raven, poslikan z Jezusovim družinskim deblom.

KIPARSTVO OTONSKE UMETNOSTI

pojavlja se tudi monumentalno kiparstvo; nov motiv-križanje

Bronasta vrata škofa Bernwarda (cerkev sv. Mihaela) – prizori stvarjenja, izгона iz raja. »Grdi akt« - ni anatomsko pravilno, pomembna je nazorna predstavitev zgodbe, kaj umetnik in občinstvo občutita. Prostor ni definiran.

Geronovo razpelo – motiv: križanje. Kristus upodobljen z opasico (perizoma), na križ pribit s štirimi žebli. Razpelo se pojavi pod slavalokom pred oltarjem. V vsebinskem pogledu je novost v upodabljanju mrtvega Kristusa, njegovega trpljenja. Ne vidimo ga kot moškega, ki je atletske krepak, ampak je upodobljen kot suhljat in vsakdanji moški.

SLIKARSTVO OTONSKE UMETNOSTI

Vse bolj ploskovite upodobitve, zgleduje se po bizantinski umetnosti

Evageljar Otona III

Oton III upodobljen s krono, žezlom z orlom, vladarskim jabolkom. Oblečen je v dolgo srajco, v purpurno tuniko, okrašeno z dragimi kamni in obrobljena z biseri. Plašč je spet s fibulo na desnem ramenu. Sedi na prestolu brez naslonjala, okrašenem z levjima glavama. V ozadju je stebrišče, ki ga zagrinja tkanina. K cesarju se obračajo predstavniki Cerkve in plemstva.

Na drugem listu so štiri ženske s krono na glavi in darili v rokah. Klanjajo se mu posebitve dežel (z zlatimi krogli – darovi), prek katerih se je raztezala Otonova oblast: **Roma, Galia, Germania, Sclavinia**. Roma je na prvem mestu (Oton III. že v mladosti hotel biti okronan za rimskega cesarja). Ima pokrite roke – znak spoštovanja, ponuja mu zlato skodelo, polno draguljev.

Škof polaga roko na cesarjev prestol – s tem izraža podporo cesarju, strinjanje z njim. Na drugi strani plemič drži meč – pripravljen je oditi v boj za svojega cesarja; z dvignjeno desnico prisega zvestobo.

ROMANIKA

Čas: 1050 – 1250 (11.-13. stol.)

umetnost visokega srednjega veka

Je prvi umetnostno-zgodovinski slog, ki ga prepoznamo po obliki – polkrožni lok

To je čas, ko se utrdi fevdalizem, Cerkev je na vrhuncu moči in bogastva. Boj za investituro križarske vojne; ROMARSKE POTI: el Camino (Santiago de Compostela), Jeruzalem. So najbolj prometne, preko njih gre največ ljudi, denarja romarjev

Dežele: Italija, Nemčija, Francija, Anglija, Španija.

ROMANSKA ARHITEKTURA

SAKRALNA ARHITEKTURA

- cerkve (katedrale, romarske cerkve z relikvijami, samostanske cerkve)
- krstilnice
- dvorne kapele
- samostani

Prevladuje **longitudinalni** tloris, izrazit **transept** – cerkev dobi izrazito obliko **latinskega križa**; **apsida**, **križiščni kvadrat** (subordinacija – 10 v dolžino), adicija. **Masivna** gradnja, **polkrožni obok**. Zaradi teže se odebelijo stene.

Traveja – prostor med obokoma (obočna pola); novost – kamnit obok

Banjasti obok z oprogami –

Pojavijo se različni oboki (banjasti, oprogasti, šilasti, križni)

križni obok – pomemben zaradi teže, ki jo nosi

korni obhod – (**deambulatorij**) korni hodnik ali korni obhod je polkrožni hodnik ki poteka za korom.

Žarkaste kapele – obroblyajo korni obhod

IZ KATALOGA:

Tloris: ima obliko latinskega križa. Večje cerkve so večladijske (praviloma tri ali petladijske).

Glavna ladja je dvakrat tako široka kot stranske ladje. Na presečišču glavne ladje in transepta, ki je lahko tudi večladijski, se tvori križiščni kvadrat, ki je merilo za razmerja stavbe (vezani sistem), glavna apside je polkrožno zaključena, ima krožni obhod in velikokrat tudi radialno nanizane kapele ...

Arhitekturna zasnova cerkve: Za romansko cerkveno arhitekturo je značilna masivna gradnja, stavbna lupina je sklenjena in zelo zaprta, obokanje je banjasto, (lahko tudi ravno ali grebenasto), arkade zaključujejo polkrožni loki, nad križiščnim kvadratom se največkrat dviga kupola ali stolp, zahodno pročelje je največkrat dvostolpno, vhod je poglobljen in reliefno okrašen, zaključuje se polkrožno, prav tako okna ...

Vzhodna orientacija – cerkev z oltarnim delom (korom, apside) obrnjena proti vzhodu.

Stene so členjene z arhitekturnimi elementi:

- o monofora (enojno okno)
- o bifora
- o trifora
- o kvadrifora
- o friz – dekorativni pas, navadno pod streho
- o lizena (Navpičen del stene, ki malo izstopa iz stavbe in je brez kapitela)
- o slepe arkade (oboki v steni)
- o pritlikave galerije
- o niše

FRANCIJA

- Conques (Sainte-Foy)
- Toulouse (St Sernin)
- Caen (Saint Etienne)
- Fontenay
- Cluny III
- Citeaux
- Clairvaux

NEMČIJA – veliko stolpov, westverk

- Speyer
- Worms
- Mainz
- Maria Laach

ITALIJA – na jugu cerkve odprto leseno ostrešje – lahkotnejše. Kampanile – zvonik, ločen od cerkve; oblačenje v večbarvni marmor, vpliv arabske umetnosti – geometrično okrasje

- katedrala v Pisi
- San Miniato al Monte

ŠPANIJA

- Santiago de Compostela

Caen, Vezelay, Maria Laach, Mainz, Worms, Speyer, Autun, Cluny, Conques, Toulouse, Pisa, Florence, Santiago de Compostela

Stolnica v Speyerju

San Miniato al Monte, Firenze

St. Etienne, Caen

Bazilika St. Sernin, Toulouse

Cerkev – Clunyjski samostan – benediktinski samostan. Benediktinci postanejo bogati

Stolnica v Wormsu

Stolnica v Pisi

Maria Laach

kasneje nastanejo še drugi redovi:

- cistercijani (Citeaux)
- kartuzijani (Chartreuse)
- frančiškani
- dominikanci

beraški redovi (cistercijani, kartuzijani) se odpovejo, nasprotujejo razkošju, kar se kaže tudi pri oblikovanju arhitekture – ne gradijo razkošnih zvonikov – imajo le **nadstrešni stolpič**, kasneje se poenostavi še tlorisna zasnova – tloris **se ravno zaključ**i.

PROFANA ARHITEKTURA

Ob pomembnih poteh, rekah nastajajo **mesta**:

- o obzidje (lastna obramba)
- o hiše se gradijo v višino, večinoma so lesene
- o glavna tržna ulica in manjše (princip hrbtenice)
- o cerkev s pokopališčem
- o mestna hiša, pred njo mestni trg

- o obrambni stolpi

San Gimignano, Toskana

Grad

utrjeno bivališče, na vzpetinah (strateške točke)

organska arhitektura – prilagaja se površju

Bergfried – obrambni stolp

Donžon – obrambni stolp, ki služi obrambi in prebivanju (iz njega se razvije grajska arhitektura)

obodni grad – kombinacija obeh (obzidje z več stolpi)

ohranjeni grad pri nas: Podsreda

ROMANSKO KIPARSTVO

Arhitekturna dekorativna plastika (vezano na arhitekturo) – portali, okvirji vrat, oken, kapiteli – reliefno kiparstvo

PORTALI – element, prevzet z antičnega slavoloka, ki ga uporabijo na vhodu cerkva; poudarjen vhod:

- timpanon/luneta – poslikana ali reliefno okrašena polkrožna ploskev nad vrati.
- vratna preklada
- delilni steber
- podboj
- arhivolta (polkrožni »okvir«)

OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI:

Močna stilizacija, ni volumna, skromna razgibanost, neizoblikovana anatomija – disproporcioniranost, ponavljanja obraznih tipov – tipiziranost, pomenska perspektiva, toge drže, polikromirano, dekorativno stilizirano in nenaravno gubanje draperije...

IKONOGRAFSKI MOTIVI: Motivi na portalih so učili nepismeno ljudstvo:

- biblični – **apokalipsa**, sodba, zmagoslavje vere, dualizem med dobrim in zlim
- **poslednja sodba** – vsebuje: Kristus sodnik s spremstvom, vstajenje mrtvih, tehtanje duše (Mihael z mečem in tehtnico). **Majestas Domini (Slava Gospodova)** – Kristus s knjigo, blagoslavlja, svetniški sij (aureola) mandljaste oblike → **madorla**. Ob njej angeli ali evangelisti, ki nosijo kristusa na ščitu → ščit ima obliko trtične kosti, ki je mandljaste oblike in je po verovanju nosilec duše. Sodba živim in mrtvim, ki bodo s telesom in dušo uživali večno blaženost (v raju red in harmonija)/kazen (peklo – kaos).
Kristus sodnik – z desno blagoslavlja oz. vabi blažene, z drugo kaže na pogubljene, sedi na prestolu.

Monumentalna plastika – večjih dimenzij (→ les)

Pojavi se nov tip razpela – **Zmagoviti križani (Christus Triumphans)** – upodobljen kot kralj, s krono, živ na križu

St Foy, Conques – motiv poslednje sodbe, ki opozarja vernike na strahote pekla (»žrelo pekla«), Kristus sodnik, nazorna upodobitev zgodbe

Gislebertus, Autun – timpanon s poslednjo sodbo – na sredini Kristus sodnik

Kristus razpošilja apostole, Vezelay – žanrski prizori (meseci), Kristus pošilja apostole na konce sveta (imago mundi – podoba sveta – fantastične predstave o ljudeh na neznanih delih sveta – prašičji rilci, pasjeglavci...)

Akrobati – kapiteli, predstavljajo obraze greha, ki so kaznovani, tako da podpirajo cerkev

Imervardovo razpelo

Marija škofa Imada – Slava Marijina (**Majestas Virginis**) – z Jezusom na prestolu

Maria Ecclesia – kot posebitev Cerkve; sedi na prestolu, okrešenem z levi (Slomonov prestol). Če ima jabolko – **Marija nova Eva**

Santa Maria de Ripoll – Katalonija

bogato okrašen portal. Motivi: Maiestas Domini, angeli – adoranti (častijo), evangelisti, štirideset apokaliptičnih modrecev, svetniki – nebeška hierarhija, beg iz Egipta, Kristus predaja zakone, zgodba o kralju Davidu, Salomon, Salomonova sodba, Peter s ključmi nebeških vrat

ROMANSKO SLIKARSTVO

- Monumentalno slikarstvo – freske – vloga »slikanic«, ki prikazujejo zgodbo (ponazorjene zgodbe – »**Biblia pauperum**« - biblija za reveže)
- Knjižno – miniaturno
- tapiserije

stilizirano, ni prostora, ploskovito, intenzivne barve, pomenska perspektiva, vertikalna perspektiva (kar bi moralo biti zadaj, je zgoraj)

Saint-Savin-sur-Gartempe, Francija – naslikano na banjast obok. Motivi: Babilonski stolp, Noetova barka značilne upodobitve (glej zgoraj),...

Berzé La Ville – upodobitev v apsidi – Maiestas Domini

Tahull – **Maiestas Domini**. Intenzivne barve; mandorla

Tapiserija iz Bayeuxa – stenska preproga. Volna na lanenem platnu → vezenina. Lahko služi tudi kot predelna stena. Dolga je 70m; naročil jo je škof Odon, brat (Normana) Viljema Osvajalca, potem ko je ta po smrti Heroda premagal Edvarda in prevzel oblast. Na tapiseriji je prikazana zgodba o prestolonasledstveni vojni. Stkale so jo nune. S tapiserijo so Normani opravičevali oblast nad Angli in Sasi. Upodobitve so natančne – železne srajce, oprema, oblačila, močno stilizirane, ploskovite.

Friderik I. Barbarossa s sinovoma – primer miniaturnega slikarstva. Iz knjige Kronika Wellfov. Portreten ni obraz temveč vladarski atributi, po katerih prepoznamo Friderika (krona, žezlo). Vse bolj shematske upodobitve, ploskovite, prostor je skoraj nedefiniran (razen obokov v ozadju). Izrazite barve. V takšnih upodobitvah so navadno najbolj zgovorne geste z rokami.

Pojavi se tudi **EMAJLIRANA UMETNOST** – (=mozanska) – pozlačen relief, zapolnjen s stekleno pasto

Klostenburški oltar, 1181

- kombinacija zlatarstva, kiparstva iz emajla, naredil ga je Nikolaj iz verduna
- tri oltarne plošče (triptih)
- prizori iz biblije
- vpliv knjižnega slikarstva
- pojavlja se mokra draperija

Primerjave različnih motivov z Jezusom, Marijo

- MAIESTAS DOMINI – slava Gospodova – blagoslavlja, drži knjigo
- KRISTUS SODNIK – z eno roko vabi blažene, z drugo kaže na pogubljene
- Zmagoviti križani (Christus Triumphans) – upodobljen kot kralj, s krono, dolgo obleko, živ na križu

- Maiestas Virginis – Slava Marijina – z Jezusom, kot kraljica (v gotiki Maestá)
- Maria Ecclesia – kot posebitev Cerkve
- Marija nova Eva – z jabolkom v roki
- Marija, ki kaže pot (Maria Hodegetria) – upodobitev stoječe Marije, ki drži Jezusa, z desnico pa kaže nanj. Marijin gib se nanaša na svetopisemske besede, da je Kristus pot v večno življenje
- Zmagoslavna Marija – upodobitev Marije, ki frontalno sedi na prestolu in drži v naročju Jezusa. Jezus z desnico blagoslavlja, v levici pa drži zvitek papirja

ROMANIKA NA SLOVENSLEM ARHITEKTURA

Pri nas se pojavi v prvi polovici 12. Stoletja, pripeljejo jo cistercijanci, benediktinci, kartuzijanci.

Stolnica Gospe Svete, ok.1140-1200, Krka na Koroškem

Samostanska cerkev v Stični, 1136

prva cisterca pri nas (na sliki rekonstrukcija prvotne oblike-iz romanike)

Samostan v Stični

Najstarejši samostan na Slovenskem. Cistercijanski red je prišel v naše kraje iz Francije. Zavračajo okrasje in bogastvo – ni zvonikov, samo »jahač« (majhen stolpič na strehi). Nastal v 12. stoletju. Osrednji del je romanska bazilika – ima tri ladje, eno prečno, tri kore – prezbiterij in stranski apsidi. Pri načrtovanju je arhitekt Mihael posnemal cerkev II iz Clunyja, saj imata zelo podoben tloris. Na desni sliki zagrajena bifora. Križni hodnik - pokrit hodnik ali arkade okrog cerkvenega dvorišča ali samostana, ponavadi povezan s cerkvijo.

Župna cerkev v Špitaliču, ok.1190, Špitalič

Cerkev v Domanjševcih, prva po. 13.st., Prekmurje

- enoladijska stavba
- empora
- portal z levom, ki nosi križ

Rotunda v Selu, 2. pol.13.st., Prekmurje

- rotunda = sakralna stavba krožnega tlorisa, drugače značilna za bizantinsko umetnost

- Rotunde navadno služijo kot krstilnice (baptisteriji) ali kostnice (karnerji)
- Ima značilnosti romanike: friz (dekorativni venec), lizene, monofore; v notranjosti so gotske poslikave

Mali grad, Kamnik

Skalna vzpetina nad starim srednjeveškim jedrom Kamnika. Na griču stojita romanska kapela in razvaline gradu (spodaj).

Kapela na Malem gradu, 12.st., Kamnik

- Rotunda – okrogel tloris - Nastala v času križarskih vojn (zato centralen tloris – vplivi z vzhoda)
- Kapela Matere Božje, Eligija in Petra. Ima dve nadstropji – spodnje iz 11.-12. Stol.; kripto pod prezbiterijem spodnje kapele (kripta= posvečen obokan prostor, ki je lahko deloma ali pa v celoti pod zemljo)
- Obe ladji sta pravokotni, zgoraj je apsida polkrožna s polkupolo, spodnja pa je kvadratna s križnim rebrastim obokom.
- Kripta je banjasto obokana
- Ima dva portala

Grad Podsreda, 12-13 st.

- obodni grad (stolp in obzidje)
- Najprej donžon, potem postane palacij - stanovanjski del; bergfried
- Kapele (kapela z apsidno v obzidju)
- Predgradje
- Zgrajen je bil v 1. polovici 12. stoletja. Takrat je imel običajno preprosto pravokotno zasnovo. Okoli leta 1180 je bil prizidan visok obrambni stolp, okoli 1220 južni bivalni del ter okrog 1260 še kapelo.

Posebnost slovenskega prostora so **kostnice** – grobne kapele oz. rotunde za shranjevanje kosti pokojnikov. Grobne kapele so največini posvečene Mihaelu, krstilnice pa Janezu Krstniku.

Ostali spomeniki pri nas:

- **Kostnica v Spodnjem Mokronogu**
- **Baptisterij v Kopru-Rotunda svetega Elije**
- **Kostnica Tulln Karner**
- **Grad Prem**

Samostan Žiče

Zgradili so ga kartuzijani. Je prva kartuzija zunaj Francije. Imajo strožja pravila. V samostanu se pojavljajo arhitekturni elementi: zunanji oporniki, križnorebrasti obok, šilasti lok, sedilje v cerkvi.

KIPARSTVO

Arhitekturno (reliefi) in monumentalno (leseno)

Portal cerkve v Špitaliču, 1190

- Cerkev za goste samostana Žiče
- Na luneti - nespretno oblikovano jagnje, ki nosi križ – agnu dei

Portal cerkve v Domanjševcih, 1.pol.13.st.

- Prekmurje
- Lev s križem na luneti

Velesovska Madona, ok. 1220

- zmagoslavna Marija - upodobitev Marije, ki strogo frontalno sedi na prestolu in drži v naročju Jezusa.
- Lesen kip
- Narodna galerija v Ljubljani

SLIKARSTVO

Stiški rokopisi - iniciala, 12.st.

- miniaturno slikarstvo na kvalitetnem svinjskem pergamentu
- posebnost so portreti pergaminarjev (izdelovalcev pergamenta) in pisarjev (npr. Engilbert)
- kljub temu da cistercijani dopuščajo le dve barvi, jih stiški rokopisi vsebujejo več
- Iniciala - vrste:
  - o silhuetna (okrašena le z linijo),
  - o slikarska
    - vitična (z rastlinskimi izrastki) - večbarvno, hočejo prikazati plastično
    - zoomorfna (živalski motivi)
    - portretna (ne v pravem pomenu - portretni so atributi)

Med njimi donatorski portret opata Folknanda (v Stično povabil pisarje in iluminatorje)

GOTIKA

(1137-1500)

Čas poznega srednjega veka. Izraz »gotika« prvi uporabi Vasari in pomeni slabšalno *barbarsko*.

- Zgodnja gotika (2. Pol. 12. Stol.)
- Visoka (1200-1300)
- Pozna (1300-1500)

Kot začetek gotike velja obnova cerkve Saint-Denis v Franciji - opat Suger

Gotiko prepoznamo po arhitekturnem elementu - **šilastem loku**

ZNAČILNOSTI:

Križiščni kvadrat (na sečišču glavne in prečne ladje) ni več osnovno merilo za prostorski del cerkve. Obočna pola je sedaj praviloma pravokotna.

Šilast lok. Poenostavljanje longitudinalnega tlorisa (latinski križ) in oblik - **poenotenje prostora**. Cerkev se gradijo v **višino**, kar omogoča **skeletna** gradnja (dematerializacija sten in razbremenitev arhitekture) oporniki.). Stene se **stanjšajo**, zato razvijejo **oporni lok** (šilasti in lomljeni oporni loki), zunanje **opornike**, s katerimi so cerkev podprli od zunaj in **mrežo reber**, ki so nosila obok (odvajajo težo lokov). Pomembna je **svetloba** (simbol Boga) - velika **okna**, z **vitraji**. **Rozete** - okno v obliki rože. Namen vitraža je ustvariti efekt s svetlobo. Na njih so bile zgodbe iz Biblije, Poslednja sodba, Kristusovo in svetnikovo življenje, evangelisti, zodiakalna znamenja.

Katedrale imajo podaljšan kor s kornim obhodom (polkrožni hodnik ki poteka za korom). So tri- ali petladijske, prečna ladja je poudarjena. Vezani sistem ostane v veljavi le na začetku. Tridelna navpična členitev stene: visoke arkade, slepi ali odprti triforij (*hodnik s triforo nad pritličnimi loki cerkvene ladje ali prezbiterija*) in svetlobno nadstropje z okni. Imajo praviloma dvostolpno zahodno pročelje, medtem ko se v Nemčiji pojavlja en sam središčno postavljen zvonik, v Italiji pa zvonik ločen od cerkve. Katedrale simbolično predstavljajo nebeški Jeruzalem na zemlji.

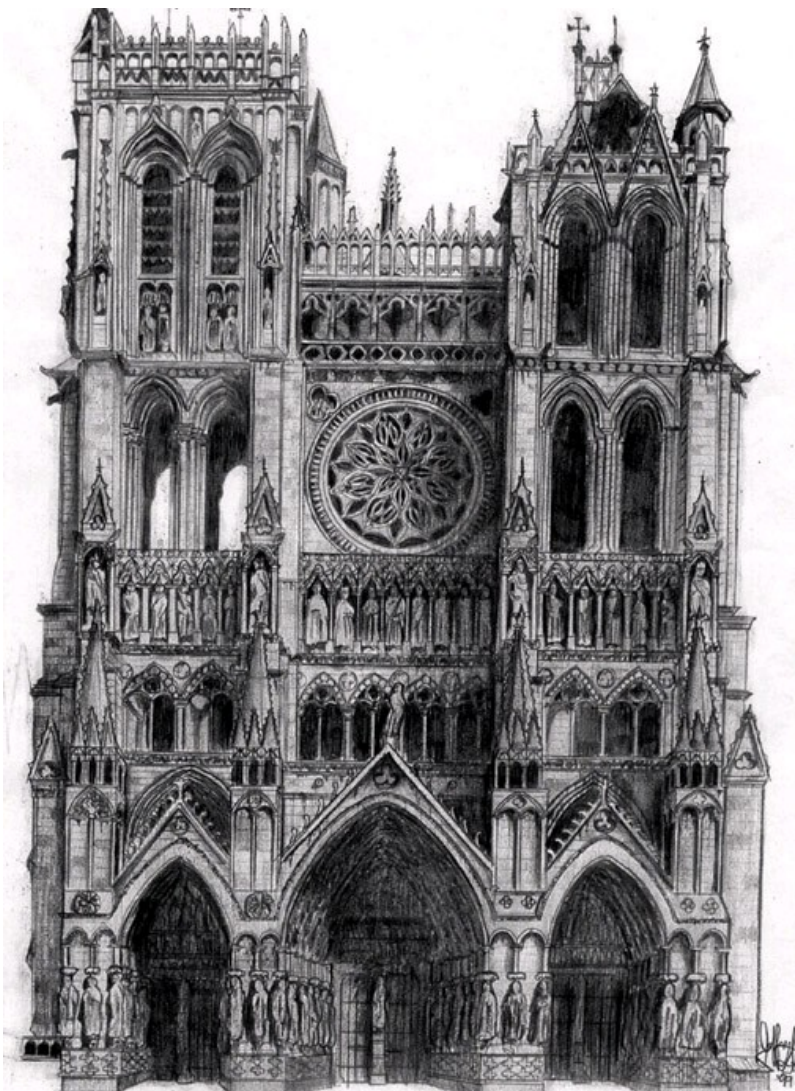
Plameneča pozna gotika – posamezne okrasne črte se iztezajo in uvijajo kot ognjeni plameni.

gotski kapiteli z listnim okrasjem

Rozete so lahko simbol Marije, simbol Boga – krog; idealnega mesta (Novi Jeruzalem), kolo sreče (človeška usoda), 12 mesecev, zodiakalna znamenja

Gotška katedrala – sedež škofije – kaže ekonomsko moč mest; kult samokolnice (?!). Predstavlja božjo hišo med ljudmi. Prostor, na katerem stoji katedrala je največji brisan prostor v srednjeveških mestih – ob njih nastanejo trgi; čelo katedrale ima vlogo kulise (?)

Pročelje gotške katedrale:

Groteskne podobe pošasti in hibridnih živali (grifoni,) - Kipi, zaključki žlebov ki služijo odvajanju vode – simbolno – priklenjeni na cerkev (kazen)

rozeta

Galerija kraljev – kipi starozaveznih kraljev, ki predstavljajo francoske kralje

Slavolok – troje »vrat«
Na njem upodobitve (knjiga v kamnu) – imago mundi (predstava o svetu)

krogovičje (okras gornjega dela gotških oken, sestavljen iz krogov, lokov)
križne rože - ?

Opatija Saint-Denis (sveti Dionizij)

Hranijo relikvije sv. Dionizija

V kapeli so pokopani vsi francoski kralji razen zadnjih Burbonov

Sainte Chapelle – predstavlja gotski ideal – ima zelo stanjšano steno, zunanje opornike brez lokov in kljub temu velika okna. Osrednji prostor je povsem poenoten. Ima gotski przbiterij (namesto polkrožne apside petstranski zaključek). Zaradi obarvanih oken (vitraji) kapela deluje kot ogromna šatulja za relikvijo – Ludvik Sveti jo je dal postaviti za relikvijo Kristusove trnove krone. Obokan strop je modre barve z zvezdami – nebo.

Katedrala v Chartresu, Pariz – Stolnica Naše gospe (Notre Dame) nastala na mestu prazgodovinskega svetišča; na tleh upodobljen labirint (pokora); ohranjeni originalni vitraji.

Katedrala v Reimsu – Stolnica Naše gospe (Notre Dame) v njej so kronali francoske kralje. Na cerkvi se prvič pojavi krogovičje (okras gornjega dela gotskih oken, sestavljen iz krogov, lokov)

Katedrala v Amiensu – najvišja v svojem času

Kölnska katedrala – katedrala sv. Marije in sv. Petra

Štefanova cerkev na Dunaju (Stephen's Domme) – pri gradnji sodeluje družina Parler

Cerkev sv. Frančiška, Assisi, Italija

Sienska katedrala - V Italijo gotiko prinesejo cistercijani – zato so poenostavljene, na fasadi imajo marmorne obloge – 2 barvni marmor. V Italiji poslikana okna niso tako pogosta; več je velikih stenkih poslikav

Beauvais - nedokončana

Katedrala sv. Vida v Pragi (pri gradnji sodeluje družina Parler, ki zgradijo tudi kor v Mariboru, romarsko cerkev na Ptujski Gori, Zagrebško katedralo, cerkev Naše Gospe v Nürnbergu (dvoranska cerkev)

Florentinska katedrala – začetek gradnje v gotiki (kupola nastane kasneje v renesansi!)

Stolnica Marijinega vnebovzetja - Milano

Stara palača (Palazzo Vecchio) - Firenze

Castel del Monte, Apulija, Italija

Cerkev svetega Križa (St Croce), Firenze

Grad Carcassonne, Francija

Grad Pierrefonds, Francija

GOTIKA V ITALIJI

V Italijo gotiko prinesejo cistercijani – zato so poenostavljene, na fasadi imajo marmorne obloge (npr. 2 barvni marmor). V Italiji poslikana okna niso tako pogosta; več je velikih stenskih poslikav. **GOTICA FIORITO** ali cvetna gotika se je izoblikovala v Benetkah, ter se razširila tudi na slovensko obalo. Zanje je značilno veliko krogovičja, cvetličnih zaključkov. Zgleduje se tudi po orientalski umetnosti. Pri cvetni gotiki se šilasti lok preoblikuje v oslovsko sedlo (?). Za to obliko gotike so značilni tudi balkoni ter polihromirane fasade.

Doževa palača - je sedež beneškega doža. Ima značilno špičasto okrasje. Steni sta iz belega, rožnatega in sivega marmorja; arkade. Najprej služila kot trdnjava.

Ca'd' Oro (Zlata hiša) oz. palača sv. Sofije.

Palača ima gosposko nadstropje – miano nobile, in je hkrati tudi najbolj okrašeno nadstropje, saj je namenjeno sprejemom. V najvišjem nadstropju so spalnice. Pritličje je namenjeno gospodarski dejavnosti ali pa je uporabljen za oddajo v najem. Za to arhitekturo so značilna krogovičja in razno okrasje. Svetloba se odbija od vode.

GOTSKO KIPARSTVO

V gotskem kiparstvu ni enotnega sloga (vsako območje drugače), vse bolj plastično (osamosvaja se arhitekture – prej kiparstvo večinoma kot arhitekturni element).

Kiparstvo – težnja po realizmu (naturalizmu), zanimanje za antiko. Večji poudarek na anatomiji; modeliranje draperije – se mehko uvija in naravno pada, razgibanost figur, so elegantne, proporci so razpotegnjeni, idealizirani obrazi, čustvena izraznost. Pojavljajo se dekorativni vegetabilni detajli (rastlinski kapiteli, konzole, krogovičje...).

Upodobitve so idealizirane ali pa pretirano realistične.

Pomembne kiparske naloge so tudi **priznice**, korne pregrade, veliki krilni oltarji (ki so kombinacija kiparstva, arhitekture in slikarstva), drobna plastika (miniaturni oltarji, kipci Marije, svetnikov...), namenjena zasebni pobožnosti. V gotiki se prvič po antiki srečamo z velikimi, jasno profiliranimi kiparji, katerih delo je tudi arhivsko dobro dokumentirano (Nicola in Giovanni Pisano,...).

Med motivi sprva še vedno prevladujejo biblični prizori s poudarkom na odrešenju in poslednji sodbi, hitro pa se uveljavijo novi, enciklopedično zasnovani ikonografski programi (zlasti v katedralni plastiki), različne mistične teme in motivi, povezani z zasebno pobožnostjo. Pomemben je razvoj mariooških in kristoloških ikonografskih tipov, ki so humanizirani in približani vsakdanjemu človeku (**Lepi Kristus, Kristus Trpin, Sv. Nedelja, Pietá, Maestá, Marija Zavetnica s plaščem, Marija v rožnem vrtu**). Razcvet doživlja tudi svetniška ikonografija z bogato razdelanimi pripovedmi o življenju najbolj priljubljenih svetnikov.

Kraljevski portal Chartrske stolnice

Zahodno pročelje pariške stolnice

Marijina smrt – portal strasbourgške stolnice

Portal reimške stolnice in detajl ostenja

Poslednja sodba – portal stolnice, Bamberg

Kipi ustanovnikov v koru stolnice (Naumburg)- grof Ekkehard in grofica Uta

Krumlovska madona, Dunaj –

Nagovarja čustva – geste (nagib glave)

Krilni oltar z Marijinim kronanjem (Michael Pacher)

Zlati konjiček iz Altöttinga

Giovanni Pisano – prižnica

Nicola Pisano – prižnica, Pisa

Andrea Pisano – južna vrata stolnične krstilnice, Firenze

GOTSKO SLIKARSTVO

V tem času se delavnice (rokopisov) preselijo iz samostanov v mesta.

Podoben slogovni razvoj kot kiparstvo, le da so razlike zaradi več zvrsti (stensko, tabelno, miniaturno slikarstvo, slikana okna) močno odvisne tudi od slikarske tehnike. Uveljavi se stiliziran realizem, ki odseva estetske ideale. Kompozicije so zahtevnejše in bolj razgibane, slikarji se ukvarjajo s prostorom in perspektivo. Motivi so takšni kot pri kiparstvu, le da so pri slikarstvu prizori bolj bogato razdelani.

Pomembni mojstri tega časa: Cimabue, Duccio, Simone Martini, Giotto

Sijajni horarij vojvode Berryjskega, Francija – Ponazarja upodobitveposameznih mesecev. Upodobljena so opravila kmetov in aristokratov. Veliko je podrobnosti. Izdelali bratje Limburg. V ozadju so včasih upodobljeni gradovi, ki so bili v lasti vojvode

Uničenje Sodome in Gomore, Psalter Ludvika Svetega

Izrazni obrazi, figure so bolj razgibane, stilizacija – podaljšane roke

CIMABUE

Najbolj pomemben slikar v Firencah je bil Cimabue (po legendi učitelj Giotta). Uvede moderno realno umetnost: čustva, poudarek na anatomiji. Je pod vplivom bizantinskega slikarstva.

Cimabue: Križani, Firenze

DUCCIO

Figure poskuša narediti bolj človeške, dolgi in ozki obrazi, majhna usta, ravni nosovi, geste, vitke figure. Veliko je detajlov iz vsakdanjega življenja.

Duccio: Maestá, Sienna, Italija – osnovna plošča na oltarju sienske ktedrale. MAESTA=Majestas Virginis (Marija vladarica z nebeškim zborom – angeli in svetniki)

Duccio: Madonna Rucellai, Uffizi, Firenze

SIMONE MARTINI – Deloval je na papeškem dvoru v Avignonu.

Simone Martini: Oltar z Marijinim oznanjenjem, Uffizi – dekorativno, žareče barve, detajli, draperija, figure izumetničene, elegantne drže, stilizirani obrazi, ki ne izkazujejo čustev

GIOTTO

Uvede novo vrsto realizma – »Umetnik realistično posnema svet.« Nastavi okvir umetnosti, ki se obdrži do 20. stoletja (Takrat se pojavi fotografija). Svetopisemski prizori so pri njem pogosto postavljeni v (takratno) sedanost, v konkreten prostor.

Giotto: Madonna Ognissanti, Uffizi, Firenze

Giotto: Sveti Frančišek pridiga pticam, Assisi, Italija

V baziliki svetega Frančiška je Giotto upodobil življenje svetnika. Poudaril je tudi njegov odnos do narave (pridiga ptičem).

Giotto je poslikal tudi **kapelo Scrovegni v Padovi** (list!), katere stene so razdeljene v tri glavne in en talni pas. Na eni strani (z okni) je upodobljena zgodba o Joachimu in Ani (Marijinih starših) – npr. Srečanje pri zlatih vratih (apokrifi – Cerkev ne prizna za dele Svetega pisma), Zadnja večerja in pasijon, pregrehe. Na drugi strani so Marijino otroštvo, Kristusovo življenje in posebitve kreposti. Vsega skupaj je 38 prizorov. Med freskami je najbolj znana poslikava z naslovom Objokovanje. Na vhodni steni je naslikana Poslednja sodba. Kreposti in Pregrehe na talnem pasu so naslikane v tehniki *grisaila* – v sivih odtenkih.

Tehnika: Na površino stene je slikar nanese plast ometa (pesek in apno), slikal pa je na svežo (svež=fresco - zato se tehnika imenuje freska) podlago na mestu samem (*in situ*). Slikati so začeli na zgornjem delu in pripravili toliko površine, kolikor so je lahko poslikali tistega dne, saj je bilo treba barvo nanašati na še vlažen omet, zato je bila potrebna natančnost in hitrost, saj naslikanega ni bilo mogoče spreminjati. Pri sušenju je kemijski proces barvo povezal s podlago. Nekatera barvila kot so azurno modra, cinober in bakrovi oksidi, so nanašali na suho (a secco) z jajčnim lepilom.

Giotto: Objokovanje, kapela Scrovegni, Padova

Prizor je umeščen ob vznožje gore, ki nakazuje kompozicijo. Vzporedni loki vodijo pogled proti Marijinemu in Jezusovemu obrazu, kjer se stikajo pogledi vseh oseb – dramatičen učinek. Tej kompoziciji je dodana še prostorska kompozicija – dvojna elipsa povezuje osebe okrog Kristusa in Marije. Druga elipsa povezuje angele nebu. Animive so figure, ki so s hrbtom obrnjene proti nam. Osebe so duševno razgibane, s krtenjami izražajo dramatičnost.

IZ KATALOGA: Marija, apostoli in ostali navzoči objokujejo mrtvega Kristusa, ki so ga pravkar sneli s križa. Človeško žalost, ki je dramatično upodobljena v izrazih in gestah figur, dopolnjujejo jokajoči angeli na nebu, s čimer žalovanje dobi kozmične razsežnosti...

Giotto: Poslednja sodba, kapela Scrovegni, Italija

Na zahodni steni kapele nad vhodom. Kristus v madorli na prestolu, osrednja oseba. Z desnico sprejeme dobre, slabe z levico zavrača (Kristus sodnik). Levo in desno na prestolih sedijo apostoli. Angela držita velik križ – simbol krščanske vere. Loči tiste, ki si zaluzijo pekel in tiste, k igrajo v nebesa. Sveti Mihael vodi tiste, ki so si nebesa že zaslužili – svetniki, mučenci. Od mrtvih vstajajo ljudje, ki jih čakajo nebesa. Naslikal je tudi dedikacijski portret Enrica Scrovegnija, ki Mariji izroča kapelo. Na drugi strani so ljudje, ki jih čaka pogubljenje.

Ostala dela iz tega obdobja:

Vitraj v Chartresu

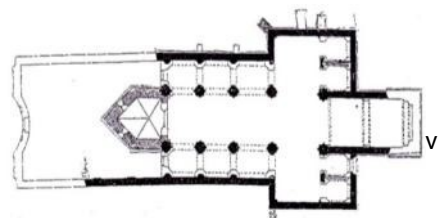
Maziljenje in žene na praznem grobu – psalter kraljice Ingeborg Danske

Jean Pucelle: David igra pred Savlom

GOTIKA NA SLOVENSKEM

Gotiko je k nam prinesel kartuzijanski red (strog). Začetek je bil v 1. polovici 13. stol.

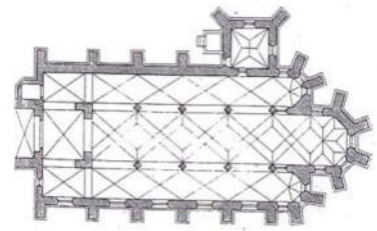
Samostaska cerkev v Kostanjevici na Krki – največji cistercijanski samostan na Slovenskem. Prvič uporabijo strog bernardinski tloris – raven zaključek po pravilih svetega Bernarda iz Clairvauxa. Ima tri ladje. Arkadno steno sestavljajo šilaste banje ter križnorebrasti oboki vseh obočnih polah.

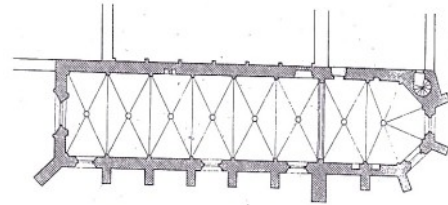

Romarska cerkev Marije zaščitnice na Ptujski Gori

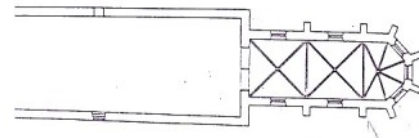
Nastala okrog 1400. Ima zelo dobro ohranjeno arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo. Pri gradnji so sodelovale vse pomembne štajerske plemiške družine, Parlerji, za kipe poskrbi ptujskogorska kiparska delavnica Bruneck iz Tirolske. Cerkev zgradijo v zahvalo za varno vrnitev iz bitke proti Turkom. Cerkev ima zunanje opornike, krogovičje, nekdanje so jo krasili vitraji, je prva **DVORANSKA CERKEV** pri nas – skoraj enaka višina ladij – poenoten prostor (novost).

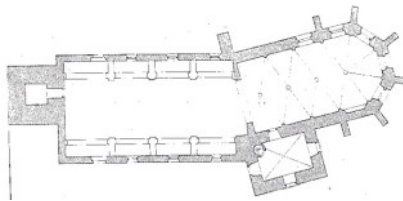
Pleterska kartuzija – ustanovil herman Celjski; posebnost – zgornja in spodnja hiša nista ločeni; ima zunanje opornike; brez zvonika, ena ladja

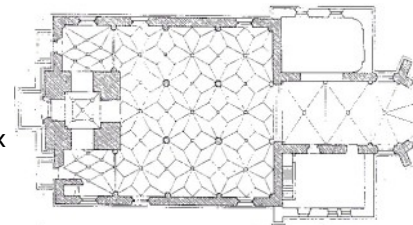
Minoritska cerkev, Ptuj – prezbiterij s 5/8 zaključkom, 2 traveji (prostor med obokoma). Prezbiterij izhaja iz tlorisa San Chapelle.

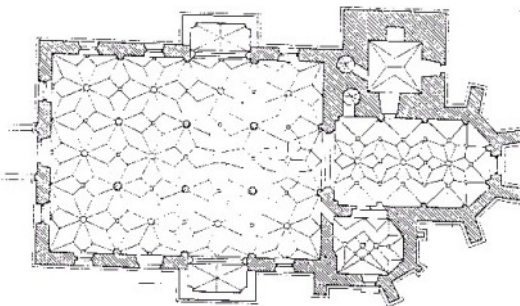
Kapiteljska cerkev svetega Nikolaja, Novo mesto

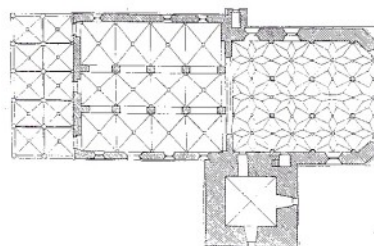
Cerkev Sv. Kancijana, Kranj – idealen dvoranski prostor, zvezdasti obok

Sv. Jakob, Škofja Loka

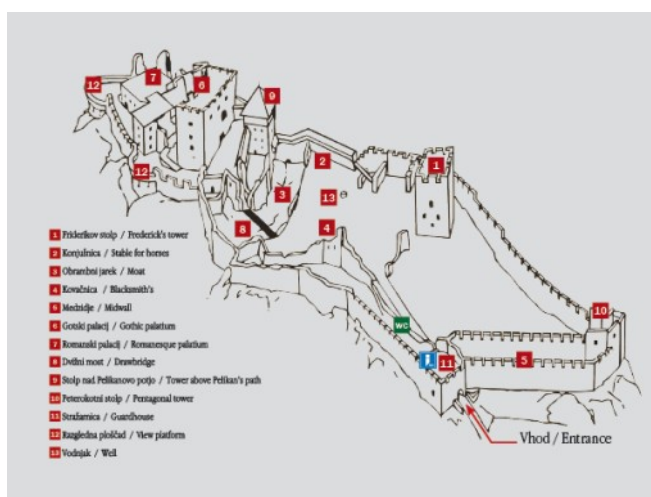
Crngrob

Kapela Žalostne Matere Božje, pri cerkvi sv. Daniela, Celje – viteška gotika (kiparski okras: KONZOLA pod figurami, BALDAHIN, sedilije, krogovičje – okrasje, kipi, oboki s FIALAMI-okrasne špice, križnimi rožami; kip Pietá...). Gotske arhitekturne značilnosti: Križnorebrast obok, večkotni (t. i. 5/8) oltarni zaključek, služniki, ki prenašajo težo obokov proti tlom; visoka, šilasto zaključena okna.

PROFANA ARHITEKTURA NA SLOVENSKEM

Stari grad, Celje. Največji grad na slovenskem. Sprva je to bil le donžon (manjša utrdba), kasneje postane palacij (stanovanjsko poslopje)– dodajo mu obzidje (obodni grad) z jarkom; zunaj obzidja naredijo bergfried – obrambni stolp (Friderikov stolp). Kasneje dodajo še dve predgradji.

Bergfried – obrambni stolp

Donžon – obrambni stolp, ki služi obrambi in prebivanju (iz njega se razvije grajska arhitektura)

obodni grad – kombinacija obeh (obzidje z več stolpi)

GOTICA FIORITO NA SLOVENSKI OBALI

Cvetna gotika ali Gotika fiorito se je izoblikovala v Benetkah (tudi beneška gotika), ter se razširila tudi na slovensko obalo. Zanj je značilno veliko krogovičja, cvetličnih zaključkov.

Zgleduje se tudi po orientalski umetnosti. Pri Cvetni gotiki se šilasti lok preoblikuje v oslovsko sedlo. Za to obliko gotike so značilni tudi balkoni ter polihromirane fasade.

Benečanka na Tartinijevem trgu; Piran.

Stavba je bila zgrajena sredi 15. stoletja, njeni naročniki pa so izhajali iz bogatejše družine. Fasada je polihromirana. V pritličju je gospodarski prostor, ima vogalni balkon in triforo z oslovskim sedlom; venčni zidec. Med oknoma drugega nadstropja je vzdana kamnita plošča s stoječim levom, ki med šapama drži heraldično znamenje z inicialo B. in napis z reklom: »Lasa pur dir« (Pusti, naj govori).

Po napisu je stavba dobila vzdevek »Lasa pur dir«, okoli nje pa se je spletla tudi posebna legenda, po kateri naj bi se mlado piransko dekle zaljubilo v bogatega beneškega trgovca. Zlobni piranski jeziki so dekletu grenili življenje v času izvoljenčeve odsotnosti. Ker se mu je venomer pritoževala nad verbalnim nasiljem, ki ga je morala prenašati, si je šaljivi trgovec nekaj izmislil. Na hišo, kjer sta se dobivala, je dal v posmeh vsem opravičevcem vzdati kamnito ploščo z napisom »Lasa pur dir«, ki stoji še danes.

Pretorska palača, Koper.

Prenovljena v 15. stoletju. Stara palača je zgorela zato so sezidali novo in jo združili s sosednjo v gotskem slogu. Na palači najdemo line (prsobrani) – elemente utrdbene arhitekture, ki pa so predvsem za okras. S strani Titovega trga ima Pretorska palača zunanje stopnišče ki je sestavljeno iz kvadrifor z oslovskim sedlom. Polovica palače je narejena v renesančnem stilu. Na palači imamo tudi heraldična znamenja (grbi županov). Fasada je bila polihromirana.

Loža, Koper

Je nasproti pretorske palače.

GOTSKO KIPARSTVO NA SLOVENSKEM

Slogi:

Slog ostrolomljenih gub, mednarodni mehki slog, slog zmečkanih gub

Solčavska Marija

Krakovska Marija – sedi na Salomonovem prestolu (sedes sapiencia – sedež modrosti), okrašenem z levi in ptiči. Upodobljena na timpanonu. Značilen slog za prehod iz romanike v gotiko: paralelne gube, toga drža (značilnost romanike) – slog ostrolomljenih gub/zobčasti slog – Gube so toge, ob pregibih se ostro lomijo. Telesni proporci niso anatomsko pravilni. Gotske značilnosti so: čustvena upodobitev (geste – sklonjena glava). Nekoč polihromirana. Majestas Virginis (na prestolu), Nova Eva (jabolko), Ecclesia (Marija kot Cerkev).

Križani iz Pirana – vejnati križ

KIPI PTUJSKOGORSKE KIPARSKE DELAVNICE

Izdelani so v mednarodnem mehkem slogu – mehko padajoče gube, idealizirani (lepotni ideali), elegantna drža, bogata draperija z mehko padajočimi gubami, mandljaste oči, srčasta usta, okrogli obrazi, pričeske (so zelo kvalitetna dela v evropskem merilu).

KATALOG: Gubanje oblačil je mehko in polno, poustvarjeno je naravno občutje materiala, figure so elegantne in idealizirane, v izrazih obrazov je poudarjena čustvenost, v drži je izpostavljena S linija ...

Dela:

Sveti Jakob, Rožnovenski oltar, Sveta Katarina, Sveta Barbara, Sveti Andrej in klečeča donatorja, Marija s Plaščem, Lepa Sočutna

Kip svetega Jakoba – izdelal mojster ptujskogorske delavnice. Oblečen v plašč, palica, školjka – znak, da je zavetnik mornarjev.

Marija zavetnica s Plaščem – Upodobljena kot mati vseh (Mater Omnia) – relief iz peščenjaka, danes na glavnem oltarju, nekoč timpanon. Marija s plaščem vzame v varstvo priprošnjike, varuje ljudi pred nesrečo in različnimi tegobami, prosi za njih in jih priporoča Bogu

Roženski oltar, Ptujška Gora – Marija s sveto Katarino in Andrejem

Sv. Katarina in Sv. Barbara iz Velike Nedelje – Katarina s kolesom in Barbara s stolpom. Mednarodni mehki slog.

Lepa Sočutna (Pietà) iz opatijske cerkve, Celje

Ostali kipi:

Sveta Ana Samotretja, iz Gornje Radgone – lesen kip; Ana (Marijina mati), ki v naročju drži Marijo in Jezusa, realistična upodobitev (obraz), slog zmečkanih gub

GOTSKO SLIKARSTVO NA SLOVENSKEM

Mojstri:

Janez Aquila – deloval v Prekmurju, Porabju, Avstriji; iz Češke. Delo Martin reže plašč

Janez Ljubljanski – freska Luxuria (nečistost); **Miklavž reši tri mladeniče pred smrtjo** – ploskovito, prostor le nakazan; Visoko pod Kureščkom

V Crngrobu – freska **Sveta nedelja** (delavnica Janeza Ljubljanskega) – česa se ne sme početi v nedeljo - To je pridiga o prepovedanih nedeljskih opravilih kmetov in meščanov nanizanih v 47 prizorov, ki kažejo noše, stare obrti in opravila iz vsakdanjega življenja. Sredi vsega je Trpeči Kristus, orodja mučeništva

Mojster Bolfgang – **poslikava oboka prezbiterija Janea Krstnika**, Mirna na Dolenjskem. Tip poslikave se imenuje **KRANJSKI PREZBITERIJ** – značilna razporeditev svetih oseb po obočnih poljih mrežasto-zvezdastega oboka - Na sredi je upodobljen Kristus v mandorli, ob njem so evangelisti, angeli pevci, angeli z orodjem mučeništva (ARMA KRISTI), glasbili; Marija, svetnice...

Janez iz Kastva – **Mrtvaški ples**, freska v cerkvi Sv. Trojice, Hrastovlje
Hrastovlje so taborska cerkev (kot cerkev na Ptujski Gori) – nastala je že v romaniki, okrog obzidje zaradi Turkov. Cerkev ima 3 psevdopside – znotraj cerkve je polkrožna, od zunaj pa ravna. Ima banjast obok, kar je presenetljivo, saj so banjaste oboke dobile pomembnejše cekve. Poslikal jo je Janez iz Kastva. Poslikave:

- Na severni steni brez oken je Poklon treh kraljev (3 kralji napovedujejo zdravje)
- Na banjastem oboku: stvarjenje sveta, Adam in Eva (Geneza)
- Južna stena: Pasijon, Mrtvaški ples
- Na psevdopside so upodobljeni svetniki – priprošniki za kužne bolezni (Sebastjan, Rok, Cosima in Damjan) – v tistem času kuga

Mrtvaški ples opozarja na to, da ne vemo ure naše smrti, da vsakega čaka smrt – otroka, reveža, pohabljenca, celo papeža, kralja,... (»Memento mori« - pomni, da boš umrl). Smrt ne izbira - pred smrtjo smo vsi – bogati in revni – enaki.

Upodabljanje smrti v slikarstvu ima svoje začetke v času, ko je po Evropi kosila črna smrt. Še pred tem se je v francoskih rokopisih iz 13. stoletja pojavila **legenda o treh živih in treh mrtvecih**. Vsebina legende je preprosta; trije mrlič, ki predstavljajo duhovnike, srečajo tri žive, in sicer vojvodo, grofa in kraljeviča. Slednje to srečanje močno pretrese, mrtveci namreč s trojico živih spregovorijo. Pozovejo jih, naj se pokesajo, češ "sedaj si takšen,

kot sem bil nekoč jaz. In takšen kot sem jaz sedaj, boš nekoč tudi ti. Bogastvo, spoštovanje in moč nimajo pomena, ko nastopi smrt". Legenda je bila pogosto upodobljena na freskah v različnih cerkvah, predvsem kot dodatek mrtvaškim plesom. Najbolj brana knjiga je takrat bila Ars Moriendi (umetnost umiranja) – pripravljala na mirno smrt.

Ostala dela v tem času:

Marija Zavetnica s plaščem, freska v cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom

Pohod Svetih treh kraljev, freska v cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom

Konrad Laib: Laibov oltar, Ptuj

Beg sv. Kancija, Kancijana, Kancijanile in Prota, Kranjski oltar, danes na Dunaju

Pojmi:

- Brevirijarij – knjiga prilik, molitev

RENEANSNA

Čas: približno 1420 (gradnja kupole v Firencah – »nove Atene«) do 1600

Razdelitev:

ZGODNJA (1420-1500)

VISOKA (1500-1530)

POZNA (1530-1600) = manierizem

Geografska delitev:

JUŽNA (Italijanska)

SEVERNA (Nemčija, Holandija, Flamska)

ZGODNJA RENESANSNA

Za začetek renesanse velja leto 1420 – začetek gradnje kupole v Firencah

Leta 1401 je bil razpis za izdelavo bronastih vrat florentinske stolnice. Tekmovala sta Lorenzo Ghiberti in Filippo Brunelleschi – motiv je bil Abrahamovo žrtvovanje Izaka. Zmagal je Ghiberti, ki je takrat veljal za najdražjega florentinskega umetnika.

Ključni dejavniki razvoja renesančne umetnosti:

Vpliv razvoja humanizma, krepitev meščanstva. Bogati trgovci so naročniki in pokrovitelji. Razkranje fevdalizma, razvoj demokracije, zmanjševanje vpliva Cerkve, širša dostopnost izobrazbe – več svobode nadarjenim posameznikom ne glede na rod, položaj... Razvoj naravoslovnih znanosti. Umetnik se osvobaja statusa obrtnika (pomembni so njegova izobraženost, nadarjenost, intelekt) in se približa pojmovanju umetniškega genija.

Osnovne značilnosti:

Renesančni idealiziran realizem (gotški naturalizem-resničnost narave + gotški idealizem)

➔ Ravnotežje med vsakdanjim in vzvišenim

Obujanje antike – človek je v središču ustvarjanja (=merilo vsega) – poudarjena lepota, proporcije – zlati rez

RENEANSNA ARHITEKTURA

Nastala je na podlagi antične teorije in prakse (Vitruvij).

Splošne značilnosti:

Predelava klasičnih arhitekturnih elementov (stebri, trikotna čela, pilastri, friz, slavolok...)

Estetski kanon – zlati rez, uporaba idealnih proporci in geometrijskih likov – krog, kvadrat

Simetrija, harmonija, jasnost, preglednost, uravnoteženost med navpičnim in vodoravnim

Idealen prostor je centralen prostor

Nov arhitekturni element – kupola

Palače imajo pravokotni ali kvadratni tloris z notranjim arkadnim dvoriščem, ponavadi dvonadstropne, imajo jasno strukturirana pročelja, ki s simetrično zasnovo in dekorativnimi prvini sledijo renesančni teoriji in estetiki. Palače so izraz ideje o moči in bogastvu naročnika, ki je mecen umetnosti.

Cerkve imajo navadno izhodišče v antični tempeljski arhitekturi središčnega tipa – tloris je kombinacija kvadrata, kroga in enakokrakega grškega križa, nad osrednjim delom pa se dviga velika kupola. Z dovršenostjo arhitekturne zasnove in klasično zadržanostjo dekorativnih prvin je renesančna cerkev utelešenje vizije sodobnega krščanskega templja, ki stremi k matematični popolnosti oblike in arhitektovemu obvladovanju skritih zakonitosti kozmične harmonije.

Zgodnja in visoka renesančna arhitektura

Sakralna arhitektura - Centralni tipi stavb, arhitekturni elementi, povzeti po antičnih templjih. Profana arhitektura – aristokratske mestne palače in podeželske vile, javne stavbe (upravne palače, bolnišnice, knjižnice) in sodobne vojaške utrdbe.

Vse večjo vlogo ima urbanizem – načrtovanje trgov, ulic, mestnih četrti – upošteva načelo funkcionalnosti, medsebojne usklajenosti, reprezentativnosti. Upošteva estetsko vrednost celote.

FILIPPO BRUNELLESCHI

Zlatar, kipar, arhitekt – načrtoval kupolo florentinske stolnice

Brunelleschi: Kupola florentinske stolnice, Firenze

Cerkev narejena v gotiki, kupola v renesansi. Na vrhu je lanterna. Kupola ima dvojno lupino. Nov način gradnje z zidaki po vzorcu ribje kosti (?). Šlo je za tehnični problem – postavitve lesenih zidarskih odrov za gradnjo. Pri gradnji uporabljajo varnostne mreže, pasove. Danes ni povsem dokončana kljub temu, da so načrti ohranjeni.

Brunelleschi: cerkev San Lorenzo, Firenze

Stara zakristija – v najsvetejšem delu ima kupolo, na kateri je astronomska slika ozvezdja (severna hemisfera) – sonce potuje prek ozvezdja dvojčka in raka. Elementi: trikotna čela, friz, pilastri, stebri, stebri redi, simetrija, arkade... Ima kasetiran strop. Elementi krog in kvadrat. Kupola. Prednja fasada je nedokončana. Oblečena v marmor. V njej pokopan Piero de Cosimo starejši.

Brunelleschi: Kapela Pazzi, Firenze

Spominja na slavolok. Arkade; Stebri, kapiteli, oboki, pojavljata se krog in kvadrat, znotraj se vidi kupola. Pazzijevi so konkurenčna družina Medičejcev.

LEONE BATTISTA ALBERTI

Utemeljil je postopek linearne perspektive

Alberti: Sant' Andrea, Mantova

Trikotno čelo, slavolok, banjasti obok – kasetiran strop (tudi v notranjosti) → zgleduje se po Maksencijevi baziliki na rimskem forumu; zlati rez, pilastri, značilnost: stranske ladje so spremenjene v niše oz. kapele. Kupola je nad križiščnim kvadratom. V cerkvi je relikvija Kristusove krvi.

Alberti: Malatesta, Rimini

Ima široko marmornato fasado, ki izhaja iz rimskega slavoloka zmage, prav tako diski in ulitki na fasadi; polstebri; Velike slepe arkade ob straneh cerkve spominjajo na rimski akvedukt, v vsaki slepi arkadi je sarkofag enega humanista iz Riminija.

Nad vrati je trikotno čelo, polkrožen timpanon je zapolnjen z geometričnim okrasjem. V notranjosti je Giottov Križani.

Alberti: Palača Rucellai, Firenze

Ima atrij z rožami, stebri redi (jonski, dorski, korintski) – kot Kolosej v Rimu. Rustika – neobdelan dekorativni kamen na fasadi. Simetričnost. Pravilna geo. telesa, uravnoteženost, stroga zunanost. Vsako nadstropje nekoliko nižje. Nadstropja so ločena z arhitravi (arhitrav-okrasni pas).

Michelozzo: Palača Medici-Riccardi, Firenze

RENEŠANČNO KIPARSTVO

Splošne značilnosti:

Pravilna realistična upodobitev, poudarja lepoto človeka, nov motiv – akt

Obujanje antike in naturalizem, proporci, zgledovanje po grških in rimskih kipih, študij anatomije

Ni povsem enotnega sloga – odvisno od umetnika

V renesansi so prisotni še vedno tudi ikonografski motivi srednjeveške umetnosti. Več poudarka je na pripovednosti in aktualizaciji bibličnih tem v duhu renesančnega humanizma, bistveno spremembo pa opazimo pri profani ikonografiji, pri kateri postanejo izjemno priljubljene teme iz klasične mitologije. Pomemben je razcvet neposredno spoznavnih motivov, zlasti akta in portreta.

Zgodnje in visoko renesančno kiparstvo

Uveljavitev kanona, proporcev, anatomska pravilnost v oblikovanju telesa, psihološka izraznost del, načeli uravnoteženosti kompozicije ter harmonije lepega telesa in plemenitosti duha. Relievi – pozornost posvečajo tudi prostorskemu okviru, v katerega je postavljeno dogajanje, prostor je oblikovan skladno s pravili centralne perspektive.

Ghiberti: Žrtvovanje Izaka, natečajni relief za severna vrata stolnične krstilnice v Firencah

Ghiberti: vrata baptisterija florentinske stolnice, Firenze

= vrata paradiza. Relievi - Starozavezni prizori (Adam in Eva), Salomon, kraljica iz Sabe, David in Goljat, preroki, sibile, iluzija prostora – arhitektura, perspektiva, globok-plitev relief.

Donatello: David, Firenze

Prvi prostostoječi akt v skoraj naravni velikosti; bron; upodobljen kot telesno nedozorel deček;. Ima klobuk, okrašene golenice, meč, v levici kamen, ki ga je izstrelil iz prače in ubil goljata. Nasmeh na obrazu – čustvenost, milina, eleganca. Goljatova glava in lovorov venec. Včasih je bila njegova oprava pozlačena. Kontrapost (telo – S oblika).

VSEBINA

svetopisemski motiv – upodobljen po boju z Goljatom → Svetopisemska zgodba: deček David se je v neenakem boju spopadel z velikanom Goljatom. Ubil ga je s kamnom iz prače, kar je pomenilo poraz Filistejcev, ki so zatirali izraelska ljudstva. Vendar ta boj simbolno spominja na boj Firenc proti milanskim vojvodom, Viscontijem. Pod Davidovimi nogami je lovorov venec zmage, ki spominja, da so Firenze zavrnilo mirovni sporazum, ki so jim ga vsilili sovražniki. Erotične konotacije (kupidi na Goljatovi čeladi, pero čelade ob Davidovem stegnu – nakazuje tudi razmerje med življenjem in smrtjo)

Del Verrocchio: David, Firenze

Model za Davida naj bi bil celo Leonardo, ki se je učil pri Verrocchiju. Vojaška oprema se zgleduje po antiki

Donatello: Konjeniški portret Gattamelatte, Padova

Prvi konjeniški portret po antiki. Kondotjer (najemniški vojskovodja). Novost: svoj spomenik dobi posameznik, ki ni vladar. Konjeniški portret – spomenik. Konj precej večji kot npr. pri portretu Marka Avrelija – konjenik ni tako poudarjen. Tudi bolj statičen. Realističen obraz konjenika.

Verrocchio: Konjeniški portret Colleonia, Benetke

Konj bolj razgiban, konjenik bolj poudarjen, bolj samozavestna drža. Spomenik so mu naredili po smrti v zameno za bogastvo

Donatello: Prerok Habakkuk (Zuccone), Firenze

»Bučman«. Snov iz Stare zaveze. Gotski naturalizem

RENEŠANČNO SLIKARSTVO

Splošne značilnosti:

Podobne značilnosti kot kiparstvo, manjše razlike zaradi različnosti medija in zato, ker je na slikarstvo vplivala tudi umetnost na Nizozemskem.

Naturalizem slikarskih upodobitev, živost figur, čustva, občutja, senčenje, plastičnost, prepričljivost slikarskega prostora – slika postane »okno« - uporaba in študij (geometrijski postopek) linearne in zračne (atmosferske) perspektive; študij anatomije, zlati rez, skladnost, uravnostezanost, harmonija. Uporaba oljnega slikarstva – ponuja bolj prefinjene izrazne možnosti – npr. pri iluziji poglobljanja krajine z uporabo zračne perspektive (predvsem Nizozemska). Razvoj tehnike *sfumato* (predvsem visoka renesansa). Na severu so bolj zavezani gotski tradiciji, njihovo vodilo je natančen realizem, medtem ko Italijani gradijo na obujanju antike in v tesni povezavi s sočasnim kiparstvom.

Razcvet grafičnih medijev – lesorez, bakrorez; krepi se vloga risbe, knjižna iluminacija izgublja pomen zaradi tiska. Tehnike: v Italiji tempera, na severu Evrope olje; tabelno slikarstvo in freske.

Ikonografski motivi – kot pri kiparstvu (akt, portret – zanimanje za posameznika, individualnost) + krajina, tihožitje, žanr (sever Evrope)

Motivi postavljeni v sodobnost – renesančna oblačila, arhitektura,... Predvsem mitološki in zgodovinski motivi.

MASSACIO

Začetnik renesančnega slikarstva.

Massacio: Poslikave kapele Brancacci – Zgodba o davčnem novčiču

Poslikave - zgodba o Adamu in Evi (izgon), zgodba o davčnem novčiču,... Eva naslikana kot Venera pri toaleti, bolj shematizirana kot Adam – slabše poznavanje ženskega akta, obraz kot maska v grških tragedijah.

Perspektivična skrajšava angela Gabrijela – ker ga gledamo od spodaj. (Izgon ni v maturitetnem katalogu).

ZGODBA O DAVČNEM NOVČIČU

Evangelij po Mateju 17,24-27- Tempeljski davek

Ko so prispeli v Kafarnáum, so prišli k Petru pobiralci dveh drahem in dejali: »Ali vaš učitelj ne plačuje dveh drahem?« »Seveda plačuje,« je rekel. Ko pa je prišel v hišo, ga je Jezus prehitel z besedami: »Kaj se ti zdi, Simon, od koga pobirajo zemeljski kralji davek ali carino? Od svojih sinov ali od tujcev?« »Od tujcev,« je dejal. Jezus mu je rekel: »Torej so sinovi oproščeni. Vendar pa, da jih ne pohujšamo, pojdi k jezeru, vrzi trnek in potegni ven prvo ribo, ki se bo ujela. Odpri ji usta in našel boš statêr. Vzemi ga in jim ga daj zame in zase.«

Na sliki je legenda o svetem Petru. Dacar v renesančni noši. Poslikava prikazuje več (tri) zaporednih dogodkov – Apostoli se neki bunijo - Peter vzame ribi iz ust zlatnik – Dá ga pobiralcu davkov.

Krajina asocira Toskano. Volumen teles, perspektiva,

Massacio: Sveta Trojica (Santa Maria Novella)

Zasebna kapela. Iluzija prostora - perspektiva, upodobljen sarkofag (memento mori). Slavolok, pilaster, kasete; ob strani Marija in Janez evangelist.

PAOLO UCCELLO

Paolo Uccello: Bitka pri San Romanu

Bitka med Firencami in republiko Sienna. Postavljena je v slikarjev čas (obleke). Nekoč je bila del opaža, kasneje so zgornji polkrožni del odrezali. Gre za tri slike. Ozadje je na eni od njih glede na bitko v napačni perspektivi. Konji v perspektivi.

PIERRO DELLA FRANCESCA

Pierro della Francesca: Urbinski diptih

Portret Federica de Montefeltra (kondotjer-poveljnik najemniške vojske), urbinskega vojvode in njegove žene. Posthumni portret (?). Žena je idealizirana. Ozadje - pogled na krajino (Marke, Federicovo ozemlje, vedute gradov, ki so v njegovi lasti).

Pierro della Francesca: Freske z legendo svetega križa

(obuditev mrtvega)

Freske v kapeli svetega Križa v Frančiškanski cerkvi v Arezzu (v njej tudi Cimabujevo razpelo) - raven zaključek cerkve. Gre za legendo o križu - Umirajoči Adam pošlje enega od sinov v raj po olje za maziljenje. Angel dá sinu seme, ki ga po smrti Adamu dajo v usta. Iz njega naj bi zrastle drevo na Adamovem grobu. Kraljice iz Sabe je obiskala kralja Salomona, in pokleknila pred mostom iz lesa tega drevesa. Povedala je Salomonu, ki je les nato skrnil uporabil za gradnjo jeruzalemskega templja ter ga tako skrnil. Iz njega je narejen potem križ, na katerem križajo Kristusa. Križ je nato izgubljen, potem ga ponovno najdejo - Konstantinova mati Helena roma v Palestino. Med freskami je upodobljen tudi prvi nočni prizor - angelovo oznanjenje Konstantinu - pove mu, da bo zmagal v bitki znamenju križa. Da bi se prepričali, če je križ pravi, z njim obudijo mrtveca - v ozadju veduta Jeruzalema in trg Arezza. Svetopisemski prizori so postavljeni v renesanso (arhitektura, oblačila) Značilno za poslikave je, da kompozicija poslikav ne sledi pripovedi, ampak so si zaporedne v likovnem smislu.

SANDRO BOTTICELLI

Delal za Medičejce v Firencah. Znan je po svojih lepotnih figurah, ki predstavljajo lepotni renesančni ideal - milina, eleganca, lepota telesa; dolge noge, roke... Prvi začne slikati mitološke motive. Slika na velike površine.

Botticelli: Primavera (Pomlad)

Osrednja oseba je Venera, nad njo je Kupid. Upodobljen raj (citrusi), Zefir - zahodni veter, Kloris - nimfa, v katero se je zaljubil Zefir in si jo na silo vzel. Kloris se prebrazila v Floro (»Florence« - Firenze). Nad Venero je lok iz rastlinja, na glavi ima venec (kot nevesta), asociira na Marijo. Kupid strelja na mladenke - Gracije, ki so simbol renesančne lepote. Merkur na levi naj bi predstavljal Giuliana Medičejskega. Alegorija cvetoče rodovitnosti sveta. Simbolika: Čutna ljubezen se preobraža v višjo - platonsko ljubezen. Slika je navodilo mladoporočencema, kako naj gradita medsebojni odnos; alegorija ljubezni.

Botticelli: Rojstvo Venere

Legenda - Kronos odrezal Uranu genitalije in jih vrgel v morje - morje se je spenilo in iz morske pene se je rodila Venera; atribut Venere - školjka. Zefir jo pošilja na otok; desno je Pomona - boginja izobilja, ki jo bo ognila s plaščem. Ideja neoplatonizma: Rojstvo duše, ki je čista, neomadeževana. Skladnost; deformacija leve

roke (predolga), zato da poveča skladnost, S linija – eleganca, značilen tip ženske – idealizirana podoba Simonette Vespucci.

ANDREA MANTEGNA

Iz Padove, delal v Mantovi za družino Gonzaga. Preučuje antiko, upodablja plastična telesa, uporablja perspektivične skrajšave, je eden prvih, ki slikajo na platno.

Andrea Mantegna: Mrtvi Kristus, Milano

Poudarjena perspektivična skrajšava, realizem, sivo-rdečkasti toni

Andrea Mantegna: Poslikave v Camera degli Sposi, Mantova (stropna poslikava)

Soba mladoporočencev, poslikana kot paviljon (prva iluzionistična poslikava) – kot bi se soba odpirala v pokrajino. Med drugim je upodobljena tudi Manotvska knežja družina, ob njih pa Alberti. Strop – iluzija reliefa, OCULUS – iluzija okrogle odprtine v stropu, skozi katero gledajo dvorjanke, kupidi oz. putti – nekaj med angeli in kupidi, pav – asocira na raj. Perspektivične skrajšave.

SEVERNA RENESANSA

V 15. in 16. stoletju

Renesansa »severno od Alp«. Je sočasna italijanski. Dežele: Flamska (Belgija, del Nizozemske), Nemčija, Holandija. Središča umetnosti so Bruge, Antwerpen... ki so tudi močna trgovska središča.

Na severu ne gre za preporod antike, ampak za natančno poazovanje in preučevanje sodobne stvarnosti. Pojavi se oljno slikarstvo, ki omogoča natančno upodabljanje človeka, vsakdanjih predmetov (tekstura in materiali). Ne uporabljajo tako matematično preišljene perspektive, ampak bolj izkustveno (empirično) in zračno perspektivo. Ni idealizacije, več je podrobnosti.

Žanr - Upodabljanje prizorov iz vsakdanjega življenja ljudi. V prizorih praviloma nastopajo anonimni, le s stanovsko pripadnostjo zaznamovani protagonisti, ki so običajno predstavljeni v okviru vsakdanjih dejavnosti, značilnih opravil, stanovskih navad itd.

Primerjava italijanske in severne renesanse

ITALIJANSKA	SEVERNA
Idealna lepota	Natančen realizem
Merjeni proporci, poenostavljene forme	realizem
Religiozna, mitološka vsebina	Religiozna vsebina, žanr
Portret – idealiziran, formalen	Portret – poudarja individualizem (podrobnosti)
Freska, tempera, olje	Olje na lesene table
Temelj umetnosti - teorija	Natančno opazovanje stvarnosti
Kompozicija: <ul style="list-style-type: none"> • uravnotežena • Premišljena • statična 	Kompozicija: <ul style="list-style-type: none"> • več podrobnosti • nasičene • »nepravilne«

JAN VAN EYCK

Prvi slikar, ki začne na veliko uporabljati olje (pigment+olje lanu ali oreha). Olje se dlje časa suši, boljše za upodabljanje tekstur. Van Eyck je delal za Burgundski dvor, ustalil se je v Brugeu. Bil je tudi diplomat.

Jan van Eyck: Gentski oltar

Poliptih (iz več lesenih ploščic). Je krilni oltar: ima zunanjo vsakodnevno stran in razkošnejšo praznično stran – ob praznikih krili odprejo.

OBIČAJNA STRAN

Interier - Prizor Oznanenja – angel Gabriel in Marija. Vedro je aluzija čistosti. V tehniki grizaj (monokromatsko – v odtenkih ene, navadno sive barve). Donatorska portreta z zavetnikoma Janezom Krstnikom in Jnaezom Evangelistom. **PRAZNIČNA STRAN** – Upodobljen Kristus vladar, Janez Krstnik, Marija. Adam in Eva – realistična upodobitev (Adamov obraz temnejši kot telo, gube), drža. Angeli pevci in glasbeniki, Jagnje Božje (agnus dei) z angeli, ki imajo orodje mučeništva (arma kristi), vodnjak življenja (simbono – vera vir duhovnega življenja). Svetniki, vojaki, romarji. V ozadju simbolična veduta Genta – kot nebeški Jeruzalem.

Jan van Eyck: Arnolfinijeva zaroka

Slika je polna simbolizma. Obstaja več razlag upodobljenega dogodka – najverjetneje je slika nastala kot dokument prisege oz. zaroke. Druga pravi, da sta že poročena in da gre za dogodek, pri katerem mož daje ženi pravico do soupravljanja s premoženjem.

Sveta Marjeta z zmajem, ki je njen atribut – zavetnica porodnic. Rožni venec – simbol Marijine čistosti. Pes je simbol zvestobe, cokli na tleh pa asocirajo na zgodbo o Mojzesu – simbolizirajo sveto zemljo oz. kraj. Odgrnjene rdeče zavese bi lahko bile simbol fizične ljubezni med zakoncema. Češnje na drevesu zunaj so lahko simbol ljubezni. Ogledalo – simbol Marijine čistosti ali Božje Oko. (konveksno ogledalo, ki zajema celotno sobo).

Na bogastvo portretiranca kažejo tudi pomaranče, ki so bile redke v tistem času in hkrati asocirajo na paradiz (citrus). Ženina obleka je prešita s hermelinovim krznom – dragoceno. Obleka je zelene barve - simbolizira upanje.

Ena prižgana sveča na lestencu – več interpretacij – simbolizira prisotnost Boga; Ker je na ženini strani pogorela sveča (vosek), bi lahko šlo za spominski portret –žena urmla pri porodu, Arnolfini pa živi naprej. To teorijo podpira tudi to, da je na okvirju ogledala v ozadju 12 medaljonov, ki prikazujejo prizore iz Kristusovega pasijona. Na ženini strani so prizori po Jezusovi smrti, na Arnolfinijevi pa pred smrtjo.

Ogledalo odseva še dve osebi, ki stojita tam, kjer se nahaja gledalec. Verjetno sta priči njune zaroke, eden od njih pa je verjetno van Eyck, kar pove tudi napis z datacijo na steni: »Jan van Eyck je bil tukaj. 1434« in to, da ima ena od teh oseb rdeč turban

Jan van Eyck: Madona kanclerja Rolina

Donatorski portret kanclerja Rolina – pomembna osebnost na burgundskem dvoru. Zanimivost – upodobljen ob boku Mariji – nakazuje nov odnos do vere in človeka. Interier – prostor nakazan s tlakom. Trifora simbolizira troedinost Boga. Natančno upodobljeno krzno, blago, brokat. Rensesančna značilnost – človek v okolju – trte v ozadju predstavljajo burgunsko krajino. Vrt z lilijami → hortus conclusus oz. zaprti vrt – simbol Marijinega devištva. V ozadju opazimo dve osebi, ena od njih naj bi bil van Eyck (slika Mož z rdečim turbanom naj bi bila van Eyckov avtoportret).

ROGIER VAN DER WEYDEN

Deloval v Bruslju. (Dela: Snemanje s križa, sveti Luka riše Marijo)

Rogier van der Weyden: Snemanje s križa

Plošča oltarja; detajli, realizem – obrazi. Teksture, tkanina.

HUGO VAN DER GOES

Deloval v Gentu, Bruslju

Hugo van der Goes: Portinarijev oltar -triptih - Poklon pastirjev

Velik format. Čaščenje svetega deteta, poklon. Motiv svete družine, kompleksen motiv. Jezus leži na tleh – Kristus žrtev. Sezuta cokla simbolizira sveti prostor, cvetlice – simbolizem (vijolice – ponižnost, bela lilija – Marijina čistost, rdeča – žrtvovanje, zvončnice – sedem Marijinih žalosti...). Kozarec, ki s sveti – Marijina čistost. Natančno podajanje materialov, izrazi na obrazih. Levo je donatorski portret Portinarija in sinov, desno žene s hčerko. Simbolni prikaz liturgije.

VISOKA RENESANSA

Novi umetnostni centri – Rim, Benetke. Univerzalni umetniki: Donato Bramante, Leonardo Da Vinci, Rafael, Michelangelo

Dosežejo še večjo uravnostezanost, skladnost med antičnim in cerkvenim; preprosto, a preišljeno

Bramante: Tempieto, Rim

Kapela, majhen tempelj; nastal znotraj atrija, kjer naj bi križali svetega Petra. Centralna stavba, idealni liki (krog, kvadrat), kupola. Zlati rez. Je krščanska zgradba, ki spominja na antično svetišče. Friz (dekorativni pas) iz triglifov (kamnite plošče s tremi navpičnimi žlebiči). Stebri, pilastri, niše (kombinacija polkrožnih in kvadratnih), dva nivoja, balustrada – ograja. Kljub majhnosti deluje monumentalno.

Bramante: načrt za baziliko sv. Petra v Rimu

Na mestu starokrščanske bazilike. Najprej Bramante centralni tloris-načrt, umre, potem Michelangelo kupolo s svetlobnico in pročelje s stebnim redom (danes ohranjena samo kupola z dvojno lupino – povezava s Panteonom in florentinsko stolnico), potem Maderna podaljšal zahodni krak- vzdolžna zasnova in stebrišče spremeni v pokrit predprostor; Bernini: kolonade okoli elipsastega trga

Michelangelo: Kupola bazilike svetega Petra

(glej še zgoraj) Michelangelo delo opravi zastoj – poklon Bogu. Girlande, pilastri, dvojni stebri, matematična razmerja, stopnjevanje klasičnih elementov

Michelangelo: Kapitolski trg v Rimu

Urbanizem, trg s kipom Marka Avrelija. Simetrija, ki se ponavlja, osrednja os, kvadrat, krog. Kapitol - eden od sedmih hribov, na katerih se razvije Rim, zadaj je forum Romanum

Michelangelo: Predverje Medičejske knjižnice

Uredi knjižnico samostana Svetega Lorenza v Firencah, najbolj značilno je stopnišče niše, ki simulirajo okno(?), stebri, manierizem, pretiravanje. Stopnice polkrožne – občutek, da drsijo

LEONARDO DA VINCI

Umetnik, znanstvenik, izumitelj; Bil je nezakonski sin, mati zapustila, ni imel klasične izobrazbe; Pri 14-ih v Firence – uči se pri Verrocchiu; »Moja največja učiteljica je narava«; seciral je trupla in prišel do novih medicinskih ugotovitev – začetnik medicinske skice. Bil je tudi tehnični inženir – načrti za kanale, ukvarjal se je s hidravliko, izumil tank, helikopter, parin top, mitraljez, padalo; risal tudi karikature. Do 30. leta v Firencah, potem v Milano – najplodnejše obdobje; potuje: Benetka, Mantova, Firence, Rim. Medičejci so ga cenili predvsem kot glasbenika. Ko je star gre na francoski dvor, kjer umre. Majhen opus (samo okrog 20 del)

Leonardo: Zadnja večerja

Upodobil trenutek, ko Jezus apostolom pove, da ga bo nekdo izdal – psihološka reakcija, čustvena izraznost; v ozadju krajina; perspektiva; trifora – troedinost Boga

Leonardo: Mona Lisa (oz. La Gioconda)

Portret. Ena najskrivnostnejših slik v zgodovini. Leonardo imel portret pri sebi do smrti in jo popravljaj – več teorij: njegova ljubica, slika je morda optična študija
Zračna perspektiva, krajina. Uporaba tehnike *sfumato* (slikarska tehnika, pri kateri se z barvami dosegajo zabrisani obrisi, mehki prehodi) – obris enega telesa prehaja v drugega, mehko prelivanje, ki nastane zaradi zastiranja svetlobe in barv, s katero je ustvaril skrivnosten nasmešek, ki ga vidimo šele ko ga ne gledamo neposredno, ampak kam drugam na sliki. Upodobitev zaradi okolja, meglic daje občutek lahkotnosti in rahlosti. Leonardo naj po eni od teorij bi naredil 2 sliki, od katerih je to obdržal. Spominja na Leonardov avtoportret.

Leonardo: Oznanjenje

Natančno opazuje naravo, detajli (peresa – krila, rože,...), deformacija – Marija ima predolgo roko zaradi skladnosti kompozicije, a vseeno deluje pravilno

Leonardo: Dama s hermelinom

Portret. Pomemben psihološki element na obrazu, roka daje učinek, kot da izstopa iz slike (plastičnost)

Leonardo: Janez Krstnik

Leonardovo zadnje delo. Poziral je njegov edini (?) učenec Salai. Značilna gesta za Leonarda, ki so jo posnemali kasnejši umetniki – kaže proti nebesom.

Leonardo: Sv. Ana Samotretja

Marijina mati Ana, Marija in Jezus. Ženski sta upodobljeni kot enako stari (po teoriji tako upodobil zaradi povezave s svojima »dvema materama« – biološko in to, ki ga je vzgajala). Jezus zviija vrat jagnjetu – Kristusovo žrtvovanje. Trikotna kompozicija je zlita s krajino, del nje.

Leonardo: Madona v votlini

Dve verziji (Louvrška in Londonska)

Trikotna kompozicija v krajini. Slika je bila sporna, saj je več pozornosti namenjene Janezu Krstniku kot pa Jezusu, ki z Gabrielom kaže nanj. Vzdušje med osebami; svetloba

Leonardo: Človek v krogu in kvadratu (Vitruvijev človek)

Študija proporcij popolnega človekovega telesa. Človek je merilo vsega, središče popolnosti (Vitruvij zapisal, da bi lahko vitruvijskega lahko vrisali v marsikateri tloris renesančne cerkve). Krog velja za simbol vesoljstva, kvadrat pa pozemski okvir. Človek se narisbi dotika z nogami hkrati obeh – obstaja povezava med pozemskim življenjem in vesoljem – tuzemskim in večnim – in ta povezava je človek.

MICHELANGELO BOUNARROTI

Deloval v Firencih in Rimu. Bil je iz sloja nižjega plemstva. Odšel v Firence, da bi se učil pri Domenicu Ghirlandaiu. Živel z družino Lorenza Veličastnega. Kararski marmor. Obseden je bil z idealno moško lepoto. Njegova pozna dela sodijo v manierizem (pozna renesansa). Spremeni se obdelava materiala (bolj grobo klesanje, nonfinito), oblikovanje telesnosti, kompozicija, večja ekspresivnost, dramatičnost v izrazu izrazu obraza in drži telesa ...

Michelangelo: Pijani Bacchus

Prvo uspešnejše delo

Michelangelo: Pietá

Marija z mrtvim Kristusom v naročju. Marija užaloščena drži Kristusa v in globoko žaluje za njim. Kipar je uporabil piramidarno kompozicijo. Zaradi skladnosti kompozicije je Marija precej povečana. Zadržana Marijina žalost, da ne pokvari lepote

Michelangelo: David

akt; 4,3 metra visok kolos (velik kip), svetopisemski motiv (zgodba o Davidu in Goljatu – simbolni pomen za Firence – šibkejši in inteligentnejši s pomočjo Boga premaga fizično močnejšega), herojsko, atletske telo. Zgled: Donatellov Jurij (junak tik pred spopadom s sovažnikom). Kontrapost, TERIBILITA – značilen pogled za Michelangelove upodobitve (vsa napetost na obrazu – obrvi, zajame jezo na obrazu, drža pa je kontrastno sproščena). Postavili so ga pred vrata Palazzo Vecchio - »Varuh Firenc«

- Najbolj znan kip v zgodovini kiparstva, renesančni ideal
- Po zgledu antike mlad atlet, heroj, kontrapost, akt (zgled Donatellov sv. Jurij – junak tik pred dogodkom, sproščeno telo pred bojem)
- Od daleč telo deluje krhko, drugače monumentalno (namenjen opazovanju od spodaj)
- Upošteva perspektivne zakonitosti

Michelangelo: Nagrobnik papeža Julija II.

Nedokončan. Del nagrobnika so tudi **nedokončani sužnji** – NO FINITO – prvič nedokončano delo postane umetnina, **upirajoči in umirajoči suženj** (izrazito čutna, erotična upodobitev), **Mojzes** – z dvema rogovoma (opis Mojzesa z rogovi izhaja iz napačnega prevoda Svetega pisma, ko so namesto »žarki« prevedli »rogovi«). Upodobljen je tik preden je vstal in razbil plošči z desetimi zapovedmi

Michelangelo: Grobnica Medičejcev – nagrobnik Giuliana Medici

Simbolen portret Giuliana Medičejskega, Lorenza, ki je upodobljen, ko ravno vstaja. Pod enim je alegorična upodobitev – posebitev Dneva in Noči (predstavljata Vita activa -dejanja), pod drugim pa Zora in Mrak (vita contemplativa – notranje razmišljanje). Pri upodobitvah se kaže Michelangelovo slabo poznavanje ženskega akta. IZ KATALOGA: Kipi simbolizirajo večni krogotok časa, nenehno ponavljajoči se ritem življenja, rojstva in smrti, večnost in neminljivost.

Michelangelo: Zmaga – MANIERIZEM!

Manieristični stil – raztegnjeni proporci, ni pretirano mišičast – feminiziran. Uveljavi spiralno kompozicijo (FIGURA SERPENTINATA), negotovo gibanje, nestabilno

Michelangelo: Pietá Rondanini – MANIERIZEM!

Zanemari telo, zelo ekspresivna upodobitev. Oblika spreminja tudi vsebino – v zahtevni in zapleteni obliki prepleta dveh teles, ki slonita eno na drugem. Izražena je nestabilnost figure, trpljenje, ekspresivni izraz, non finito.

Michelangelo: Tondo Doni – Osrednji motiv je sveta družina. Naslikal ob poroki med družinama Strozzi in Doni. Princip kiparskega modeliranja Michelangelo uporabi tudi v slikarstvu. Figure so močne, polne, masivne, plastične. Svetel kolorit – nasprotje leonardovi tehniki. Za osebami je zidec – zadaj pa so moški akti. Janez Krstnik je vez med dvema sferama – povezava simbolična med antiko in krščanstvom.

Michelangelo: Poslikava Sikstinske kapele

Pred njim slikali že drugi slikarji. Fanatično veren Michelangelo poslikal strop z zvezdnim nebom in dvanajstimi apostoli, dolgočasno slikanje. Pas na temenu oboka kapele je razdeljen na devet prizorov iz Geneze (Ločitev svetlobe in teme, stvarjenje zvezd, ločitev voda, stvarjenje Adama, stvarjenje Eve, Izvirni greh, Noetova zaveza z Bogom, Vesoljni potop – ljudje, ki se rešujejo, a ne bodo preživeli, grešniki (ena prvih fresk, ki zato ni jasna, izčiščena), Noetova pijanost). Med temi obočnimi polji so velikani, pod polji pa sedijo na prestolih starozavezni preroki in antične sibile, ki napovedujejo prihod Mesije, putti, starozavezni kralji,... Bistvo poslikave je zajeto v misli, da je bil ustvarjen svet in človek na njem, a je človek grešil, bil izgnan iz raja, njegov greh pa odmeva v početju poznejših rodov. Velikani predstavljajo trpeče človeštvo v času poganstva. Moški akti IGNUDI [injudi] so izraz človeške duše. V poslikavi je Michelangelo zliil duhovno in telesno; bogastvo in lepota v izrazu čustev. Jona s kitom (preizkus vere). Bog je idealno upodobljen kot moder starec Michelangelo ustvari prvi prototip Boga, ki je v rabi še danes – starejši z brado, mišičast. Razgibanost, dramatičnost, plastičnost.

Poslednja sodba (spodaj desno) – Marija v gotiki je posrednica, priprošnjica, Michelangelova Marija pa sodbo prepušča Kristusu. Desno svetniki – Katarina, Jernej (koža z morebitnim avtorjevim avtoportretom), Peter... Arma kristi nad Kristusom, spodaj angeli razodetje/apokalipse – ljudje, ki jih demoni vlečejo v globin. Ljudje grejo v pekel ali nebesa s telesom in dušo. Delo je ta tisti čas šokantno, kasneje doslikajo obleke nekaterim. Figura obupa – Rodin ga uporabi za svojega Misleca.

IZ KATALOGA: Michelangelo je na stropu upodobil devet prizorov iz Stare zaveze vse od Stvarjenja sveta. Med znamenitimi prizori so: Bog ustvari Adama, Izgon prvih staršev iz raja, Vesoljni potop. Ob straneh upodobljeni moški predstavljajo preroke, ženske pa sibile: oboji so mišljeni kot predstavniki modrosti, preroštva (iz časov pred krščanstvom).

RAFAEL SANTI

Po Perugii odide v Firence. Združi znanje Leonarda in Michelangela (sfumato z razgibanostjo, dramatičnostjo, plastičnostjo figur) – ideal visoke renesanse. Odide tudi v Rim. Doseže ženski renesančni ideal, geste, skladnost, harmonija. Po vzoru antičnih fresk je slikal tudi groteske (dekoracije). Na osnovi njegovih slik so v Belgiji izdelovali tudi tapiserije.

Rafaël: Lepa vrtnarica

Rafaël: Sikstinska Madona

Sveta Barbara, donatorski portret papeža Siksta; pomembni značaji portretirancev. Upodobitev kot bi šlo za odsko uprizoritev.

Rafaël: Portret Leona X. z dvema kardinaloma

Rafaël: Poslikava Stanze della Segnatura (Atenska šola)

Poslikava (freska) sobe v papeževi vatikanski palači, ki je bila namenjena knjižnici. Predstavlja štiri področja znanosti (posebitve)– Filozofija, Poezija, Teologija, Pravičnost (pravo). Ena od njih Atenska šola – iluzija prostora, ki asocira na baziliko svetega Petra, naslikan kasetiran strop (kot Maksencijeva bazilika), Upodobljeni so vsi pomembni filozofi, v središču sta Platon (kaže proti nebu) in Aristotel z dlanjo proti tlom (razlaga o človekovi odgovornosti). V upodobitvah se je avtor tudi sam upodobil čisto na desni (edini gleda gledalca); poklon Leonardu (njegove obrazne poteze v upodobitvi Platona), Michelangelu (Heraklit), Bramanteju (Evklid). V ozadju sta naslikana kipa Atene in Apolona. Na podobo arhitekturnega okolja naj bi vplivali Bramantejevi projekti za novo cerkev sv. Petra

BENEŠKO SLIKARSTVO

V Benetkah je nastopila renesansa z zamikom. Velik vpliv ima bizantinsko slikarstvo in gotika. Beneški umetniki so se predvsem ukvarjali z barvami in svetlobo. Več je tabelnega slikarstva, uporaba oljnih barv. Značilen je svetel, žareč kolorit (odtenki) – oranžna barva (zaton sonca).

GIOVANNI BELLINI

Bellini: Pala di San Giobbe

Pala – oltarna plošča. Značilen beneški motiv – SACRA CONVERSAZIONE (sveti pogovor): Marija na prestolu, obdajajo jo svetniki, vsak je zatopljen v svoje misli, a vsi razmišljajo o isti stvari. Upodobljeni so v niši.

Bellini: Pala svetega Zakarije

Značilne barve za Benetke (rdeča, modra, rumena, zelena)

Bellini: Portret doža Loredana

Realistična upodobitev Leonarda Loredana – tekstur, material, modra barva (nadomesti pozlato). Formalen portret, a se vseeno nasmiha (humanost, čustvena izraznost)

GIORGIONE

Znan po svojih skrivnostnih slikah

Giorgione: Trije filozofi

Trije filozofi na poti v Betlehem. Kot predstavniki treh filozofij: antčne, islamske, renesančne. Piramidalna kompozicija oseb, zatopljenih v misli; nesimetrična, ampak uravnotežena; harmonija

Giorgione: Nevihta

Veduta asocira Benetke. Novost: atmosferski pojav (v tem primeru nevihta) narekuje razpoloženje (listje v vetru pred nevihto). Strela v ozadju. Slika skrivnostna, ker ni znano, kaj upodobitev predstavlja. Strela je lahko meč nadangela Gabriela, upodobitev pa izgon iz raja, postavljen v sedanjost. Morda gre za sveto družino,...

Giorgione: Dresdenska (speča)Venera

Boginja ljubezni in lepote. Prvič se pojavi ženski akt – upodobitev golega telesa v umetnost vstopi kot samozadostna – ni je potrebno prekrivati s kakšno drugo vsebino; samoumevna. Je idealiziran, upodobljena s popolnim ženskim telesom, v krajini.

TIZIAN

Najpomembnejši beneški slikar, obsežen opus Dela za Beneško republiko, knežje družine (Gonzaga?, urbinska knežja družina), in za cesarja Karla V. (rimsko-nemški cesar in španski kralj), Dvorni slikar (samo slikar). Pomemben vpliv na špansko slikarstvo, dela za papeža Pavla III. Veliko naročil nabožnih motivov, za kneze mitološki motivi, pomemben portretist

Zgodnje obdobje – žareč kolorit s poudarkom na rdeči barvi

Pozno obdobje – kolorit je temen, rjav, slikarsko modeliranje, ne slika več s čopiči, ampak s prsti

Tizian: Assunta

Oltarna slika. Marijino vnebovzetje. S to sliko uveljavil dvodelnost kompozicije – vsebinsko povezuje dveh hkrati predstavljenih dogajanj (nebo in zemlja). Angeli Marijo nosijo proti nebesom; gesta sprejemanja (razprostrte roke), trikotna kompozicija, simetrična, skladna. Barva podpira kompozicijsko delitev (iz zatemnjega spodnega

dela proti vse svetlejšemu – najsvetlejše nad Marijino glavo). Upošteva tudi svetlobo iz cerkve. Spodaj bneški ribiči kot apostoli. Poudarek na Marijini brezmadežnosti, njena vloga (frančiškani). Mojster rdeče barve. Slika je kljub dramatičnosti prizora v vseh pogledih uravnotežena. Kompozicija je harmonična in skladna kljub »stopnjevanju iz telesne mase v breztelesno duševnost, iz nemirnega gibanja v večno mirno bitje«. Barve so močne in žareče, a uravnotežene. Figure so oblikovane proporcionalno, skladno. Sliko preveva zadržana čustvenost.

V isti cerkvi – Madona Družine Pesaro - (nič več simetrična kompozicija, Marija iz centra premaknjena desno. Arhitekturni okvir, ploskev se odpira v prostor. Upodobljen škof Pesaro (skof Cipra) Slika nastane kot zahvala (boj s Turki). Sveti Peter in sveti Frančišek

Tizian: Urbinska Venera, Firenze

Konkreten pogled direktno v gledalca, mitološki motiv, slikanje po pravem modelu, erotične konotacije, speči pes – speča zvestoba, tipična nebeška krajina, poročna slika

Razlika med Dresdensko in Urbinsko Venero: Giorgionejeva Venera je idealiziran akt brez deformacij, nasprotje gladkosti telesa predstavlja zmečkana draperija; je odmaknjena, v naravo potopljena speča Venera, prikrita s tančico sramežljivosti, brez stika z gledalcem. Telo Tizianove Venere je upodobljeno bolj realistično. Upodobitev je bliže modelu; akt je zaznamovan z erotičnostjo, kakor povabilo k ljubezni. Venera s pogledom išče stik z gledalcem.

Tizian: Danaja, Madrid

Ženski akt. Slike niso javno razobešene. Španski dvor, mitološki motiv, Zevs zapeljal Danajo v podobi zlatega dežja. Rodila mu je Perzeja.

Tizian: Portret papeža Pavla III z nečakoma, Neapelj

Položaj enega od nečakov spominja na metalca diska. Bolj razgibana kompozicija

SEVERNA VISOKA RENESANSA

ALBRECHT DÜRER

Nemški slikar. Združi severnjaško tradicijo z italijanskim slikarstvom. Uveljavi nov status umetnika – prej le rokodelci, zdaj intelektualci, znanstveniki, samopromocija, vsako delo podpiše z monogramom (prvi med slikarji), z oljem slika avtoportrete (eden prvih), natančno opazovanje narave, išče idealne proporce, napiše učbenik za študij perspektive, išče idealne proporce. Pomemben tudi kot grafik, grafika se v Evropi uveljavi korog 1420. Naprej lesorez, nato bakrorez.

Dürer: Avtoportret

Se večkrat avtoportretira. Kristomorfni avtoportret (kot Kristus) – »ima poslanstvo«.

Dürer: bakrorez Vitez, Smrt in Hudič

Bakrorez omogoča mehkejšo prehode, mehko senčenje. Vitez se znajde na razpotju – ali se bo pustil zavesti hudiču ali ne.

Dürer: lesorez Štirje apokaliptični jezdec

Iz cikla lesorezov Razodetja. Motiv iz Razodetja. Opozarja na to konec sveta, posebitve – Kuga, Lakota, Vojna, Smrt.

Dürer: Dvanajstletni Jezus med učenjaki

Uporabi svetel beneški kolorit. Izražanje »notranjosti« prek fizionomije.

Dürer: Štirje apostoli

Štirje apostoli – Nastane v času reformacije (protestantizem zavrača nabožne podobe), spodaj citat iz nemškega prevoda svetega pisma, dve stranski krili triptiha postaneta samostojno delo, na sredini manjka Marija – zavračajo protestanti njeno vlogo, plastične figure; 4 različno stari moški – 4 temperamenti (Janez – sangvinik, Marko-kolerik, Peter- flegmatik, Pavel melanholik), uporaba 4 osnovnih beneških barv.

LUCAS CRANACH STAREJŠI

Nemški prostor – avstrija, Tirolska, saksonski vojvoda v Wittenbergu. Eden prvih avtorjev, ki delajo za protestante. Poznamo njegove portrete Martina Lutra z družino. Predvsem mitološke, alegorične slike. Slikar usodnih žensk, Saloma,..

Lucas Cranach s.: Venera

HANS HOLBEIN MLAJŠI

Švica, Basel. Švicarji kalvinisti, zato odide na dvor Henrika VIII.

Hans Holbein ml.: Portret Erazma Rotterdamskega

Portret Erazma Rotterdamskega (misllec 1. polovice 16 stol. Hvalnica norosti, kritik rimskokatoliške Cerkve, a ni protestant). Združi italijanske značilnosti, močna karakterizacija, severnjaška tradicija, natančnost podajanja stvarnosti

Hans Holbein ml.: Ambasadorja

Znotraj portreta se pojavi tihožitje, anamorfna lobanja

HIERONYMUS BOSCH

Eden izmed ključarjev stolnice, pripada rimskemu kultu, moralistična dela, ki človeka opozarjajo na pregrehe, okrog 1500, Filip II je bil velik zbiralec Boschevih del.

Hieronimus Bosch: Triptih s senenim vozom, Madrid

Seneni voz predstavlja bogastvo sveta, ljudje različnih starosti, stanov, položajev pa se hočejo povzpeti nanj. Vse skupaj drvi v pekel.

Hieronimus Bosch: Triptih z vrtom naslad, Madrid

Vrt naslad – krilo: podoba raja z adamom in evo, sredina: naslade, užitki, krilo: podoba pekla. Fantazijske podobe

PIETER BRUEGHEL STAREJŠI

Flamska. Naslikal tudi Babilonski stolp z veduto Antwerpna. Veliko potuje, tudi po Alpah, zato na delih veliko gora, zanimanje za preprostega človeka, je slikar žanrskih prizorov in krajin; prej so v ozadju ali kot koledar, zdaj so osrednji motiv.

Pieter Brueghel s.: Kmečka svatba

Pieter Brueghel s.: Vrnitev lovcev

Prvič naslikan sneg.

POZNA RENESANSA (MANIERIZEM)

1530-1600

Maniera = način

Značilnosti:

Prehodno obdobje med renesanso in barokom; čas reformacije, verskih vojn, kmečki upori, politična, verska, cerkvena in intelektualna kriza. Duhovna kriza, evropski prostor razpade, razbita je »božanska simetrija«, enotnost, hude zime, slabe letine, gospodarska kriza.

V umetnosti nov estetski kanon, prevrednotenje vrednot. Kršenje pravil visoke renesanse.

ARHITEKTURA

Zrušijo idealne proporce (razmerja). Notranjost postane pomembnejša od zunanosti. Veliko okrasja. Razen klasicistov manieristični arhitekti zavračajo vse klasične prvine in razvijejo nove, zavestno antiklasične izrazne prvine. Uvaja asimetrične tlorise in kompleksne rešitve, pretirano poudarja okras, išče nove dekorativne oblike, zanika celoten estetski kanon visoke renesanse.

KIPARSTVO in SLIKARSTVO

Manierizem uvaja značilno manieristično estetiko prefinjene dvorne elegance, zahtevne kompozicijske rešitve, opušča klasično uravnoteženost in simetrijo, odreče se kanonu idealnih proporcev, figure so prepletene, sloke in razpoteegnjene. Dinamičnost, patos. Ena od osrednjih nalog kiparstva je oblikovanje v osi razgibane oble plastike, ki ne glede na perspektivo, s katere jo opazujemo, ponuja estetsko enakovredno doživljanje (figura serpentinata).

MANIERISTIČNA ARHITEKTURA

ANDREA PALLADIO

Uradni beneški arhitekt. Paladijev klasicizem – vpliv na ZDA, Anglijo, Rusijo,... Ne krši pravil (klasicist). 4 knjige o arhitekturi, predvsem podeželske vile. V osnovi klesar.

Andrea Palladio: vila Rotonda, Vicenza

Centralen prostor s kupolo, simetrija (4-krat se pojavi enaka fasada-ritem), Značilnosti sakralne arhitekture prenesene na profano.

Andrea Palladio: San Giorgio Maggiore, Benetke

SAKRALNA ARHITEKTURA! benediktinska cerkev. Simetrija, harmonija med deli arhitekturnih elementov, tradicionalen tloris -latinski križ, opečnata (gotika zgled). Banjasto obokana notranjost – zgled bazilika. Fasada oz. čelo izhaja iz antičnega svetišča. Nakazuje notranjost (3 ladje), beli marmor. Novosti: jasen, bel, banjasto obokan interier po zgledu rimskih bazilik. Tradicionalna shema odnosa med glavno ladjo in stranskimi ladjami (že na fasadi nakaže notranjost).

BARTOLOMEO AMMANATI

Bartolomeo Ammanati: dvorišče Palazzo Pitti, Firenze

Notranje dvorišče = manieristično, dekor prevlada nad proporci. Spominja na kolosej

GIORGIO VASARI

»oče umetnostne zgodovine«, zbere biografije umetnikov, je pobudnik za akademijo (Medičejci), Zanje prizida stari palači pisarne; danes galerija Uffizi

Giorgio Vasari: Palača Uffizi

hodnik – povezava vladnih prostorov. Oblika črke U. Iz galerije pelje skriti hodnik do medičejske palače.

~~GIULIO ROMANO~~

Rafaelov učenec, arhitekt in slikar

Giulio Romano: Palazzo del Te

Vila namenjena zabavi. Fasada le maska; soba gogantov. Iluzije – triglifi delujejo, kot da bodo zlezli navzdol. Vse razporejeno okrog osrednje osi

MANIERISTIČNO KIPARSTVO

Glej še Michelangelova Zmago in Pietá Rondanini!

GIAMBOLOGNA

Giambologna: Ugrabitev Sabink

Kralj Romul je hotel razširiti svoje mesto. Da bi mozem zagotovil žene, je povabil sosednje Sabince, da prisostvujejo njegovim igram, med potekom pa so Rimljani odpeljali Sabinke. Sledila je vojna, Sabinci so oblegali Kapitol, ki je bil takrat prednja straža mesta. Rimljani, ki so imeli Palatin še vedno v oblasti, so se po nekaj nadaljnjih borbah s pomočjo ujetih žena sporazumeli s Sabinci in obe ljudstvi sta se skupaj naselili. Serpentinata?, razgibana kompozicija. Zanimiva z vseh strani

Giambologna: Merkur (Hermes)

Atributi: čevlji s krlci, kaducej – palica, ki jo prepletata dve kači. Merkur je bil božji sel, bog trgovine. S prstom kaže proti nebu (vpliv Leonarda), zanimiv z vseh strani, izrazit kontrapost, vitko telo, feminiziran, zapleteno ravnotežje – stoji na prstih na pišu vetra. Povezava 4 serpentinastih linij: od dvignjene desnice do prstov, na katerih stoji; od desnice prek ramen do levice s kaducejem; od desnice do leve noge; četrto pa tvori zasuk glave in trupa.

BENVENUTO CELLINI

Kot prvi napisal avtobiografijo; deloval pri Francu I.

Cellini: Perzej z Meduzino glavo

Razgibano, kontrapost. Perzej obglavi Meduzo – mitološki motiv. Grškega heroja Perzeja, sina Zeusa in Danaje, se je njegov oče želel znebiti tako, da mu je naložil delo, ki ga pred njim ni opravil še nihče – pošastni Meduzi, eni od treh Gorgon, naj bi odsekal glavo in mu jo prinesel. Naloga je bila toliko težavnejša, ker je bil en sam pogled na Meduzo dovolj, da je človek v grozi okamnel. Vendar je Perzeju s pomočjo Atene, ki mu je posodila svoj ščit, v katerem je lahko videl Meduzin odsev, in Hermesa, ki mu je posodil operutene sandale, da je lahko letel po zraku, uspelo premagati Meduzo in ji odsekati glavo.

Cellini: Solnica za Franca I., Dunaj

Zlatarski izdelek. Tera in Pozejdon (Neptun), ki predstavljata morsko in kameno sol.

MANIERISTIČNO SLIKARSTVO

Kršenje ideala renesančne lepote in popolnosti, proporcev (1:9, 1:10), dinamične kompozicije, pepelnati, kovinski toni, roza, vijolični, zeleni toni barv. Prevlada fantazija nad realnostjo, osrednji motiv postavljen v ozadje, v ospredju manj pomembni; nenavadna svetloba (umetni viri), v nelogičnih, neudobnih položajih, kršijo perspektivo, več očišč, nesigurnost, zapletene vsebine. Zato rečemo manieristični umetnosti tudi intelektualna umetnost (za izobražene, elito). beg v prostor, žanrska zasnova prizora, temna barvna skala.

Rosso Fiorentino: Snemanje s križa

Zapletene kompozicija, žareče barve

Jacopo Pontormo: Polaganje v grob

Nelogičen prostor (brezprostor)

Agnolo Bronzino: Eleonora Toledska s sinom

Poudarjen brokat, modra barva - dragocena. Ne izkazuje čustev. Zraven nje bebavi Giovanni

Agnolo Bronzino: Venera, Kupido in Čas/Alegorija ljubezni

Ne gre za mitološki motiv, čeprav nastopajo mitološki liki. Prispodoba ljubezni. Venera in Kupid si kradeta attribute (puščica in krona) – varljiva ljubezen, čeprav je puščica tudi Venerin atribut. Putto s cvetjem, deklica s kamnom, v drugi roke satje – omamna ljubezen. Maske – zaigrana ljubezen. Čas – minljiva. V ozadju posebitev Obupa/Blaznosti/Ljubosumja/Neumnosti/mogoče sifilisa.

IZ KATALOGA: Slika ponazarja varljivost in minljivost ljubezni (Venera in Kupido varata drug drugega, saj si med poljubi poskušata ukrasti attribute; personifikacija prevare ta pomen še stopnjuje), ljubezenske sladkosti so minljive, saj sta lepota in radost kratkega veka (Kronos grozeče vdira v navidezno ljubezensko idilo). Čas slejkoprej izbriše vse sladkosti; misliti drugače je norost in plačilo zanjo obup.

Parmigianino: Madona z dolgim vratom

V ozadju prerok - sveti Hieronim. Raztegnjeni proporci. Dolg vrat zaradi elegantnosti. Jezus deluje, kot da bo vsak čas padel. Koleno izgleda, kot da skoraj izstopa iz slike. Prostor nenadoma pade globoko v ozadje (Marija - Hieronim). »Beg v prostor« - kot da nas vleče v globino slike. Ne vidi se, kje sedi – nelogično.

TINTORETTO

Tintoretto: Odkritje trupla svetega Marka

Nenavadni viri svetlobe, zelo zapletena kompozicija, vsebina. Eskpresivne poteze pri slikanju. Poudarjena perspektiva

Tintoretto: Zadnja večerja (v San Giorgio Maggiore)

Dogajanje postavljeno v okolje krčme. Nepomebno je v ospredju. Diagonalna kompozicija. Umetna svetloba, angeli. Poudarjena perspektiva

EL GRECO

Na Kreti – beneška kolonija. Zgled – bizantinske ikone, Tizian in Tintoretto, Rafael in Michelangelo

El Greco: Pogreb grofa Orgaza

Duša v nebesa, Ambrož in Štefan; Elongirane figure, poudarjene oči, zamaknjeni pogledi, mistična svetloba, modra rumena, sivi toni

El Greco: Laokont

Troja kot veduta Toleda. Laokont s sinovoma + dve figuri. Plamenaste figure., poudarjeni gibi, nelogična prostorska razmerja

RENASANSA NA SLOVENSKEM

(16. stoletje)

Na Slovenskem ni velikih centrov, pomembnih plemiških družin; čas turških vpadov, potres uniči veliko gradov, ki so jih nato v renesansi obnovili.

ARHITEKTURA

GRADOVI – namesto na dvignjene dele v ravnino, kvadraten tloris, še vedno značilnosti utrdbene arhitekture, ki pa postanejo dekoracija, stolpi na vogalih; bolj udobni

Grad Krumperk, Domžale

Grad Brežice

Mestna hiša (rotovž), Maribor

Balkon, ura, zvonik

Vrata Muda, Koper

Portal, čelo, pilastri

KIPARSTVO

Osbert Kittel: Nagrobnik Krištofa Ravbarja, Gornji Grad

Kontrapost?

Osbert Kittel: Andrejev oltar, Gornji Grad

Nakazan prostor z globokim/plitvim reliefom, prizor postavljen v 16. stoletje (obleke). Križanje svetega Andreja

SLIKARSTVO

Prizori iz Marijinega življenja, freske v cerkvi sv. Primoža in Felicijana, Kamnik

Turdi freska Poklon kraljev. Južno steno cerkve krasijo freske o Marijinem življenju, in sicer s podobami, ki so odslkava življenja žena v začetku 16. stoletja. Naslikani prizori so postavljeni v realno krajino ali prostore, zanimive so številne žanrske podrobnosti, od oblek do obnašanja ljudi.

Freske sodijo v krog poznogotske slikarske kulture (gotika) srednje Evrope s paleto severnjaških vplivov, kažejo se že značilnosti renesančnega sloga – prostor, veliko motivov s knjigo – poudarek na izobrazbi.

Poslikava Lutrovske kleti, Sevnica

Naslikane krepsti protestantov

Celjski strop - Poslikava stropa velike dvorane stare grofije

4 letni časi, iluzionistična poslikava, MANIERIZEM, avtor naj bi bil Nizozemec Almanach. Poslikava napoveduje barok.

Naslovnica Dalmatinove Biblije

1584, grafika

BAROK

17. in 1. polovica 18. Stoletja (natančno od 1600 – prenova Rima – papež Urban VIII)

Portugal. barroco – nepravilen biser, nabuhlo, nenavadno, »pretirano«.

Barok je umetnost katol. Protireformacije in aristokracije. Začetek v Italiji, potem poudarek v Franciji. Zadnji veliki umetnostni slog.

Čas gospodarskega napredka, utrjevanje absolutizma, Evropa osvaja nove dežele, kolonije – izkoriščanje, sužnji, razvoj naravoslovne znanosti – astronomija – Kepler → orbite elipsaste. Newton (akcija-reakcija), barvni spekter v svetlobi... Jezuiti – obvezno šolanje duhovnikov, jezuiti: so nosilci izobrazbe, prve javne šole, vizualizacija cilja, širjenje vere v Afriko, velik vpliv na dvore. Katoliška Cerkev hoče pokazati duhovno moč

Splošne značilnosti:

Težnja po monumentalnosti, razgibanosti vseh oblik, smisel za razkošje, okrašenost, slikovitost, dekorativnost, dinamičnost, teatralnost, reprezentativnost, želja po učinkovanju na čustva, omamljanju čutov.

Koncept CELOSTNE UMETNINE – posamezne likovne zvrsti se med sabo povezujejo, prepletajo v umetniškem delu. Ne moremo pa govoriti o enotnem slogu.

URBANIZEM

Ulice postanejo širše (kočije), pojavi seneke vrste pločnik, drevoredi, razkošne fasade, ulice so usmerjene k nekemu cilju (vodnjak, cerkev, palača), trgi na stičišču ulic, v obliki elipse, imajo eno stran s kuliso (fasada palače), fontane (fontana Trevi), vertikalni poudarek, pomembna postanejo stopnišča (Španske stopnicev Rimu)

Bernini: Trg svetega Petra v Rimu

Trg s kolonadami – elipsaste oblike, oblika ključa (atribut svetega Petra)

ARHITEKTURA

Monumentalno, razgibano, slikovito, povezava s slikarskimi in kiparskimi elementi, urbanizem s cestami, trgi, parki. Nova zasnova cerkvene stavbe (Il Gesu), ki vpliva na cerkveno arhitekturo do konca 18. Stoletja. Namesto renesančne jasnosti poudarja dinamičnost, dramatičnost stavbnih lastnosti, razgibanost ter igra svetlobe in sence. Elipsast tloris, razgibane in valovite črte oblikujejo stavbno lupino in posamezne prostore, ki se slikovito odpirajo in prelivajo drug v drugega, kupola, ki poudarja osrednji prostor. Dinamično vzvalovljene dekorativno okrašene fasade služijo pogosto kot kulisa trgov in ulic.

Posvetna arhitektura – dvorec, ki je navadno zasnovan z monumentalnim osrednjim delom in dvemastranskima kriloma, vsi trije pa tvorijo reprezentativno dvorišče. Na drugi strani se odpira razkošnaparkovna ureditev s cvetličnimi gredami, fontanami in kipi. Po njih se zgledujejo tudi mestnepalače v okviru prostorskih zmožnosti.

Sakralna arhitektura – spremembe v vzdolžnem tlorisu – JEZUITSKI TLORIS – stranske ladje so niše ali kapele; dvorana, kupola nad križiščnim kvadratom, transept se skrči, polkrožen ali raven zaključek. Poudarjena je osrednja os. Idealna zasnova je elipsast tloris s kupolo.

CELOSTNA UMETNINA - Celostna umetnina je umetniški arhitekturni spomenik, v katerem različna področja umetniške ustvarjalnosti od arhitekture, kiparstva in slikarstva ustvarjajo celovit umetniški ambient, se

dopolnjujejo in oblikujejo harmonično celoto... katerikoli celostno ohranjeni baročni dvorec, palača, cerkev ali kapela, v kateri se usklajeno dopolnjujejo arhitektura, kiparski okras in poslikava.

Vignola , della Porta: Il Gesu, Rim

Nova zasnova cerkvene stavbe, ki vpliva na cerkveno arhitekturo do konca 18. Stoletja – baročni prototip. Novosti: Ima vzdolžen tloris, čelo se zgleduje po svetišču v antiki, razmerja, igra z arhitekturo - arhitekturni elementi se večkrat ponavljajo (npr. 2 pilastra skupaj), element VOLUTA, štukature, vrata se ponovijo v oknu – podobno oblikovano.

Ostane nekdanjih stranskih ladij so kapele.

Bernini: cerkev svetega Andreja na Kvirinalu, Rim

kupola, niše, kipi, igra z elementi – polkrog, ki ga podpirata stebra

BORROMINI

Zanemarjal je klasično tradicijo (sorazmerja človeškega telesa), stena je neprestana igra konveksnih in konkavnih površin, zgradba deluje, kakor da je deformirana pod težo pritiskov, razgibanost stavbne lupine, dramatična igra svetlobe in sence ...

Borromini: cerkev svetega Karla (pri 4 vodnjakih), Rim

Valovita stena – izmenjavanje konveksnega/konkavnega; elipsast tloris

Borromini: cerkev svete Neže, Rim

Konkavno oblikovana fasada,
kupola in dva zvonika, pred
njo trg (nekoč hipodrom)

Fischer: cerkev svetega Karla Boromejskega, Dunaj

Stebra pripovedujeta o Karlovemu življenju, epidemiji kuge. Monumentalnost: stebro preddverje s stopniščem in timpanonom na sredini, kupola na visokem tamburju, slavilna stebra, stolpa ob straneh.

Le Vau in Hardouin-Mansart: Dvorec v Versaillesu

Celostna umetnina – povezujejo se arhitektura, kiparstvo in slikarstvo, parkovna ureditev in urbanistična zasnova v harmonično urejeno celoto. Rezidenca Ludvika XIV., ki je dal iz lovskega gradiča zgraditi razkošen dvorec. Palača-značilnosti: raztegne se v horizontalo – dve stranski krili, poudarjena je osrednja os, velike parkovne površine (francoski tip parka). Poudarjen vhod, stopnišče, reprezentativna dvorana – najiminitnejši prostor (Zrcalna galerija), dekorativen, z iluzionistično poslikavo, »piano mobile« (prvo nadstropje), dve pročelji (ceremonialno, glavno-vrtno). Z Zrcalno galerijo je nadomestil osrednjo teraso in za pročeljem zgradil dve dolgi simetrični krili, ki ponavljata ureditev osrednjega dela in delujeta kot njegov odmev. Slog: dve pročelji – dvoriščno in vrtno. Na dvoriščni strani je vrt oblikovan v slikovitem slogu iz časov Ludvika XIII., zidoviso zgrajeni iz kamna, opeke in skrilavca. Nasprotje te mnogobarvnosti je pročelje iz kamna. Mansart je opustil zamike in višinske razlike, značilne za barok in uveljavil klasičen slog s poenotenim ritmom. Prevladuje horizontalnost in stroga simetrija. Versajska umetnost, ki je model francoskega klasicizma, temelji na ritmu, jasnosti, harmoniji in redu.

Vrt z velikimi perspektivnimi uravnovešenimi in skladnimi celotami, zelenice, vodne površine, vse je usklajeno z arhitekturo.

SIMBOLNOST: Versajska palača je izraz politične/absolutistične ideje vladanja (»Država, to sem jast«) Kraljeva sobana je v sredi dvorca, vse pa se razvija v smeri sever-jug. Os vzhod-zahod predstavlja kraljevsko življenje, ki je kakor pot sonca (Sončni kralj). Tudi ulice se žarkasto širijo, v središču je kraljeva spalnica – ko vstane kralj, vstane tudi sonce (povezava z Apolonom)

Hardouin-Mansart in Le Brun: Zrcalna galerija, Versailles

Oprema odseva kraljevsko veličastje. Igra zrcal poudarja sijaj in bogastvo materialov raznih vrst marmorja, pozlate, bron. Vse je povezano s celoto.

Fischer in von Erlach: dvorec Schönbrunn, Dunaj

Dvoriščno in vrtno pročelje, os, členjena fasada, horizontala

KIPARSTVO

Pomembna arhitekturna plastika – bogat raznobarven kiparski okras stavbnih členov, oltarji, prižnice, nagrobniki, stopnišča, fontane; poleg nje pa samostojne upodobitve - portreti, spomeniki, upodobitve verskih in mitoloških motivov, vodnjaki, pakovna plastika. Večinomaverske upodobitve (barok povezan s katoliško obnovo). Upodobitveso razgibane, uporabljajo svetlobne kontraste, napeta telesa v dinamičnih zasukih, z zgovornimi kretnjami, pretiranim patosom na obrazu. Pojavi se kombiniranje materialov (razonbarvni marmor, bron in kamen), leseni in bogato polihromirani ter pozlačeni spomeniki, npr. oltarji. V Angliji in Franciji bolj umirjeno in klasicistično zasnovano kiparstvo.

Razgibane figure, monumentalnost, voluminoznost, izrazit kontrapost, zasuki, pretirane geste, izrazi na obrazih – pretirana čustva – patos. Dinamičnost – obleke, pretiran realizem/idealizacija. »Izničenje materiala«.

Upoštevanje materialne svetlobe (umestitev v prostor in osvetlitev)

GIANLORENZO BERNINI

Urbanist, slikar, kipar, scenograf, skladatelj, komediograf (zadnji uomo universale). Delal za papeža Urbana VIII. In Inocenca X.

Bernini: Apolon in Dafne

V Ovidijevih Metamorfozah: Zgodba o Apolonu (atribut lovorov venec), kise je zagledal v lepo nimfo Dafne. Kupid ga je zato, ker se mu je posmehoval, zadel s puščico, da se je zaljubil, v nimfo pa je izstrelil svičeno, ki povzroča odpor do snubca. Apolon je šel za njo, ko pa so Dafne pošle moči, je prošila očeta, rečnega boga Peneja, naj jo spremeni in vzame njeno lepoto. Otrpnila je, obraslo jo je lubje, rokeso se ji razrasle v veje in lasje v liste. Bernini je prizor upodobil natančno, v trenutku, ko se je dotakne Apolon, ona pa se požene v zrak in spremeni v lovorovo drevo.

Koža deluje zelo mehko. Površina gladke kože se menjava z grobimi tlemi, Apolonovim ogrinjalom, lasmi, lovorovim listjem. Razgibana kompozicija, sili h gibanju. Figura je bila postavljena tako, kot da tečeta skozi okno (povezovanje interierja in eksterierja). Apolonova podoba se zgleduje po Apolonu Belvederskemu.

Bernini: David

David med bojem. Napetost, zasuk, avtoportret Berninija; na tleh harfa in slečena oprema. Čustva-patos.

Bernini: Bronasti baldahin, Vatikan

Bazilika svetega Petra. Za njegovo izdelavo pretopili bron s Panteona. Heraldična znamenja (čebele – simbol Barberinijev-Urban VIII.) in lovorjevo listje. Pomoč Borrominija pri izdelavi. Svedrasti stebri. Kombinacija materialov.

Bernini: Nagrobnik papeža Urbana VIII.

Razgibana kompozicija (zglede Michelangelo), kombinacija materialov, grb. Poosebitve Pravičnosti in Človečnosti

Bernini: Scipione Borghese

Kardinal in mecen. Občutek razgibanosti, živosti (priprta usta), dinamike

Bernini: Zamaknjenje svete Tereze(Terezije)

Osvetlitev – vključevanje svetlobe. Svetlobno-senčni kontrast, senzualna upodobitev, draperija (angel in Tereza)

Bernini: Vodnjak štirih rek

Trg Navona, Rim. Vključen obelisk. Posebitve 4 svetovnih rek, ki ponazarjajo 4 kontinente (Nil s pokritim obrazom, Ganges z veslom, Donava obrnjena h grbu Rima, la Plata)

Bernini: Prestol svetega Petra

Prestol oz. oltar nosijo 4 cerkveni očetje. Je relikviarij-znotraj naj bi bil pravi Petrov leseni stol. Kristus predaja ključke Petru. Kombinacija materialov-zlato in bron-nebo in zemlja. Vključena materialna svetloba (kot Sveti duh). Angelski zbor.

SLIKARSTVO

V katoliških deželah (Italija, Španija, Flamska) gre za izbiro motivov, ki so povezani s katoliško obnovo – svetniško zamaknjenje, skrb za druge (reveže), vera v čudež, nova krščanska personifikacija, npr. božja Previdnost, Modrost, alegorije; mitološke teme, reprezentativni portret, tihožitja, krajine. Pomembno vlogo iluzionistične poslikave, vključene v arhitekturni okvir (»nebeška razsežnost«) – velik, dinamične, dramatične kompozicije, igra svetlobe, močni svetlobni kontrasti – CHIAROSCURO. V oblikovanju figur slikovite, dramatično razblinjene poteze, dinamično uvita in zasukana telesa, čustveno poudarjene kretnje in izrazi na obrazih, razkošno ozadje ima scenografski učinek.

V protestantskih deželah je slikarstvo manj dramatično, obrnjeno k zasebnosti, bolj ponotranjeno. Ikonografija v holandskem slikarstvu – motivi so predvsem žanr, tihožitje, skupinski portret; v Franciji zgodovinskoin krajinsko slikarstvo.

Svetopisemske in mitološke teme. Cerkev predpiše nabožne motive, ki poglobljajo vero – amaknjena stanja, dobrotelost, verovanje v čudež. Ni enotnega baročnega sloga. Dinamične (diagonalne) kompozicije, figure heroične, voluminozne, izraziti kontrapost, čustva, zamanjenost, geste. Svetlobna perspektiva, svetlobno-senčni kontrast (chiaroscuro), poseben tip slikarstva – iluzionistično slikarstvo. (navidezno odpiranje v prostor), predvsem v palačah v dvoranah in pri stopniščih, cerkveni stropi. Znotraj profanih stavb se v iluzionističnem slikarstvu pojavljajo mitološke vsebine. Pogosto Herkules, ki je z junaškimi dejanji dosegel nesmrtnost (plemstvo se identificira z njimi). Cerkev-pogost motiv so nebesa. Velik vpliv jezuitov, ki so nosilci protireformacije. Poudarjajo vizualizacijo končnega cilja-nebes za poglobljanje vere. APOTEOZA – podeljevanje božanskih časti, sprejem svetnika v nebesa.

KVADRATURISTI?

Pozzo: Poslikava stropa - Apoteoza svetega Ignacija Loyolskega

Širi ljubezen na štiri strani sveta (posebitve kontinentov), iluzija kupole v isti cerkvi. Pozzo- Jezuit, naredil načrt ljubljanske stolnice.

Da Cortona: Slava vladavine Urbana VIII., v palači Barberini, Rim

Alegorija. Čebele-grb. Posebitve Slave, Previdnosti, Kreposti, Kronos-čas

Anibale Carracci: Poslikava stropa galerije v palači Farnese, Rim

CARAVAGGIO

Kolerik, družil s prestopniki, umoril nasprotnika po izgubljeni igri tenisa. Zaprt, pobegnil iz zapora na Sicilijo...

Je naturalist – zelo realistične upodobitve, mojster chiaroscuro, slika svetopisemske prizore kot žanrske prizore, čeprav na začetku zavrača cerkvena naročila. CARAVAGGIISTI-slikarji, ki sledijo Caravaggiovemu slogu (Rubens, Bernini, Ribera, Rembrandt)

Caravaggio: Bachus

Vključeno tihožitje – vanitas – minljivost mladosti

Caravaggio: Poklicanje svetega Mateja

Iz cikla 3 slik evangelista Mateja (Matej po nareku angela piše evangelij-nezadovoljen naročnik, zato naslika novo; Smrt sv. Mateja-palmova vejica simbol mučeništva). Kristus s prstom pokaže na Mateja, nekadnjega mitničarja. Okno-križ. Dramatičen trenutek, žanrsko zastavljen

Caravaggio: Večerja v Emavsu

Baročno: kompozicija se nadaljuje iz okvirja. Ujet najbolj dramatičen trenutek.

Zgodba: Dva izmed Jezusovih učencev žalostna potujeta v Emavs, ko se jima pridruži neznanec, ki ju povpraša o čem se pogovarjata. Povesta mu o Jezusovemu križanju, vstajenju. Ko pridejo v mesto, ga povabita na večerjo. Takrat pa ugotovita, da je to Jezus – prepoznata ga po lomljenju kruha.

PETER PAUL RUBENS

Flamski slikar. Slikal za mnoge evropske dvore. Znal govoriti pet jezikov, zapustil velik opus (2000 del). Baročen slog – herojske, plastične figure, polni, čutni ženski akti. Svetel žareč kolorit. Slika nabožne in mitološke motive. (Tudi slike: Dvigovanje križa, Snemanje s križa, Strahote vojne, Alegorija miru in obilja, Venera s krznom-drža klasična: čista Venera-putika)

Rubens: Ugrabitev Levkipovih hčera

Kastor in Poluks. Razgibanost, Rubensov lepotni ideal – polne ženske figure. V beneški krajini

Rubens: Avtoportret z Isabelo Brandt

Prva žena

Rubens: Poroka Marije Medičejske

Francoska kraljica. Iz opusa slik Marije Medičejske

Rubens: Parisova sodba

Atributi: Hera-pav, Atena-sova, Afrodita

Trojanski princ Paris moral izbrati eno imed boginj, ki se mu zdi najlepša in ji dati zlato jabolko. Hera mu je v zameno, da izbere njo, ponudila vladanje Evropi in Aziji, Atena modrost pri vojskovanju, Afrodita pa najlepšo žensko na svetu-Špartansko Heleno.

DIEGO VELASQUEZ

Slikar španske kraljeve družine. Realist. Značilni konjeniški portreti

Velasquez: Pivci

Velasquez: Las Meninas

»Dvorjanke«. Neformalen portret Margerite v spremstvu pritlikavcev, samega slikarja. V ogledalu portret kralja in kraljice. Kdo koga gleda? Čigav portret je pravzaprav to?

Velasquez: Las lanzas (Predaja mesta Brede)

Premirje med Španci in Nizozemci . ZGODOVINSKI MOTIV!

MURILLO

Španski slikar, izhaja iz realima (sirote z ulice)

Murillo: Beraček

Svetlobno-senčni kontrast

Murillo: Brezmadežna

IMMACULATA=brezmadežna. Nov mariološki motiv (tip Marije). Nanaša se na zapis iz Apokalipse – premagano zlo. Stoji na mesecu, kači. Zazrta je v nebo, na glavi krono ali okoli nje sij 12 zvezd. Okoli nje putti.

ZURBARAN

Zurbarán: Tihožitje spomarančami

FRANCOSKI BAROK-KLASICIZEM

Bolj racionalen, intelektualen; Francozi v Rimu študirajo antiko

Poseben tip krajine-HEROIČNA KRAJINA. V njej nastopajo antične razvaline, stavbe iz antike, Rima. V njej posebno ozračje, razpoloženje – ELEGIČNO (otožnost, hrepenenje). Atmosferski pojavi – dramatično oblačno nebo, svetloba – sončni zahod ali vzhod. Zgodovinsko, krajinsko slikarstvo.

Poussin: Et in Arcadia Ego

»V Arkadiji sem«. Arkadija – idilična dežela v antiki. Arkadija je vse od pozne antike veljala za deželo blaženih, v kateri ljudje živijo preprosto in srečno življenje, v kateri ni trpljenja niti smrti. Trije pastirji in nimfa pa odkrijejo nagrobnik, na katerem je skrivnostni napis Et in Arcadia ego. Napis sporoča, da tudi v srečni Arkadiji vlada smrt, ki ji nihče ne ubeži. Osrednja je senca – Smrt

Lorrain: Vkrcaje svete Pavle

HOLANDSKO BAROČNO SLIKARSTVO

Barok-zlata doba holandskega slikarstva. Severne Nizozemske province dosežejo 1648 neodvisnost od Špancev. So glavna trgovska velesila, politična moč v Amsterdamu..., Imajo najvišji dohodek na prebivalca – investirajo v umetnost, ki se pojavi na trgu. Produkcija se prilagaja okusu (trgu.) Uradna vera je protestantizem, katoliška vera dovoljena samo v zasebnosti. Protestanti poudarjajo varčnost, trdo delo, treznost, moralnost kot kreposti za odrešitev. Motivi: Krajina, interier, žanr (deluje včasih svečano), tihožitje (pojavljajo se upodobitve kitajskega porcelana, limone)-vanitas (minljivost), (skupinski) portret
Nabožna umetnost je zasebna. Slikarji se specializirajo za določene motive, zato so tehnično dovršeni. Pogosta so moralna sporočila (prikriti simbolizem).

JAN VERMEER

Žanr približa tihožitju

Vermeer: Pogled na Delft

Ni realističen posnetek – prirejena veduta (slikal v ateljeju)

Vermeer: Ljubezensko pismo

Gledalca postavi v temnejši prostor, ki ga loči z zaveso – pogled v intimnost. V ozadju na steni slike – simbolni pomen_

Vermeer: Alegorija slikarstva

Ženska z lovorjevim vencem in knjigo – atributi boginje zgodovine, fanfara. Mogoče tekmovanje med slikarstvom, kiparstvom, arhitekturo. Mogoče poslanstvo kiparstva? Ali pa aktualni politični dogodki (v ozadju zemljevid), lesteneč – orel (Habsburški simbol)

Vermeer: Dekle, ki bere pismo

Gledalca postavi v temnejši prostor, ki ga loči z zaveso – pogled v intimnost. Aludira (spominja) na Marijino oznanjenje

Vermeer: Mlekarica

Žanr . Na ploščici upodobljen Kupid

Frans Hals: Regentinje doma za starce v Haarlemu

REMBRANDT

Glavni predstavnik holandskega slikarstva. Dober portretist (predvsem skupinski portreti)

Zgodnje obdobje: braočne kompozicije, dramatične, izrazit chiaroscuro

Pozno obdobje: barve zreducirane na zlato-rjav kolorit. Poteze bolj slikovite, psihološka poglobljenost

Rembrandt: Nočna straža

Upodobil ceh Amsterdamskih arkebuzarjev (policija), trenutek pred njihovo postrojitvijo in prihodom francoske kraljice Marije de Medici. Po nekaterih teorijah naj bi z alegoričnimi odnosi med osebami razkrival politično zaroto. Svetlobna perspektiva, žanrsko zastavljen portret.

Rembrandt: Anatomija dr. Tulpa

Portret kot žanrski prizor

Rembrandt: Avtoportret

V svojem življenju naslikal okrog 120 avtoportretov. Na začetku se pogosto slika v razkošnih oblačilih

Rembrandt: Stogoldinarski list

Rembrandt je bil tudi odličen grafik – uporaba jedkanice

BAROK NA SLOVENSKEM

(2. Polovica 18. stoletja)

Velik vpliv jezuitov; močan vpliv italijanskega in kasneje avstrijskega baroka

BAROČNA ARHITEKTURA NA SLOVENSKEM

ZGODNJI BAROK

Priljubljena so lokalna romarska središča

Nova Štifta - Marijina romarska cerkev, Dolenjska

Idealna zasnova – centralen tloris, kupola; zgled Santa Maria della Salute

Kapela sv. Frančiška Ksaverija pri cerkvi sv. Jakoba, Ljubljana

Zaobljubna cerkev ob epidemiji kuge; stavbeniki so Italijani, ob šentjakovski cerkvi

VISOKI BAROK (1700-1750)

Akademija delavnih Ljubljančanov (umetniško in znanstveno gibanje). Italijanski umetniki v Ljubljano. Mesto se širi, BAROKIZACIJA LJUBLJANE: izven obzidja palače, samostani, predelava starejših srednjeveških hiš, poenotene fasade, urejanje notranjosti – veže, stopnišča; hiše dobijo tretje nadstropje. Ljubljanska stolnica

Andrea Pozzo: Stolnica svetega Nikolaja, Ljubljana

Zgled cerkve je stolnica v Salzburgu. Raven zaključek, naslikana kupola; pravo kupolo dobi šele v začetku 19. Stoletja. Fasada obrnjena proti palači – teren ni dopuščal gradnje poleg trga. Notranjost poslikal Giulio Quaglio - iluzionistična stropna poslikava, baročna prižnica in orgelske omare, baročni oltarji, razgibana arhitekturna plastika.

Rossi: Križevniška cerkev, Ljubljana (Križanke)

Edina centralne cerkev v Ljubljani, nepravilna kupola – namesto tega listnata/čebulasta streha s svetlobnico, svetiščno čelo

Martinuzzi (+Frigimelica): Uršulinska cerkev, Ljubljana

Cerkev v. Trojice. Vpliv beneške arhitekture in rimskega baroka. Majhne niše, kupola je nad oltarnim delom, izhodišče je svetiščno čelo, zgled Borromini – ZALOMLJENO ČELO

Romarska cerkev na Sladki Gori

Jožef Hofer, 3x konkavno vzvalovljena fasada, čebulaste strehe, poslikava zunanjsčine – prilagojena ljudskemu okusu, celostna umetnina – opremo izdelali štajerski kiparji (Straub), iluzonizem (Franc Jelovšek)

POZNI BAROK

Perski: cerkev sv. Mohorja in Fortunata, Gornji Grad

Največja baročna pri nas, vzvalovljena fasada

Prager: cerkev svete Ane, Tunjice

Kapele – postaje pasijona za romarje. Vpliv avstrijskega baroka – dramatični elementi, ki naredijo vtis na vernika

POSVETNA ARHITEKTURA

Schweigerjeva hiša, Ljubljana

Simetrično, osrednja os

Martinuzzi in Gregor Maček: Mestna hiša, Ljubljana

Pomaknjena navzven iz linije hiš, loža, poudarjeno 1. Nadstropje z balkonom, trikotno čelo, stolp z uro

Dvorec Zemono, pri Vipavi

Zgled beneška vila

Dvorec Dornava, pri Ptuj

Organizacija v osi, 1700-39. družina Attems.

Notranjost je bogato okrašena; vrhunec predstavlja iluzionistično poslikani strop viteške dvorane z mitološko vsebino; Herakles poveljuje družino Attems; štukaturni okras, monumentalno stopnišče, slavnostno prvo nadstropje.

Dvorec Štatenberg

BAROČNO KIPARSTVO NA SLOVENSKEM

Stanjšan marmor – virtuoznost pri obdelavi, draperija vzvihrana, razgibane figure, duhovna napetost

Različna izhodišča:

Kranjski barok – iz Italije, Benetk, uporaba marmorja, monumentalne, voluminozne, tektonske figure

Štajerski barok – iz Avstrije (Graz), uporaba lesa, spotegnjene, vitkejše figure, ki jih preveva nemir, polne teatralnega navdiha

Naloge: oltarji, prižnice in oprema cerkva, dekoracija, vodnjaki, kužna znamenja, portali, nagrobniki

Barokizacija – predelave v baročnem slogu – podeželske gotske cerkvice opleskajo z belim metom, večja okna, novi oltarji

ZLATI OLTARJI – Leseni oltarji s pozlato, poslikano z rumeno, razvejan okvir, poln okrasja, predvsem na podeželju

ČRNI OLTARJI – uporaba temnih marmorjev, predvsem v mestih

TABERNAKELJSKI OLTAR – oltar, ki ima omarico s hostijo, ob straneh anglea adoranta

Jernej Plumenberger: veliki oltar v Marijini cerkvi, Muljava

Zlati oltar

Jacopo Contieri: oltar sv. Frančiška Ksaverija v šentjakobski cerkvi, Ljubljana

Bel in rdeč marmor, bela kraljica Evropa, črni kralj, ki predstavlja Afriko

Angelo Putti: Portal semenišča, Ljubljana

Atlanta (Atlasa) s Herkulovimi atributi; nad njima napis »Kreposti in umetnosti«(?)

Angelo Putti: Emonska škofa

V stolnici v Ljubljani. 4 emonski škofje, ki stojijo v nišah pod kupolo – kot idejni oporniki Cerkev, dinamični. Naj bi šlo za 4 temperamente; psihološko okarakterizirane figure. ob njihovi postavitvi je nakazana povezava z začetki krščanstva na tem področju: poudarjena je tradicija krščanstva že od rimskih časov dalje.

Robba: Veliki oltar župnijske cerkve svetega Jakoba, Ljubljana

17 kipov iz carrarskega marmorja

Robba: veliki oltar Uršulinske cerkve

Posebitve vere, upanja, ljubezni; Sv. Ana in Katarina (donatorka Ana Katarina). Največji baročni oltar v Ljubljani

Robba: oltar svetega rešnjega telesa, v ljubljanski stolnici

Robba: Vodnjak treh kranjskih rek, Ljubljana

Ljubljanica, Sava, Krka. Zgled Berninijev vodnjak; uporabl obelisk. Mojstrsko oblikuje marmor: elegantno razgibane figure, ki so proporcionalno pravilno oblikovane oziroma uravnotežene; pogosto ostro zalomljene gube; draperije dopolnjujejo slikovit, dinamičen vtis, izrazi na obrazih odslkavajo močna čustva; kompozicija je pretehtana glede na oltarno zasnovo celote.

Jožef Straub: Sveti Zaharija, Maribor

Jožef Straub: Kužno znamenje, Maribor

Immaculata na stebri (brezmadežna Marija)

Jožef Holzinger: veliki oltar v Kamnici, pri Mariboru

BAROČNO SLIKARSTVO NA SLOVENSLEM

Almanach: Kvartopirci I/Veselo omizje

Žanr, upodobitev samega Almanacha z družino; med njimi naj bi bil tudi Valvasor

ILUZONIZEM – poseben tip baročnega slikarstva:

J. C. Waginger: Heraklejeva apoteoza (strop viteške dvorane Dornava)

Posvetno slikarstvo. Aristokrati se inačijo z antičnimi junaki

Strop viteške dvorane brežiškega gradu

Giulio Quaglio: Alegorija teologije (strop semeniške knjižnice)

Poosebitve vere, upanja, ljubezni

Giulio Quaglio: Apoteoza svetega Nikolaja (ljubljska stolnica)

Franc Jelovšek: strop kapele Codellijeve graščine (Kodeljeva graščina)

Franc Jelovšek: poslikava kupole cerkve na Sladki Gori

Franc Jelovšek: Sveta družina

Valentin Metzinger: Povelčanje svetega Frančiška Saleškega

Razgibane, dinamične, zamaknjene figure

Fortunat Bergant: portret Daniela barona Erberga

Že rokokojske značilnosti

Fortunat Bergant: portret Ane Marije baronice Erberg

Reprezentativni portret – frizura, obleka, bogata draperija – upodablja socialni status

Fortunat Bergant: Križev pot (samostanska cerkev Stična)

Anton Cebej: Sv. Florijan

Zamaknjenje, tetralne geste

ROKOKO

(1730-80)

Stopnevanje baroka

Poimenovanje → groteskna školjka, posnema oblike školjk in kamenin v jamah; čas Ludvika XV., ni več napetosti, monumentalnosti; prefinjenost, utrujena aristokracija, lahkotnost, igrivost

Čas razsvetljenstva – razumen, svoboden človek, pismenost, izobrazba, cerkev izgublja moč, ukinejo jezuite, ker so imeli prevelik vpliv, krepitev meščanstva

CHINOISERIE (<šinwazerí>) – stil, uporaba eksotičnih motivov pod vplivom potopisov, predstave o Kitajski
COMEDIA DELL'ARTE – šaljiva oblika gledališča v Italiji, zamaskirani igralci. Značilne osebe: Harlekin (oblečen v raznobarna oblačila), in lepotica Columbina (njegova gospodarica?), žena Pierrota (izgleda kot žalosten klovn, ki ga Columbina zapusti zaradi Harlekina).

Časovna opredelitev

V grobem razumemo rokoko kot umetnostni slog 18. stoletja (najpogosteje ga datiramo med letoma 1730-1780); ki se razvije v Franciji in nato uveljavi se v Nemčiji, Avstriji in Benetkah. Nekateri ga opredeljujejo tudi kot pozno obliko in nadaljevanje baroka, saj so se rokokojske oblike povsem naravno razvile iz baročnega okvira in se neopazno ločile od njega.

Ključni dejavniki razvoja rokokojske umetnosti

Razvoj rokokoja lahko spremljamo predvsem pri aristokraciji, opaziti pa je tudi vpliv zanimanja za daljne eksotične kulture. Rokokojsko umetnost razumemo kot graciozno, intimno nadaljevanje baroka, ki je prepoznavna po nagnjenosti k dekorativnosti, po uporabi značilne ornamentike nepravilnih oblik (pogost je motiv školjke, od koder izhaja tudi poimenovanje: »rocaille« v francoščini pomeni okras iz školjk in okamin); baročni monumentalnosti in reprezentativnosti postavlja nasproti lahkotnost, intimnost, igrivost, pretanjenost, pomembno mesto pa v tem času dobi tudi umetna obrt.

Arhitektura

Prepoznavne poteze se izražajo v težnji po zakrivanju stavbne strukture z okrasjem in jih zasledimo v francoski dvorni arhitekturi, predvsem v notranji opremi, bogati z ornamentiko iz školjčevja, štukaturami, pozlato, z nežnimi, svetlimi barvami in gracioznimi elementi drobne umetnosti. Te temeljne oblike se nadaljujejo v Nemčiji in Avstriji - v dvorski aristokratski arhitekturi, nato v okraševanju cerkvenih arhitektur, predvsem lahkotno razgibanih in že lo svetlih notranjščin, kjer se z igrivim, rafiniranim kiparskim in slikarskim okrasjem zabrisujejo meje med posameznimi likovnimi zvrstmi.

Kiparstvo

Kiparstvo ima v tem obdobju poudarjeno dekorativno vlogo, zato je v ospredju miniaturno kiparstvo, umetna obrt (zlatarstvo, pohištvo in dekorativne obloge), prepoznavna pa je tudi uveljavitev porcelana visoke kakovosti (posodje, figurice).

Slikarstvo

Podobno kakor v kiparstvu je tudi v rokokojskem slikarstvu v ospredju dekorativna vloga, kar se kaže v školjčnih motivih, valovitih oblikah, neznem, svetlem koloritu, pastelnih barvah in koprenastem ozracju, ki ga ustvarjajo v svetlobi se razkrajajoca barva in nemirne poteze. Priljubljeni motivi postanejo galantni prizori razigranih aristokratov in komedijantov, mitološki prizori, aristokratski in meščanski portret, krajine, vedute in marine; v Italiji se rokokojske poteze najdejo tudi v religioznem slikarstvu, v Angliji pa v slikarstvu tega obdobja zaznamo poudarjeno družbenokritično noto, ki bo pomembno zaznamovala njegov nadaljnji razvoj.

Igrivost, lahkotnost, poudarjena erotika, 3 teme, slikovitost, pastelne barve.

ROKOKOJSKA ARHITEKTURA

Zimmerman: Cerkev v Wiesu, Gornja Bavarska

Zgornja Bavarska, Avstrija. Ovalen tloris, dobra osvetlitev, razširjen prostor, iluzionizem, obiskovalec občutek nematerialnega sveta, svetel kolorit

(Boffrand) Princesin salon v Hotel de Soubise

Plemstvo se seli v mesto; tloris oblike U, poudarek na udobnosti interierja, zunanost – fasade – bolj skromna (klasicizem), dekoracija – opaži (stenske obloge), slike, izmenjavajo se okna, ogledala, kamin, stenska polja s poslikavami; uporaba pastelnih barv, stropi so štukirani – arabeske (vzorci), zakrivanje stavbne strukture z okrasjem. Ornament na steni, bogato okrasje, bela stena/zlaz ornament

ROKOKOJSKO KIPARSTVO

Dekorativna vloga, porcelan s Kitajske, miniaturno kiparstvo, razvoj umetne obrti – zlatarstvo, izdelava pohištva, dekorativne obloge

Bustelli: poscelanaste figurice Comedie dell'arte

Motiv – slavljenje ljubezni. 3 motivi: zaljubljenca, comedia dell'arte, chinoiserie

ROKOKOJSKO SLIKARSTVO

Spremeni se kolorit – pastelne barve, bolj slikovito (predhodnik impresionizma), nove teme – Fete Galantes (slavljenje ljubezni) → aristokratsko dvorjenje, zapeljevanje; Comedia dell'arte

Watteau: Vkrcanje za otok Kitero, Pariz

Watteau: Gilles oz. Pierrot

Fragonard: Gugalnica

Boucher: Odaliska v modrem

Boucher: Madame de Pompadour

Mecenka umetnosti, ljubica Ludvika XV.; reprezentativni portret (razberemo družbeni položaj), velikokrat s knjigo (izobražena)

Tiepolo: Personifikacija Amerike

Iluzionist. Poslikava iz palače Würzburg – posebitve kontinentov

Hogarth: Mariage a la Mode

Družbenokritičen, šaljiv

Canaletto: Pogled na Sv. Marka in Doževo palačo

Vedutno slikarstvo (mesta, trgi, ulice), - razvije se iz študijskih potovanj (GRAND TOUR) – potovanja v Italijo, do Neaplja, slike služijo kot spominki, razglednice

ROKOKO NA SLOVENSKEM

Romarska cerkev sv. Roka, Šmarje pri Jelšah

Zaščitnik pred kužnimi boleznimi. Cerkev kot gotška. Križev pot s postajami – dramatičnost. Tipičen dekor: štukature (okraski, reliefno oblikovane dekoracije na arhitekturni lupini – stropu, steni), pastelne barve

Stopnišče Gruberjeve palače, Ljubljana

Stopnišče mariborskega gradu

Stopnišče v prizidku gradu

NEOKLASICIZEM

(1770-1830)

Razširi se po Evropi, v Ameriko, rusijo

Je uradna umetnost Napoleonovega režima, ki se takrat imenuje »empir« (?). Zanimajo se za antiko – odkopljejo Pompeje in Herkulaneum, bolj natančno preučevanje, prenesejo najdbe v grafiko – Piranesi – širi najdbe po Evropi

Klasika:

1. Obdobje v gr. in rim. umetnosti → vrhunec umetnosti, zato tudi izraz za najboljša dela umetnikov, obdobji, zvrsti, pri posameznem narodu
2. Vrhunsko delo umetnika
3. Posnemanje oblikovnih značilnosti klasične umetnosti

Johann Winckelmann – knjižničar v Vatikanu; teoretik, utemeljitelj modernega načina raziskovanja z znanstvenimi metodami, razvije teorijo o BELI ANTIKI. Lepota v naravi je razpršena, lahko pa jo doživimo na enem samem mestu – v antični klasični umetnosti, natančneje pri Apolonu Belvederskemu – ki predstavlja ideal. V tem času prvič teorija vpliva na umetniško produkcijo (do takrat npr. Poliklejt in Leonardo razvijeta teorijo na podlagi prakse)

Grand Tour, nove šole, tečaji umetnosti. Nosilec neoklasicistične umetnosti so meščani. Poudarjajo moralo in razum.

Oblikovne značilnosti: simetrija, razmerja, jasnost predloge. Arhitektura: svetiščno čelo, stebni redi, slavoloki, mavzoleji, kolonade – dobesedno kopirajo. Zelo podone značilnosti profane arhitekture – v Ameriki npr. se pojavijo danes značilne hiše s stebri pred vhodom

Časovna opredelitev

Neoklasicizem se v evropski umetnosti razvija med (približno) letoma 1770 in 1830, vrh pa je dosegel med franeosko revolucijo in Napoleonovim cesarstvom; z Napoleonovimi osvojitvami se je razširil po vsej Evropi, sprejeli pa so ga tudi v Združenih državah Amerike.

Ključni dejavniki razvoja neoklasicizma

Neoklasicizem lahko razumemo kot zavestni odziv na barok in rokoko, hkrati pa kot odsev zanimanja in navdušenja nad antično kulturo. Poleg tega v njem jasno odmevajo družbenopolitične in kulturne razmere tedanjega časa: buržoazne revolucije, krepitev nacionalne zavesti, razsvetljenske ideje, nova arheološka in znanstvena odkritja, ustanavljanje javnih muzejskih zbirk itd.

Arhitektura

Prepoznavne slogovne poteze v arhitekturi so urejene, čiste, preproste in uravnotežene oblike ter jasno izoblikovani detajli, ki izhajajo iz antične arhitekturne zakladnice (klasični stebni redi in antična arhitekturna zasnova). V ospredju je gradnja številnih javnih stavb (muzeji, gledališča in slavoloki), zasnovanih na načelih strogega veličastja, simetričnih oblik in monumentalnih urbanističnih ureditev. V Franciji je v Napoleonovi dobi v arhitekturi in notranjem okrasju prevladoval poseben slog, poimenovan EMPIR, ki se je navezoval na slog rimskega cesarstva in ustvarjal predvsem reprezentativne ploskovite oblike s simetričnim okrasjem po antičnih vzorih.

Zgled antika, skladnost, harmoničnost, antični arhitekturni členi (stebni redi, preklada, čelo), posnema pročelje templja, slavolok; uporaba zlatega reza

Kiparstvo

Tudi kiparstvo tega časa temelji na zgledovanju po klasični antiki (oblikovno in vsebinsko), na podlagi cesar se izoblikuje neoklasicistični estetski kanon. Tehnično virtuozno dovršena dela čistih oblik iz gladkega belega marmorja nai bi odsevala zunanjo in notranjo skladnost ter harmonično uravnoteženost. motivni svet antične mitologije in velikih zgodovinskih tem pa naj bi poudarjal družbene ideale in moralna načela.

Motivi iz antike, junaki in bogovi prenešeni v sodobnost, beli slog, antični lepotni kanon - idealna razmerja, idealizacija lepote, zgled Apolon Belvederski

Slikarstvo

Podobno kakor v kiparstvu je tudi v neoklasicističnem slikarstvu poudarjena sporočilnost, vezana na antično moralo in etiko, ki se izraža z velikimi temami rimske zgodovine in mitologije. Jasna, natančna risba poudarja crto in »zapostavlja« barvo, ki dobi le funkcijo polnila, barvni toni so enotni, vse pa strop ureja pregledna in idejno natančno zasnovana kompozicija. Upodobitev postavlja v ospredje motive, ki poudarjajo moralo in z obujanjem historičnih tem ali opozarjanjem na sodobne družbene dogodke zgovorno pricujejo o veličastnih idealih in moralnih načelih.

Jasna, preprosta, uravnotežena kompozicija, zadržano gibanje – manj dinamično, čiste barve in obrisi, realizem, antična prizorišča, zgled antika (dekorativni elementi, oblačila), lepotni kanon antike. Poudarjajo ljubezen do domovine, žrtvovanje za višje cilje, junaštvo, slavljenje vojaških zmag, skromnost, spoštljivost, znanje

Sufflot: Panteon v Parizu

Branderburška vrata, Berlin

Zgled Propileje (slavnostni vhod na Akropolo) + slavolok

Slavolok zmage v Parizu

Politična propaganda

La Madeleine, Pariz

Sveta Magdalena - cerkev

Schienkel: Stari muzej, Berlin

NEOKLASICISTIČNO KIPARSTVO

Antični lepotni kanon - Idealna lepota, telo in duh, čiste oblike, strogost, beli kipi – razumevanje antike kot belega sloga - moralna čistost, purizem. Naravna barva kamna, hladnost. Hočejo se približati antiki, da neoklasicističnih del ne bi mogli razlikovati od antičnih. Vsebinsko – motivi iz mitologije, prenos junakov v sodobni svet.

CANOVA

Delal za vse pomembne osebnosti v tistem času – papeža, napoleona, Katarino Veliko

Canova: Sokratova smrt

Canova: Amor in Psihe

Po zgodbi Afrodita pošlje Kupida, da bi ubil kraljično Psihe, saj je bila boginja ljubosumna – bila je tako lepa, da so jo ljudje častili kot samo Venero. Ko jo je Amor videl, je sam sebe zadel s puščico in tako ji je vsako noč prihajal v palačo izkazovat svojo ljubezen, pod pogojem, da ga ne sme nikoli videti. Neke noči pa je Psihe želela videti, kdo pravzaprav je ta mož in je prižgala oljenko, da bi ga osvetlila. Ponesreči je polila olje na Amorjevo ramo, ta se je prebudil, videl, da je prekršila zaobljubo, in izginil. Psihe mora opraviti 3 naloge, ki jih opravi, a umre. Amorju se je zasmilila in jo je prišel iskat v podzemlje ter pri Zevsu zanjo izprosil nesmrtnost in tako sta bila združena za večno. (psihe=duša, ki je neumrljiva)

Canova: Napoleon Bonaparte

Upodobljen kot bog vojne

Canova: Paolina Borghese

Napoleonova sestra, idealizirana; antična frizura, upodobljena kot Afrodita – VENUS VICTIS – zmagovita Venera

NEOKLASICISTIČNO SLIKARSTVO

Osebe predstavljajo značaje; upodobljeni v antičnih nošah, čeladah, sandalih; jasne poteze in barve, pregledne uravnovešene kompozicije, naravnesvetloba, ki osvetljuje glavno na sliki, v ospredju so vsebine, ki poudarjajo moralo in bičajo družbene razvade, napake posameznikov – poučne vsebine, zajete iz mitologije.

Neoklasicizma se oprijemo akademska umetnost (ki so jo poučevali na akademijah) – AKADEMIZEM – umetnost, ki se izvaja po določenih obrazcih, ki se jih učijo na akademijah – stroge norme pravilnega načina slikanja – hočejo ohraniti značilnosti umetnosti, brez inovacij. Slog dobi kasneje v modernizmu poimenovanje gasilski slog, ki se uporablja za neustvarjalno, togo posnemanje antike, in sicer zaradi antičnih čelad.

Smeri 19. Stoletja se pojavijo kot odgovor na akademizem.

Stroge tektonske kompozicije, natančno plastično modeliranje z risbo in tankimi barvnimi premazi

Moralne vsebine: (KATALOG) V neoklasicizmu prevladujejo po antičnih filozofskih delih izoblikovane moralne in etične vrednote: ljubezen do domovine, ki je pred ljubeznijo do družine (prisega Horacijev – trije bratje morajo zapustiti svoje domove in družine, da se bodo bojevali za zmago Rima), za domovino je treba žrtvovati tudi življenje (Umorjeni Marat – upodobljen kot mučenik, ki se je žrtvoval za revolucijo, tudi Sokratova smrt), slavljenje moškega aktivnega osvajalnega načina, vojaških zmag in askeze (Napoleon na Prelazu sv. Bernarda); skromnost, spoštovanje, znanje (Fokion).

Oblikovne značilnosti (KATALOG): Jasna kompozicija, jasne barve, čisti obrisi, realizem, antična prizorišča.

DAVID

Herojske figure z junaškimi občutji; pristaš revolucionarjev, Napoleona, po porazu Napoleona se umakne v Bruselj

David: Prisega Horacijev

Poudarja junaštvo, sinovi Horacija prisegajo, da bodo branili Rim; ideja je pomembnejša od odnosov. ŠOVINISTIČNA UMETNOST – ženske pasivno vlogo, samo za vzdušje. Patos, moralno najbolj poln trenutek, žrtvovanje za višje cilje, svetost boja za svobodo.

David: Umorjeni Marat

Revolucionar, tiran. Heroizirana smrt – tiranprikazan kot dobrotnik in mučenik. Slikar je upodobil umorjenega revolucionarja Marata, ki ga je nasprotnica revolucije Charlotte de Corday umorila v njegovi kopalnici. Avtor povečuje Marata kot revolucionarnega junaka in borca za pravice malega človeka, hkrati pa v upodobitvi preigrava motiv mrtvega Kristusa (Pietà), zato so sliko imenovali tudi Pietà francoske revolucije ...

David: Kronanje Jožefine

Zgodovinski motiv

David: Napoleon na prelazu st. Bernard

Dramatičen konjeniški portret, rdeča barva – barva cesarjev,

Ingres: Velika odaliska

Odaliska – haremska sužnja. Ingres (<engré>) je bil ravnatelj Akademije lepih umetnosti – njegov slog je bil slog akademije(?) (glej zgoraj akademizem)

Statične kompozicije, idealizirana lepota, senčenje, hladno obravnavanje.

NEOKLASICIZEM NA SLOVENSKEM

Coconi: fasada Souvanove hiše, Ljubljana

Svetiščno čelo; piano mobile – 1. nadstropje

Vrtna paviljona graščine, Dol pri Ljubljani

»kranjski Versailles« - knjižnica + umetniška zbirka

Nikolaj Pertsch: Paviljon Tempelj, Rogaška Slatina

Tempeljsko čelo

Franc Kavčič: Fokion z ženo in bogato Jonko

Vojskovodja Fokion; ničevost materialnega bogastva

Franc Kavčič: Salomonova sodba

Naročnik Franc I. – pravičnost, modrost kraljev. Salomonova sodba. Dve ženi sta se prepirali čigav je živi otrok; za nasvet sta prosili kralja Salomona. Gre za upodobitev vladarjeve pravičnosti in modrosti; kaznoval je krivično, lažno žensko in dosodil otroka pravi materi.

HISTORIZEM

(19.stol.)

Umetnost, ki posega po vsebinah in oblikovnih značilnostih starejših slogov → zgodovinski slogi (predpona neo-, npr. neobarok, neogotika...). NEOSLOGI = PSEVDOSLOGI
ELEKTICIZEM – mešanje več slogov

Spodbudi prebujenje nacionalne zavesti, zanimanje za lastno zgodovino, ki dozori v znanost. Cerkve in mestne – večinoma v neogotskem slogu, upravne palače – neorenesansa, vladne palače – antika, gledališča – neobarok, gradovi – neoromanika.

Časovna opredelitev

Značilen pojav 19. stoletja v arhitekturi je historizem oziroma uveljavitev zgodovinskih slogov.

Arhitektura

Prebujanje nacionalne zavesti in zanimanje za preteklost sta v arhitekturi 19. stoletja spodbudili navdušenje nad pretehtanimi preteklimi oblikami, zato so se vračali k arhitekturnim prvina posameznih zgodovinskih slogov. Poleg prenavljanja starih spomenikov je v tem času potekala gradnja številnih javnih stavb, ki posnemajo posamezne zgodovinske sloge (npr. neoromanika, neogotika, neorenesansa, neobarok), nastale pa so tudi stavbe, v katerih se mesajo različni slogi. Pri izbiri neosloga je imel ključno vlogo simbolni značaj stavbe, z vidika same gradnje pa je treba opozoriti na uporabo novih materialov in tehničnih dosežkov.

Garnier: Opera Pariz

Steber v oknu – zgled Michelangelo; sprejemni prostor – FOYER, bogato okrasje. Razgibana stavbna lupina, monumentalnost, slikovit kiparski okras

Barry: Parlament, London

Grad Neuschwanstein

Romantično obravnavana srednjeveška arhitektura; zgled za Disneya

Von Ferstel: Votivna cerkev Dunaj

Nastala na mestu, kjer je Franc Jožef preživel atentat

HISTORIZEM NA SLOVENSKEM

Pascoli: fasada frančiškanske cerkve v Novem mestu

Hrasky: Deželno gledališče (Opera), Ljubljana – okrasje Gangl, alegorija Komedije in Tragedije

Theyer: Kresija in Filipov dvorec

INŽENIRSKA ARHITEKTURA

Konec 18. in v 1. polovici 19. stoletja svet zajame industrijska revolucija.

Vpliv in posledice industrijske, revolucije in novih tehnologij na arhitekturo; pojav novih gradbenih konstrukcij, ki prodirajo v jedro arhitekture in prevzemajo vse vidnejšo estetsko vlogo; nove gradbene naloge; vloga in pomen Združenih držav za razvoj gradnje v višino. Uvaja nove gradbene materiale, išče skladnost med namenom in lepoto konstrukcije, omogoči zahtevne konstrukcije.

Naloge: Razstaviščne stavbe, industrijski objekti, železniške postaje, stavbe za svetovne razstave, nebotičniki, mostovi.

Paxton: Kristalna palača, London

Po pariški razstavi industrijske proizvodnje, obrti in umetnosti v Londonu odprejo prvo svetovno (mednarodno) razstavo v Kristalni palači. Inženirska konstrukcija, uporabili velike količine litega železa, stekla, lesa. Montažna konstrukcija – sestavljena, razstavljena in ponovno sestavljena na drugem mestu. Prototip, zgled za nadaljnjo gradnjo.

Eiffel: Eiffelov stolp, Pariz

Sullivan: Wainwrightov nebotičnik, St. Louis

ROMANTIKA

Konec 18. in v 1. polovica 19. stoletja

Romantika ni obdobje, ampak kulturno gibanje, smer; stanje duha, razpoloženje, ideja. Zanja je značilna čustvenost, osebni odnos do lepega, subjektivnost, svetobolje, individualizem, nemir, premetavanje usode, stvarnost in ideali, domišljija, pravljичnost – ljudsko slovstvo, eksotičnost, narava. Nasprotovanje izumetničeni plemiški kulturi in civilizaciji nastajajoče industrije in kapitalističnega meščanstva. Spemni se status umetnika v družbi, saj želijo umetniki slikati kar hočejo in kot hočejo – vse manj po naročilu; slab finančni položaj

Vodilni motiv v umetnosti je romantična, mogočna krajina, v primerjavi s katero je človek upodobljen kot majhen, neznamen, moč narave se kaže tudi z upodabljanjem atmosferskih pojavov; motivi iz literature, pravljic, ljudske umetnosti, navdušenje nad srednjim vekom, kulturo in umetnostjo Orienta, animalistično slikanje – videnje živali kot nepokvrajanih bitij, mysticizem (ruševine), onostranstvo.

Oblikovne značilnosti: izrazitejša slikovitost, svobodne in razgibane, dinamične kompozicije, izrazno sredstvo sta barva, svetloba, dramatičnih in svetlobnih kontrastov

SLIKARSTVO

ROMANTIČNA KRAJINA – (IZ KATALOGA) Romantična krajina je čustveno ali razpoloženjsko obarvana, ima poudarjeno "štimungo" (razpoloženje, ozračje), umetnik izbira slikovite in dramatične poglede, slikana je po študijah v naravi, vendar dokončana v ateljeju, svetloba igra ključno vlogo, slikarji dajejo velik poudarek oblikovanju neba, priljubljena je igra svetlobnih odsevov, zlasti zrcaljenje neba v vodi ...

Caspar David Friedrich: Popotnik nad zamegljeno pokrajino

Friedrich je svoje pokrajine skiciral v naravi, a jih je nato naslikal v ateljeju. Slika bi lahko predstavljala metaforo za neznan usodo; nepomembnost posameznika v prostrani naravi, samotnost in majhnost; veličastje dogajanja (oblaki)

Caspar David Friedrich: Menih na morski obali

Menih na obali severnega morja, ki gleda stran od opazovalca; valovi - nemir, morje, osamljenost. Poudarjena globina, širna, neskončna pokrajina še poudari majhnost meniha, ki stoji pred ogromnostjo narave; prisotnost boga. Raziskave so pokazale, da je naslikal na obzorju tudi dve jadnici (usoda premetava človeka), ki pa ju je kasneje odstranil.

GERICAULT

Družbenokritičen; slika duševno bolne – duševnost se kaže na fizisu.

Gericault: Splav meduze

Za motiv uporabi časopisno novico (nov medij) o škandalu vlade; Francoska vlada pošlje predstavnike, kartografe, vladne delavce v zahodno Afriko. Ker so bile ladje preobtežene, so doživeli brodolom, zaradi pomanjkanja rešilnih čolnov pa je veliko ljudi umrlo (od petsto se jih reši okrog sto petdeset, samo petdeset pa jih na koncu preživi). Po tem ko je prenatrpana in slabo opremljena ladja Meduza doživela brodolom, so častniki pustili mornarje na splavu sredi morja brez zadostne količine hrane in vode. Na morju so preživeli dva tedna; kanibalizem. Slikar najprej raziskuje okoliščine, intervjuira preživele, hodil je po mrtvašnicah. Gericault jedogodek upodobil v trenutku, ko na obzorju zagledajo ladjo.

DELACROIX

Vpliv orientalizma, eksotika, vpliv Rubensa

Delacroix: Sardanapalova smrt

Asirski kralj; upor ljudi, Sardanapal noče biti ujet, zato naredi samomor in da pobiti cel harem, zažge palačo...

Delacroix: Alžirke

Delacroix: Svoboda vodi ljudstvo

Motiv je francoska revolucija leta 1830 (čeprav jo ponavadi povezujejo z revolucijo leta 1789), ko ljudstvo vrže z oblasti Burbone. Nosi francosko bandero oz. zastavo, frigijsko (jakobinsko) čepico, ki je v francoski revoluciji leta 1789 simbolizirala svobodo. Obleka spominja na draperijo pri Nike Samotraški. Razgaljene prsi simbolizirajo resnico. V ozadju je francoska Notre Dame. Osebe na sliki so predstavniki različnih slojev, vključenih v revolucijo: moški s cilindrom predstavlja buržoazijo (šlo naj bi tudi za slikarjev avtoportret); proletariat, kmečko prebivalstvo, fant z baretko študente.

Constable: Seneni voz

Romantična krajina – mogočnost narave, človek majhen; atmosferski pojav – moč narave. Cerkvica v ozadju.

Turner: Zadnja vožnja bojne ladje Temeraire

Parnik pelje ladjo v pristanišče. Veličastna preteklost ladje (bitka pri Trafalgarju), minljivost (sončni zahod)

Turner: Dež, para in hitrost

Lokomotiva. Slikovit stil – predhodnik francoskih impresionistov.

Turner: Snežni vihar na morju

Goya: Gola Maja

Ni idealizirana, realistična

Goya: Portret Karla IV. in njegove družine

Upodobi jih neidealizirano

Goya: 3. maj 1808: streljanje upornikov

Zgodovinski motiv – Napoleon okupira Španijo, Mamuki (arabski najemniki iz Egipta v francoski vojski) postavijo vse z ulice, ki so kakorkoli oboroženi, pred strelni vod. Dvignjene roke – aluzija na Kristusa; slika postane simbol nacionalne zavesti. Lanterna izvor svetlobe.

Goya: Grozote vojne

Grafični ciklus; jedkanica

KIPARSTVO

Rude: Odhod prostovoljcev iz leta 1792 (marseljeza)

ROMANTIKA IN BIDERMAJER NA SLOVENSKEM

Bidermajer - pribl. 1815 - 1860

Prilagajanje okusu naročnika – idealizacija; tehnična dovršenost, slog sledi tradiciji neoklasicizma – položene, zglajene slike, jasne kompozicije in barve, težnja po kazanju tekstur in materialov – bogastva upodobljenega. Vsebina iz meščanskega okolja. Srečno družinsko življenje, samozavest meščanov, pomen izobrazbe, ni bahavosti, natančnost upodobitve, naravne barve, plastičnost, čista svetloba.

Istočasno, ko govorimo o romantiki v umetnosti, se v avstrijskem prostoru razvije slog, ki ga imenujemo bidermajer. Vezan je na politiko – na Dunaju se uveljavi v predmarčnem obdobju, to je v času od 1815 – 1848 . Bidermajer je predvsem življenjski slog meščanstva na Dunaju. Meščani so se zaradi nezadovoljstva zaradi politike umaknili v idilo družinskega življenja. Najpomembnejša postane družina. Družabnost se odvija v okviru doma. V ta slog sodi tudi obiskovanje gledališča, glasbenih prireditev, predvsem pa večeri glasbe in poezije v domačem okolju.

Kot umetnostni slog se bidermajer najbolj najbolj razvije na področju umetne obrti, kot slog pohištva, na področju mode oblačenja, delno tudi v slikarstvu. V bidermajerskem slikarstvu na Dunaju prevladujejo motivi žanra in reprezentativni portret (kaže socialni status portretirancev). Najbolj znan dunajski bidermajerski portretist je Amerling.

Na Slovenskem se je uveljavil predvsem BIDERMAJERSKI PORTRET – je realističen, a idealiziran. V stalni zbirki narodne galerije so predstavljeni trije znani slovenski bidermajerski portretisti: Jožef Tominc, Matevž Langus, Mihael Stroj.

Tominc: Družina dr. Frušiča

Delo je tipičen primer družinskega bidermajer portreta. Vzdušje je idilično, vsi družinski člani so predstavljeni v značilni bidermajer noši (ki izhaja iz vojaški uniform v času Napoleonovega režima). Poudarek je na oblačilih, draperiji. Natančno naslikana tkanina, nakit, vzorce na tkovinah, gumbi... Bidermajer pohištvo; odsev na položeni mizi. V ozadju je umetna scena. V ozadju moških portretirancev je težka draperija, v ozadju ženskih pa nežna, idilična scena, ki predstavlja naravo. Držijo se strogo, zgledno.

Tominc: Avtoportret

Značilna bidermajer noša, vendar bolj sproščeno. Tominc je študiral na akademijah v Rimu, Benetkah, Neaplju. Je kvaliteten slikar v evropskem merilu. Ustvarjal predvsem v Gorici in Trstu, Prešernova Ljubljana mu ni bila preveč blizu.

Tominc: Družina Mosconovih.

Bolj sproščeno – so pravi aristokrati, ne le bogati meščani. Posebno prefinjeno naslikane materiale, čipke, odsev skodelic, porcelan, kašmir, idilično vzdušje. Namišljena scena v ozadju. Ribev akvariju – obvladovana narava.

Tominc: Podoba očeta

Za razliko od ostalih portretov je očeta naslikal brez idealiziranja. Svečana noša. Pogost atribut na bidermajerskih portretih je šal iz kašmirja

Langus: Ljubljanski trgovec Hohn

Knjigotržec. Detajli – ozadje (prirejena podoba Ljubljane), oblačila, šopek v knjigi (načilen detajl)...

Stroj: Luiza Pesjakova

Značilen bidermajer portret (slikan po šabloni), bidermajer šopkom na oblačilu z natančno naslikanim nakitom. Portretiranka je avtorica libreto za prvo slovensko opero Gorenjski slavček in občudovalka Prešerna. Strojev slog je ustrezal zahtevnejšim naročnikom. Študiral je na Dunaju in se zgledoval po Amerlingu ter postal modni portretist ljubljanskega meščanstva. Njegove ženske portrete prepoznamo po prefinjenih rokah, melanholičnih obrazih in elegantnih ozkih ramenih.

Pernhart: Panorama s Stola

Pernhart: Klanško jezero v nevihti

Spremenljivost narave

Karinger: Triglav iz Bohinja

Majhnost človeka v primerjavi z naravo. Mehka svetloba, povečuje naravo, idiličnost.

REALIZEM

Čas: 2. polovica 19. stoletja

Vsakodnevna stvarnost, preprosti ljudje, žanrski motivi, plenerizem, samostojni motivi likovnih del so preprosti ljudje, umetnost postane družbenokritična, realističen pristop v obravnavani snovi ...

Courbet uveljavi realizem kot smer. Po tem, ko zavrnejo njegovo sliko v Salonu v Franciji – neprimerni motivi (kot npr. njegova slika Lomilci kamenja – povečuje delo, ki je zaničevano) Nasproti Salona razstavi v Salonu zavrženih leta 1863 svoje slike; napis »Realizem je resnica«. Pojavi se kot kritika uradne umetnosti, družbene stvarnosti. Izbira socialno obarvanih tem; pomaga si s fotografijo, vpliva na karikaturo, povezan z impresionizmom.

Courbet: Slikarjev atelje

Ali »Sedem let mojega življenja«. Slika je manifest realizma – vlogo umetniške svobode poudari nad okusom. Gola ženska figura – Resnica, morda muza, otroški pogled – pravi, iskren. Levo na sliki so ljudje iz njegovega vsakdana – duhovnik, trgovec, revna ženska. Kitara, klobuk s peresom in bodalo predstavljajo tradicionalno akademsko umetnost. Akt z mrtvaško glavo – smrt akademske umetnosti, časopis – smrt idej. Desno: umetnikovi pristaši (tudi Baudelaire).

Courbet: Pogreb v Ornansu

Ne idealizira pogrebcev. Slikar emocionalno intenzivni dogodek naslika hladno, neprizadeto kakor vsakdanje, žanrsko dogajanje. Barvna skala je umirjena, zadržana, temnih, rjavo črnih barvnih tonov. Figure na sliki so upodobljene zelo realistično, na sliki je okoli 50 portretov Courbetovih sovaščanov iz vasi Ornans.

Daumier: V vagonu tretjega razreda

Daumier - kritičen; tudi karikaturist – vpliv časopisa; litografija (kamnotisk) – ploski tisk. Velik vpliv na življenje ljudi v tem času ima železnica. Družbenokritičnost - V nabito polnem vagonu so upodobljeni predstavniki najnižjega socialnega sloja, delavci, kmetje, doječa mati, izpostavljena je revščina ljudi, ki so potisnjeni na obrobje družbe

Daumier: Ulica Transnonain (litografija)

Millet: Paberovalke

Millet slika kmečka opravila, delo, ga povečuje. Prizori delujejo svečano. Žanr. Millet ima velik vpliv na Van Gogha, Groharja. IZ KATALOGA: Slika prikazuje revne kmetice (kajzarice), ki jim je bilo po francoski šegi na poljih velikih kmetov in veleposestnikov po žetvi dovoljeno pobirati raztreseno klasje in ostanke žetve, da so lažje preživele svoje otroke ..., Slikar opozarja na njihovo revščino in izkoriščen položaj, hkrati pa s tem, ko revne žene upodobi kot monumentalne figure, izraža spoštovanje do njih in jih povečuje ...

Millet: Avemarija

C. Corot: Most v Nantesu

Corot je predstavnik barbizonske šole – slikali so pokrajino na prostem (PLENERIZEM). V tem času se zato pojavijo barve v tubah. Realističen slog.

REALIZEM NA SLOVENSKEM

Dela slovenskih realistov hranijo v Narodni galeriji. Slovenski realisti so šolani umetniki (Dunaj, München); so pravi slovenski avtorji – po narodnosti.

Slikarji slikajo glede na svoja zanimanja, interese; slikajo v tradiciji akademskega realizma (rjav kolorit, realnost, brez idealiziranja). Starejša generacija: brata Šubic. Mlajša generacija: Ažbe, Kobilica, Petkovšek, Vesel...

SLIKARSTVO

REALISTIČNI PORTRET – (IZ KATALOGA) Osnovno vodilo slikanja je VERIZEM, natančen in zvest posnetek resnične podobe portretiranca, namesto subjektivnega videnja poskuša ustvariti čim bolj objektivno podobo ortretiranca, s fotografsko natančnostjo poskuša zajeti vse nadrobnosti, ničesar ne poenostavlja ali izpušča, slikar ne olupšuje, ne idealizira podobe, trudi se upodobiti tudi značaj upodobljenca ...

Jurij Šubic: Pred lovom

Slika razstavljen na pariškem Salonu; nastala v Normandiji. Pleneristična slika. Uporablja svetlejšje barve kot slikarji pred njim. V sliki je izražen občutek trenutnosti, naključnosti.

Jurij Šubic: Stara mati šiva

Upodabljanje svetlobnih efektov

Jurij Šubic: Portret dr. Ivana Tavčarja

Janez Šubic: Podoba očeta

Novost: portret človeka kmečkega porekla

Petkovšek: Doma

Žanr; Ažbe se šola v Italiji; pri slikanju je etnološko natančen (oprema interierja). Slika Doma prikazuje slikarja z družino, prevladuje neprijetno, težko vzdušje. Mati brez roke – non finito.

AŽBE

V Münchnu ima svojo šolo, v kateri so se šolali vsi slovenski impresionisti. Njegova metoda slikanja portretov temelji na tonskem modeliranju krogle (načelo krogle), čiste barve pa se nanašajo in mešajo iz tube direktno na platno (načelo kristalizacije barv) – s tem bi ohraqnili njihovo optično vplivanje. Pri njem se uči tudi Kandinski.

Ažbe: Zamorka

Ažbe: Pevska vaja

KOBILICA

Prva akademsko izobražena slovenska ženska slikarka. Kozmopolitka – živela v mnogih mestih po Evropi
Zgodnje obdobje: slika v tradiciji akademskega realizma, predvsem ženske in otroke; rjav kolorit, psihološko poglobljeno (npr. Kofetarica)

Pozno obdobje: Zanimanje za svetlobo, svetlejši kolorit

Kobilca: Poletje

Nastala na osnovi fotografije, a ima popolnoma drugačne optične in svetlobne vrednosti; čeprav je upodobila sestro Fani, ni portret, ampak žanr – prikazuje meščanski vsakdan. Zanimanje za svetlobo – vpliv impresionistov.

Kobilca: Kofetarica

Kobilica: Otroci v travi

Pleneristična slika

F. Vesel: Likarice

Žanr; narodna noša

KIPARSTVO

A. Gangel: spomenik Valentinu Vodniku

Prvi javni spomeniki na Slovenskem

I. Zajec: spomenik F. Prešernu

IMPRESIONIZEM

Proti akademizmu. Čas: 1870-90, tudi še kasneje

Poudarjen svetlobno-barvni, čutni, trenutni vtis. Velik vpliv na impresionizem ima fotografija, ki odvzame slikarstvu osnovno nalogo – realistično upodabljanje stvarnosti. Impresionisti zato hočejo upodobiti tisto, česar fotografija ne more – ujeti trenutnost, vtis s pomočjo barv, zanimanje za svetlobne učinke – meglice, vodne površine, steklo, atmosfere splremembe, odbleski svetlobe...; Isti motiv upodablja večkrat v različnih delih dneva, letnih časih – različni svetlobni efekti. Ni potrebe po realizmu; trenutnost se dosega z novimi kompozicijami KADRIRANJEM – npr. odrezane figure – ujet trenutek.

JAPONIZEM – navdušenje nad japonsko grafiko (lesorezi) – žareče barve, ploskovitost

Impresionisti so PLENERISTI, uporaba barv v tubah. Velik vpliv ima razvoj železnice – omogoča hiter odhod v naravo.

Formati slik postanejo manjši, poteze so bolj skicozne, hitreje, barvo nanašajo direktno na platno, debeli pastozni nanosi barv (»in pasto«). Barve uporabljajo po študijah učinkov zaznavanja – barva se meša v očesu gledalca, na platno pa nanašajo čiste barve. Črna barva lahko nastopa kot samostojna barva, lahko pa tudi brez nje. Slikam vzamejo literarnost (vsebino).

Slikajo žanrske prizore, pejzaž (krajina).

Impresionizem je moderna umetnost, ker se zanima za likovni fenomen – svetlobo; ni nobenih vsebinskih in oblikovnih problemov, zato ne traja dolgo.

Glavni predstavniki so Manet, Monet, Renoir, Degas

MANET

Uvrščamo ga med impresioniste, čeprav je le njihov sopotnik, ima nanje velik vpliv. Prikazuje razuzdano pariško življenje.

Manet: Olimpija – motiv ležeče Venere preoblikuje – upodobi brez olepšav, realistično, neposredno

Manet: Zajtrk v travi – slika v Salonu zavrnjenih. Izhodšče za sliko je Tizianov Koncert v travi, ki jo je prenesel v svoj čas. Kontraverzno – prostitutka.

MONET

Monet: Impresija, sončni vzhod – po tej sliki se imenuje impresionizem

DEGAS

Nima se za impresionista, čeprav sodi mednje. Pomembnejše, ker črno obravnava kot samostojno barvo, ukinja mehko senčenje; kaže vpliv lesorezov – ploskovitost. Slika balerine – gibanje.

SLOVENSKI IMPRESIONIZEM

(od tukaj naprej z interneta)

RIHARD JAKOPIČ

Večkrat slikal iste motive - Križanke ali Sava. Zanimalo ga je spreminjanje svetlobe in luči na istem predmetu, želel je, podobno kakor Monet, ujeti spreminjajočo se atmosfero. Rihard Jakopič, ustanovil je prvo slikarsko šolo, financiral prvo umetnostno razstavišče v Ljubljani – Jakopičev paviljon, bil eden ustanovnih članov Narodne galerije.

IVAN GROHAR

Grohar: Macesen - Slika je duhovni avtoportret slikarja, simbolizira avtorja samega. Macesen je prispodoba slikarja, ki kot drevo kljubuje vsem viharjem, vsem težavam. Ivan Grohar je drzno obrezal že končano sliko in drevo pomaknil v sredino, ga posebil.

Grohar: Sejalec – Simbolika: Novo življenje, upanje, nova slovenska umetnost ...

Grohar: Črednik – Simbolika: mistična vizija pastirja, čuvaja, zavetnika ...

POSTIMPRESIONIZEM

KIPARSTVO

RODIN

S kiparskimi likovnimi postopki je dosegel to, kar so impresionistični slikarji izrazili s hitrimi potezami čopiča - Likovne učinke gradi na kontrastu hrapavih in gladkih površin, pri tem je videti sledove prstov in orodij, površina ni zglajena temveč daje vtis, kot da imamo opravka s študijo ... Kiparska dela pušča nedokončana; torzo razume kot samostojno umetnino.

Rodin: Poljub - Poljub je revolucionarna, sproščena in spontana podoba ljubezni med moškim in žensko, simbol osvobajnja od okostenelih družbenih norm in tabujev ...

Rodin: Vrata pekla – Nadokončano naročilo. Nad vrati je bil zapisan citat: Pustite vsak up, vi, ki vstopate! navdih Božanska komedija Danteja Aligherija. Za timpanon teh vrat je bil mišljen kip Mislec.

Rodin: Mislec - predstavlja sodobnega človeka, mislečega junaka, umetnika ali slehernika, ki je vsakodnevno postavljen pred številna eksistencialna vprašanja ...

Rodin: Calajski meščani – Predstavlja dogodek - predajo mesta Calais Angležem v 14. stoletju po dolgotrajnem obleganju. Mestu, ki je bilo tik pred zavzetjem, so angleški osvajalci ponudili ugodne pogoje predaje, pod pogojem, da gre nekaj najodličnejših meščanov prostovoljno za talce ... Dramo meščanov je upodobil tako, da iz likov veje tesnoba, žalost, obup, predanost žrtvi ...

SLIKARSTVO

POINTILIZEM ali divizionizem – tehnika slikanja – slikar nanaša drobne pikice primarnih čistih barv drugo ob drugo, saj je prepričan, da so barve, ki se mešajo v očesu, intenzivnejše od tistih, ki jih umetnik zmeša na paleti. Svojo teorijo gradi na sočasnih fizikalnih spoznanjih o lomu svetlobe in o percepciji barv. (npr Seurat: Nedeljsko popoldne na otoku La Grande Jatte)

Cézanne: Gora Sainte-Victoire – Dve novosti: slikar skozi analitično opazovanje vidnega opušča globino slike, predmete postavlja drugega ob drugega, podrejeni so ploskvi v dveh dimenzijah. Globino ustvarja z modulacijo barv, ustvarja mrežo barvnih lis. Naravo obravnava geometrijsko. Vidni svet kubično poenostavlja, zapletena telesa iz narave poenostavi z geometrijskimi liki: kocka postane kvadrat, krogla krog.

Van Gogh: Zvezdna noč – Slikarjev slog – osebna slikarska poteza z debelimi nanosi barve in ustvarjanjem energetskih vrtincev;
močne kontrastne barve z osebnim razumevanjem barvnih kontrastov rdeče-zeleno in modro-rumeno; izguba globine prostora, poenostavljanje oblik, deformacija forme. Napoveduje ekspresionizem.

-----od tukaj naprej nepopolni/manjkajoči izpiski-----

SLIKARSTVO IN KIPARSTVO 20 . stoletja

MODERNIZEM IN DOBA ZGODOVINSKIH AVANTGARD:

Skupne značilnosti avantgardnih gibanj:

Vsem avantgardnim gibanjem je skupna težnja po prekinitvi s tradicijo.

Na likovnem področju je težnja po odmiku od realizma, slikarstvo in kiparstvo NE ŽELI VEČ POSNEMATI STVARNOSTI. Najbolj revolucionarna je v tem pogledu ABSTRAKTNA UMETNOST.

Za razumevanje zgodovinske avantgarde moramo poznati idejne smernice gibanj,

njihove manifeste, razumeti moramo odziv avantgardnih umetniških skupin na družbena dogajanja ....

Iste IDEJE združujejo tako slikarje, pesnike, glasbenike ... Govorimo o nadrealističnem slikarstvu, nadrealistični literaturi ...

Primeri del :

Kandinski : Kompozicija

Duchamp : PISOAR

FAUVIZEM

Za fauviste je značilna uporaba MOČNIH ČISTIH BARV in POENOSTAVLJENE PLOSKOVITE OBLIKE.

Vodilni predstavnik je Henri Matisse.

Matisse: Portret z zeleno črto

Matisse: Ples

Matisse: Rdeča soba

EKSPRESIONIZEM

Ekspresionizem je nastal kot protest zoper družbeno dogajanje.

MOČNE BARVE IN DEFORMACIJA OBLIK je izraz notranjega razpoloženja ...

Ekspresivno je tisto delo, ki izraža notranje duševno stanje umetnika ...

Ekspresionista ne zanima čutno zaznavna stvarnost kot impresionista .Beseda ekspresija pomeni IZRAZ.

Kot avantgardna slikarska in kiparska smer se ekspresionizem razvije okrog 1905 . V Nemčiji delujeta dve ekspresionistični skupini. Vodja skupine MOST (Die Brucke) je Ernest Ludwig Kirchner. Skupina deluje v Dresdenu. Kirchner z EKSTREMNI MI BARVAMI in DEFORMIRANIMI oblikami izraža morbidnost in tesnoba časa.

Druga skupina se imenuje MODRI JEZDEC (Der blaue Reiter), glavni predstavnik je Kandinski.

Za predhodnika ekspresionizma veljata E. MUNCH in V. van GOGH.

Idejno je ekspresionizem protest proti družbi 20. stoletja, proti nemoralnosti tega časa.

V času pred prvo svetovno vojno so umetniki ugotavljali negativne posledice industrializacije, strah jih je bilo prihodnosti (politični dogodki). Industrijska revolucija je prinesla veliko revščine, prostitucije ... Zato je ekspresionizem kot umetniška smer zaznamovan s TEMNIMI VSEBINAMI. Na nastanek ekspresionizma vplivajo krivične politične družbene razmere ... še posebno v Nemčiji v času od 1905 do 1925.

Primeri ekspresionističnih del :

Kirchner: Avtoportret z modelom

Nolde: Ples okoli zlatega teleta

Marc: Modri konj

KUBIZEM

Pomembno je RAZSTAVLJANJE PREDMETOV NA GEOMETRIJSKE OBLIKE, pomembne so nove tehnike kot je KOLAŽ, pomemben je VPLIV AFRIŠKE UMETNOSTI NA OBLIKOVANJE ...

Kubizem se je rodil leta 1907 s Picassovim delom AVIGNONSKE GOSPODIČNE .

Najbolj znana kubista sta PICASSO in BRAQUE.

Kubisti želijo razstaviti objekt na TEMELJNE PRVINE. Že Cezanne je hotel v slikarstvu izraziti OSNOVNO, GEOMETRIJSKO STRUKTURO OBJEKTA.

Izhodišče ima kubizem že v Cezannovi teoriji, da lahko vse stvari v naravi razstavimo na temeljne oblike KROGLE, stožca, VALJA.

Govorimo o ANALITIČNEM KUBIZMU, kasneje tudi o SINTETIČNEM KUBIZMU. Analitični kubizem želi razstaviti objekt na prasestavine, dele predmeta razstavi po površini slike ... Prvič v zgodovini slikarstva vidimo različne poglede na predmet, kubist ne slika več z enega zornega kota..

Pri sintetičnem kubizmu pa gre za ZDRUŽEVANJE BISTVENIH OBLIK v zaključeno celoto.

Primeri kubističnih del:

Picasso: Avignonske gospodične

Picasso: Steklenica, kozarec in violina

Picasso: Guernica

Braque: Žena z mandolino

FUTURIZEM

Je gibanje, ki povečuje TEHNIKO, HITROST, GIBANJE, VOJNO ...

Futuristi želijo upodobiti MODERNO ŽIVLJENJE, zanima jih figura v spreminjanju .

Primeri futurističnih del:

Carra: Pogreb anarhista Gallija

Boccioni: Edinstvena oblika nadaljevanja v prostoru

Balla: Dinamizem psa na vrvcu

KONSTRUKTIVIZEM

Konstruktivizem poudarja povezanost umetnosti in življenja. Umetniki uporabljajo NOVE MATERIALE pri konstruiranju sil in napetosti v prostoru.

Primeri del:

Tatlin: Spomenik tretji internacionali

Gabo: Ženska glava

Pevsner: Konstrukcija

DADAIZEM IN NADREALIZEM

DADAIZEM kot gibanje pomeni UPOR proti OBSTOJEČEMU REDU. S svojimi razstavami dadaisti tudi IZZIVAJO. Dadaizem kot izzivalna likovna in literarna smer se razvije kot protest proti vojni in civilizaciji sploh. Dadaisti so zavrnili civilizacijo, ker povzroča ZLO. Kot skupina DADA (izraz pomeni otroško govorico) so začeli delovati leta 1916 v Zurichu.

Med deli, ki so IZZIVALA, je FONTANA. M. DUCHAMP je pod tem naslovom razstavil straniščno školjko. Dadaizem je vplival na nastanek nadrealizma.

Primeri dadaističnih del:

Duchamp: Akt, ki se spušča po stopnišču

Duchamp: L.H.O.O.Q

Schwitters: Merzbild 25 A

NADREALIZEM zagovarja IMPULZIVNO USTVARJANJE, razumljeno kot psihični avtomatizem.

Nadrealiste zanima vse IRACIONALNO, torej SANJE, PODZAVEST, VIZIJE ... Idejno je na nadrealizem močno vplivala psihoanaliza Sigmunda Freuda.

Glavni predstavniki nadrealizma so Max ERNST, Juan Miro, Salvador DALI, Marc CHAGALL, Rene Magritte, Paul Klee.

Ločimo veristični in abstraktni nadrealizem.

Primeri nadrealističnih del:

Ernst: Nevestina toaleta

Dali: Vztrajnost spomina

Magritte: Evklidovi sprehodi

Miro: Materinstvo

Klee: Mali kvadrat s smreko

Chagall: Avtoportret s sedmimi prsti

ABSTRAKTNA UMETNOST

Ne govorimo o smeri ali zgodovinskem slogu, ampak o načinu likovnega izražanja.

Abstraktna umetnost NE OBNAVLJA OBLIK IZ STVARNEGA SVETA, JE NEPREDMETNA UMETNOST. Uporablja čista likovna sredstva kot so ČRTA, BARVA, OBLIKA KOMPOZICIJA, PROSTOR in z njimi izraža ali duševna stanja ali racionalno oblikuje svet geometrije. Predstavniki abstraktnega slikarstva so Piet MONDRIAN, Vasilij KANDINSKI, Kazimir Malevič.

Začetnik abstraktnega slikarstva je Kandinski. Leta 1912 se odpove predmetnemu upodabljanju. Na njegovi sliki ČRNI LOK so še sledi predmetnega sveta, vendar so nosilci sporočila BARVE. Kandinski je predmete zreduciral do čistih oblik.

Za Kandinskega in Pieta Mondriana je abstrakcija IZRAZ FILOZOFSKE OPREDELITVE. Menita, DA JE IDEJA VSEBOVANA V ČISTIH OBLIKAH.

Piet Mondrian je bil član skupine DE STIJL. Zagovarjal je osvoboditev slikarstva, prekinitev povezave z zunanjim svetom. Okolje je skrčil na VODORAVNE IN NAVPIČNE ČRTE. Uporabljal je osnovne barve v kombinaciji z BELO in ČRNO.

Hotel je ustvariti popolno harmonijo logike, ustvariti abstraktno bistvo.

Abstraktna umetnost se nadaljuje še po drugi svetovni vojni.

V abstraktno umetnost (abstraktni ekspresionizem) sodijo tudi dela Jacksona POLLOCKA. Uvedel je novo tehniko STISKANJA in KAPLJANJA BARV na platno. Ta tehnika se imenuje DRIPPING. Pollockovo slikarstvo je dinamično in spontano ... Na platno je hotel ujeti oblike občutkov ... Svoje občutke je izražal v ritmu svojega telesa ... S svojo tehniko se je uprl teorijam o slikarskih postopkih, ki so jih zahtevale akademije ...

O abstraktni umetnosti po drugi sv. vojni lahko govorimo tudi v okviru slikarstva, ki ga razumemo pod izrazom INFORMEL. S to besedo je mišljeno svobodno slikarstvo, ki se odreka pravilom, ki jih je uveljavila tradicija.

Primeri abstraktnih del:

Malevič: Suprematistična kompozicija

Kandinski: Črni lok

Kandinski: Krajina z rdečim madežem

Mondrian: Drevo

Mondrian: Kompozicija z rdečo rumeno in modro

Malevič : Črni kvadrat na belem ozadju

KIPARSTVO prve polovice 20. stoletja

Značilna je težnja k ABSTRAKCIJI, novost so GIBLJIVE PLASTIKE, ki jih imenujemo MOBILI. Kiparji so začeli uporabljati nove materiale, tudi plastiko. Značilno je soočanje POLNIH in PRAZNIH form ..

Eden najpomembnejših kiparjev 20. st je Henry MOORE. Če pogledamo njegovo delo KRALJ IN KRALJICA, ugotovimo, da je človeško figuro SKRČIL NA BISTVENO,

Njegova glavna tema je človek. Kipe je postavljajl v parke in ustvaril povezavo med krajino in kipom.

Težnja k ABSTRAKCIJI je prisotna tudi v delu kiparja BRANCUSIJA: PTICA V PROSTORU (1932 - 1940).

Brancusi je želel ustvariti povezavo med vsebino, materialom in obliko. Obliko ptice je tako poenostavil, da je prišel do osnovnega geometrijskega telesa. Oblika izraža samo gibanje proti nebu ...

Poleg abstraktnega kiparstva se srečamo tudi s figuralnim kiparstvom (ekspresionistično kiparstvo).

Pomembni kiparji prve polovice 20. st . so Constantin BRANCUSI, Hans ARP, Henry MOORE, Alberto GIACOMETTI.

Primeri kiparskih del prve polovice 20. st .:

Brancusi: Poljub

Brancusi: Ptica v prostoru

Arp: Konkrecija

MOORE: KRALJ IN KRALJICA

Giacometti: Visoka figura

Moore: Ležeča figura

SLIKARSTVO IN KIPARSTVO po DRUGI SVETOVNI VOJNI

Omenili smo že velik pomen ABSTRAKTNEGA EKSPRESIONIZMA, ki se je rodil v Ameriki (J. POLLOCK in njegova tehnika DRIPPING).

Po drugi svetovni vojni se rodi tudi POP ART, kot reakcija na elitizem in hermetičnost abstraktnega ekspresionizma. POP ART je smer v slikarstvu in kiparstvu, ki se je začela razvijati okrog 1960 v ZDA in Angliji. Prikazuje BANALNO, VSAKDANJO RESNIČNOST POTROŠNIŠKIH DOBRIN IN REKLAM. Na slikah vidimo PLOČEVINKE, HAMBURGERJE, OGROMNE ZOBNE PASTE. Najbolj znan predstavnik je A. WARHOL. Njegovo delo M. Monroe pripoveduje o mitu potrošniške družbe.

Srečamo se z različnimi umetnostnimi usmeritvami kot so MINIMALIZEM, HIPERREALIZEM, KINETIČNA UMETNOST.

Pomembna je uveljavitev KONCEPTUALNE UMETNOSTI.

Pojavlja se umetnost zunaj galerij, kot je LAND ART (skupina OHO).

Primeri slikarstva in kiparstva po drugi svetovni vojni:

J. POLLOCK: Številka 31

M.Rothko: Rdeče, oranžno

Calder: MOBILE

V. Vasarely: CTA 102

Andy WARHOL: Marilyn Monroe

Fontana: Prostorski koncept

D. Judd: Brez naslova

R. Smithson: Spiralni pomol

SLOVENSKO SLIKARSTVO IN KIPARSTVO 20. STOLETJA

Ljubljana postane glavno mesto republike. Od impresionizma naprej naši umetniki sledijo razvoju modernizma v zahodni Evropi. Abstrakcija se je pri nas uveljavljala zelo počasi, šele v 60.ih letih.

Pred tem je pomemben BARVNI REALIZEM .

EKSPRESIONIZEM IN NOVA STVARNOST v slovenski umetnosti:

Pri nas je ekspresionizem odgovor na izkušnjo prve svetovne vojne. Opazimo deformacijo oblike, MOČNO ČUSTVENO IZRAZNOST. Idejno je prisotno zavzemanje za duhovno prenovu. Vodilni slovenski ekspresionisti so FRANCE in TONE KRALJ, VENO PILON, BOŽIDAR JAKAC.

Ekspresionizmu sledi NOVA STVARNOST, ki odslikava predmetni svet okrog sebe.

Primeri del slovenskega ekspresionizma in nove stvarnosti:

F. Kralj: Umetnik

F. Kralj: Kmečki in mestni otroci

T. Kralj: Zadnja večerja

T. Kralj: Avtoportret z ženo

T. Kralj: Slovenska svatba

VENO PILON: PORTRET MARIJA KOGOJA

Veno Pilon: Romarska cerkev

Veno Pilon: Tihožitje s hruško

Božidar Jakac: Koncert, Ulica ponoči

BARVNI REALIZEM

Pred drugo svetovno vojno pri nas še vedno govorimo o figurativni umetnosti, o barvnem realizmu. Umetniki se vračajo k tradicionalnim ikonografskim temam.

Glavni predstavniki barvnega realizma so Gojmir Anton KOS, Miha MALEŠ, France MIHELICH.

Primeri del barvnega realizma:

Kos: Tihožitje z vinskim kozarcem

Maleš: Spomin na Benetke

Mihelič: Ptujška Gora

LJUBLJANSKA GRAFIČNA ŠOLA

Med obema vojnama se skupina umetnikov intenzivno ukvarja z grafiko.

Po drugi svetovni vojni pride do ustanovitve MEDNARODNEGA GRAFIČNEGA BIENALA v Ljubljani. Slovenska grafika postane POMEMBNA v svetovnem merilu. Govorimo o pojmu LJUBLJANSKA GRAFIČNA ŠOLA ...

Primeri del SLOVENSKE GRAFIKE:

Debenjak: Kraška kariatida

Mihelič: Mrtvi kurent

Maleš: Makedonka

Jakac: Poslednje zvezde

M. Pogačnik: Pomladna svečanost

L. Spacal: Kraški portal

Bernik: Pismo

SLOVENSKA AVANTGARDA

Slovenska avantgarda je bila omejena na ozek krog ljudi. Avantgardni umetniki so Oblikovali revijo TANK. Povezali so se likovniki, gledališčniki glasbeniki ... Avgust Černigoj je obiskoval šolo BAUHAUS in tako vnesel v slovensko umetnost sveže ideje. Černigoj je utemeljitelj KONSTRUKTIVIZMA na Slovenskem. Nadrealistično slikarsko smer pri nas zastopa STANE KREGAR.

Primeri del slovenske avantgarde:

Naslovnica revije TANK

Černigoj: Portret Srečka Kosovela

Kregar: Večer v maju

SLOVENSKO KIPARSTVO IN SLIKARSTVO DRUGE POLOVICE 20. STOLETJA:

Pri nas se je MODERNIZEM uveljavil po 1950. Šele sedaj lahko govorimo o prehodu v ABSTRAKCIJO v slikarstvu in kiparstvu .Pri slikarjih kot je Stupica govorimo o intimizmu. Pri nas se uveljavi INFORMEL.

Prvi slovenski predstavniki modernizma so Gabriel STUPICA, Marij PREGELJ, France MIHELICH, Zdenko KALIN, Drago TRŠAR, Jakob SAVINŠEK, Stane KREGAR, Zoran MUŠIČ.

Primeri del slovenskega modernizma:

Stupica: Miza z igračkami

Stupica: Zmagoslavje flore

PREGELJ: POMPEJANSKO OMIZJE (ekspresivno figuralno slikarstvo)

Pregelj: AVTOPORTRET

Mihelič: Kvintet (fantastično slikarstvo)

Z. Kalin: Otroške igre

Kregar: Po žetvi

Savinšek: Protest

Mušič: Nismo poslednji

NASTOP NEOAVANTGARD

Skupina OHO kot neoavantgarda 60. Let

Umetnost se ne odvija samo v galeriji. Pomembni so skupinski projekti, HAPPENINGI, PERFORMANSI. Člani skupine OHO so bili Marko Pogačnik, Milenko Matanovič, Andraž in Tomaž Šalamun in David Nez. Delovanje skupine je bilo najbolj intenzivno med leti 1964 - 1971. Skupina je z novim pogledom na svet opozorila, kako pomembno je zavedanje predmetov in pojavov okoli nas.

Primer: HOJA PO VISOKI TRAVI PUSTI SLED

Pomembna je tudi skupina IRVIN kot RETROGARDA osemdesetih in devetdesetih (uprizarjanje ideologije)

Primeri projektov neoavantgard :

OHO: Projekti: Žito in vrvica

M. Pogačnik: Mavčni odlitki stekleničk

IRWIN : Kapital

Premik iz modernizma v POSTMODERNIZEM

V umetnosti devetdesetih zopet pojav nove podobe, figuralika prevlada nad abstrakcijo

Ž. Marušič: Uspavanka ali tri krave za štiri

ARHITEKTURA 20. STOLETJA

FUNKCIONALIZEM v arhitekturi 20. st:

FORMA SLEDI FUNKCIJI

Osnovna ideja funkcionalizma je, da mora OBLIKA upoštevati njen NAMEN in poudariti KONSTRUKCIJO. Funkcionalisti so odklonili DEKORATIVNOST in navezovanje na sloge preteklosti. Novi MATERIALI, kot so železobetonske konstrukcije, jeklo, steklo, umetne snovi so omogočile nov način gradnje.

Arhitekti funkcionalizma se zavzemajo za ČISTE GEOMETRIJSKE OBLIKE, KUBIČNE OBLIKE.

Za razvoj funkcionalizma v arhitekturi je bila pomembna šola BAUHAUS v Nemčiji.

Prva arhitektka funkcionalizma sta bila ravnateljca šole Bauhaus. To sta bila Walter GROPIUS in Ludwig Mies van der ROHE.

Med prve arhitekta funkcionalizma uvrščamo tudi CORBUSIERA.

V prvem obdobju funkcionalizma govorimo o RACIONALNEM FUNKCIONALIZMU, kasneje o ORGANSKEM FUNKCIONALIZMU ...

Načrtovali so arhitekturo, ki bo v skladu z razvojem industrije in velemest, arhitekturo, ki bo v službi množične družbe.

Arhitekti so razmišljali o načinu življenja v večji soseki, o kvaliteti življenja za množice. Arhitektura je nosilec socialnih programov in utopičnih demokratičnih zahtev.

Primeri:

Sant Elia: projekt za Citta Nuova

Le Corbusier : Villa Savoie Poissy

POMEN BAUHAUSA

Bauhaus je bila prva šola modernega oblikovanja. Šola je podpirala funkcionalnost in povezovanje vseh ustvarjalnih zvrsti . Šola Bauhaus je bila IDEJNO SREDIŠČE FUNKCIONALIZMA .Gropiusova ideja je bila tudi , da morajo konstrukcijske prvine doseči lahkotnost .(stene iz stekla)

Nacisti so leta 1933 šolo zaprli , da bi zatrli napredne , po njihovem mnenju boljševeške ideje .Večina arhitektov se je preselila v Ameriko , kjer so ustvarjali napre.j . V Ameriki so Gropiusove ideje uresničili arhitekti Louis Sullivan in Frank Lloyd WRIGHT To je čas NEBOTIČNIKOV ..

Primeri :

W. Gropius: BAUHAUS, Dessau

Izdelki umetne obrti in oblikovanja šole Bauhaus

MEDNARODNI SLOG V ARHITEKTURI (internacionalni slog v arhitekturi)

Za ta slog funkcionalizma so značilni JASNI, KUBIČNI BLOKI, SKELETNA GRADNJA, STENE IZ STEKLA , zakritost resničnih nosilcev..

Značilna je ravna streha , sestavljanje vodoravnih in navpičnih linij .

Sprva je bil ta slog nosilec socialističnih idej .

To je SVETOVNA ARHITEKTURA . Glavna predstavnika sta LE CORBUSIER in VAN DER ROHE .

To je racionalistična arhitektura, racionalni funkcionalizem.

Primeri mednarodnega sloga v arhitekturi 20. st :

Le Corbusier: Unite d'habitation: Marseille

POMEMBNI ARHITEKTI prve pol. 20. st:

LE CORBUSIER :

Le Corbusier je najpomembnejši oblikovalec mednarodnega sloga v arhitekturi. Je utemeljitelj modernega urbanizma. V posameznih mestnih območjih je načrtoval enake dejavnosti. V svojih teoretičnih delih o sodobnem urbanizmu je postavil naslednje zahteve:

1. STANOVANJE (STROJ ZA BIVANJE)
2. PROIZVODNJA
3. REKREACIJA
4. PROMET

Razmišlja o načinu življenja v večji soseski.

O družbeni vlogi arhitekture so od 1928 leta naprej razpravljali na MEDNARODNEM KONGRESU moderne arhitekture CIAM.

Primeri arhitekture:

Le Corbusier: Cerkev Notre Dame du Haut v Ronchampu

Le Corbusier: Načrt Voisin ali načrt za mesto s tremi milijoni prebivalcev

MIES VAN DER ROHE

Je eden najvidnejših predstavnikov mednarodnega sloga. Prvi načrtuje steklene stopnice.

Primer:

Van der Rohe: NEMŠKI PAVILJON ZA SVETOVNO RAZSTAVO v Barceloni

Frank Lloyd WRIGHT

Pomemben je kot eden prvih predstavnikov ORGANSKE ARHITEKTURE (organsko raščena arhitektura). Mesta z visokimi nebotičniki in poudarjeno geometrijo so delovala MONOTONO, zato arhitekti začnejo razmišljati o ZLITOSTI ARHITEKTURE Z NARAVO.

Primer ORGANSKE ARHITEKTURE **Wrighta: HIŠA NAD SLAPOM**

Hiša Robiejev

Guggenheimov muzej v Bilbao

Guggenheimov muzej v New Yorku

ARHITEKTURA DRUGE POLOVICE 20. stoletja

Po drugi svetovni vojni so obnavljali mnoga mesta. V ZDA je splošno sprejet mednarodni slog. Pride do UNIFORMIRANOSTI in BREZOSEBNOSTI ARHITEKTURNIH GRADENJ. Arhitekti se začnejo odmikati od racionalnega funkcionalizma, začnejo iskati nove rešitve ... Arhitekti organskega funkcionalizma so Aalvar ALTO, Eero Saarinen, Kenzo Tange.

Primeri arhitekture druge polovice 20. st.

Van der Rohe: Sagramova stolpnica v New Yorku

O. Niemayer: Trg treh sil , Brazilija

E. Saarinen: Terminal TWA , letališče Kennedy

J. Utzon: Opera v Sydneyju

POSTMODERNIZEM v arhitekturi druge polovice 20. st.:

Charles Jencks je opozoril, da moderna množična gradnja NE USTVARJA ČLOVEKOVEGA UGODJA. Moderni urbanizem povzroča OSAMLJENOST, NARAŠČANJE KRIMINALA ...

Puščobna moderna arhitektura govori o tem, da so bile ideje funkcionalizma narobe razumljene ...

POSTMODERNISTI zopet uvedejo ORNAMENT, drobne detajle prejšnjih slogov ...

Primeri postmodernizma:

Moore: italijanski trg v New Orleansu

Pei: piramida v Louvru

Piano in Rogers: Center Georges Pompidou, Pariz

Gehry: Guggenheimov muzej, Bilbao

DEKONSTRUKTIVIZEM je predstavil kanadski arhitekt Frank Owen Gehry.

Njegove ideje so nasprotne funkcionalizmu. Zavrne jasnost, razvidnost tlorisa.

Gehry je zaslovel z velikopoteznimi muzejskimi stavbami za GUGGENHEIMOV MUZEJ v Bilbao. Zamislil si ga je kot oblake, ki so sedli na obalo reke ...

Dekonstruktivizem je značilen tudi za Saarinen. (Terminal na letališču JFK v New Yorku 1956 / 1962). Njegova arhitektura je svobodna, lahkotna, dinamična, organska, omogoča vzlet ...

SLOVENSKA ARHITEKTURA 20. STOLETJA

Arhitektura prve polovice 20. stoletja na slovenskem:

Naše okolje je bilo konzervativno. Naši prvi arhitekti 20. st so se oblikovali na Dunaju. Vodilni arhitekti v začetku 20. st so bili JOŽE PLEČNIK, Maks FABIANI in Ivan VURNIK. Sprva so pri teh arhitektih (še posebno pri Vurniku in Fabianiju) prevladali SECESIJSKI ORNAMENTI . Vurnik in Fabiani sta kasneje razvijala NARODNI SLOG. Plečnik je upošteval KLASIČNO ARHITEKTURNO IZROČILO, načelo povezovanja starega z novim.

Plečnik je kljub povezanosti s tradicijo uvajal nove materiale, nove moderne rešitve ...

V tridesetih prevlada pri nas zmerni funkcionalizem (ŠUBIC, NEBOTIČNIK)

Primeri:

Plečnik: Zacherlova hiša na Dunaju – (z interneta) Na Zacherlovi hiši je opazna še povezava z arhitekturnimi elementi dunajske secesije in Wagnerjeve šole; vogalna stavba je obložena z vertikalnimi pasovi granitnih plošč in palic, v pritličju je stavba odprta z velikimi steklenimi površinami, vrhnji pas pa je spremenjen v zanimiv dekorativni friz, tvorijo ga moške figure, ki podpirajo oziroma nosijo streho ...

Vurnik: Sokolski dom na Taboru, Ljubljana

Slovenski arhitekti prve polovice 20. st:

JOŽE PLEČNIK

Poznamo njegovo DUNAJSKO OBDOBJE, PRAŠKO OBDOBJE in LJUBLJANSKO OBDOBJE.

Njegova arhitektura predstavlja most med tradicionalno in sodobno arhitekturo.

Plečnik se je na Dunaju učil pri secesijskem arhitektu Wagnerju (Zacherlova hiša na Dunaju). V Pragi je dobil pomembno naročilo PREUREDITEV HRADČANOV. Najpomembnejše je LJUBLJANSKO OBDOBJE. Govorimo o PLEČNIKOVI LJUBLJANI, celostni podobi. Izoblikoval je enotno zamisel (klasični elementi), urejal trge, preuredil mostove, uredil obrežje Ljubljane ... prenovil KRIŽANKE. Njegova ideja je bila, da bi Ljubljana postala NOVE ATENE. Parlament v obliki stožca si je zamislil na vzpetini (akropola). Plečnik je znan tudi po oblikovanju (stoli, kelihi, luči ...)

Plečnik je verjel v nepretrgan razvoj človekovega duha, zato ni želel prekiniti s tradicijo, oblike je samo poenostavljal ...

Primeri Plečnikovih del:

Plečnik: cerkev Svetega Duha na Dunaju

Plečnik: Preureditev Hradčanov

Nuk

Žale

Tromostvje

IVAN VURNIK je eden izmed pionirjev modernizma na Slovenskem. Oblikoval je NARODNI SLOG v okviru postsecesijske Ljubljane. Pozneje je predstavnik zmerne funkcionalizma.

Primer Vurnikove arhitekture: **Vurnik: Zadrúžna gospodarska banka**

Športno kopališče v Radovljici

VLADIMIR ŠUBIC

Je predstavnik ZMERNEGA FUNKCIONALIZMA, arhitekt LJUBLJANSKEGA NEBOTIČNIKA.

Primer: Šubic: NEBOTIČNIK

ARHITEKTURA DRUGE POLOVICE 20. STOLETJA NA SLOVENSLEM:

Po drugi svetovni vojni so nastala nova mesta, stara so se širila. Uveljavil se je funkcionalizem. Mednarodni slog je viden v STOLPNICAH. Značilne so tudi PAVILJONSKE STAVBE.

Primer:

RAVNIKAR: načrt mesta Nova Gorica

Mihevc: Kozolec, Ljubljana

EDVARD RAVNIKAR je najvidnejši arhitekt in urbanist druge polovice 20. stoletja.

Primeri arhitekture Eda Ravnikarja: **Občinska stavba v Kranju**

Trg republike v Ljubljani

EDVARD (EDO) MIHEVC je predstavnik podaljšanega funkcionalizma. Gradi turistične in poslovne objekte.

Primer: **Mihevc: Metalka v Ljubljani**